

CULTURE AND HISTORY Nr. 04

October 2019

CULTURE AND HISTORY
– STUDENT RESEARCH PAPERS

HVERDAG I DAGBØGER

Oktober 2019

Redaktion: Tine Damsholt, Frida Hastrup, Anne Folke Henningsen og
Søren Rud, Saxo-Instituttet, Københavns Universitet

Grafisk tilrettelæggelse: Marie Flensburg, Det Humanistiske Fakultet, KU

Tidsskiftet er udviklet med støtte fra Københavns Universitets U-2016-
projekt Forskningsbaseret uddannelse

Forsidefoto er venligst stillet til rådighed af Nationalmuseet

Tryk: Trykkeriet, Søndre Campus, KU

© til forfatterne 2019

ISSN: 2446-2357

FORORD

Culture and History – Student Research Journal

Det er os en fornøjelse hermed at præsentere endnu en udgave *Culture and History*. Tidsskriftet, der almindeligvis publiceres online, udgiver artikler forfattet af studerende ved Saxo-Instituttet, Københavns Universitet. Formålet er at give studerende fra instituttets forskellige fagligheder mulighed for at publicere artikler baseret på projekter, opgaver eller specialer og dermed dels formidle deres indsigter, dels prøve kræfter med forskningsartikelgenren.

Tidsskriftets artikler udkommer både i temanumre, blandede numre og som fortløbende enkeltudgivelser og redigeres af en fast redaktion i samarbejde med gæste- eller temaredeaktører, primært studerende, som i fællesskab tager stilling til indkomne forslag og sørger for mulig fagfællebedømmelse.

Tidsskriftet blev lanceret i 2016 med støtte af Københavns Universitets U-2016-projekt Forskningsbaseret uddannelse.

Dette nummers artikler udspringer af kandidatkurset 'Etnologiske analysestrategier', som i foråret 2019 fokuserede på spørgsmålet om, hvordan man kan analysere det hverdagsliv, der så ofte tages for givet. I forbindelse med kurset etableredes et samarbejde med Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), som rummer en samling af dagbøger fra hele landet ført den 2. september 1992. Disse dagbøger udgør en del af det empiriske materiale for artiklerne i nærværende nummer, hvor studerende analyserer et udpluk af opslagene med særligt fokus på hverdagslivets rutiner, måltider, kropsliggørelse og materialiteter. Desuden introduceres projektets teoretiske og analytiske udgangspunkt, ligesom baggrunden for NEU's dagbogsprojekt beskrives.

God fornøjelse, Redaktionen

INDHOLDSFORTEGNELSE

FORORD.....	3
HVERDAG I DAGBØGER – ALMINDELIGHED, AFFEKTER, ANALYSER, MÅLTIDER OG ANDRE TIDSLIGHEDER.....	5
Introduktion til hverdag som kulturanalytisk assemblage og et undervisningsbaseret samarbejde mellem Nationalmuseet (NEU) og Etnologi (KU) AF TINE DAMSHOLT	
EN ONSDAG I SEPTEMBER – HISTORIESKRIVER FOR EN DAG.....	23
AF LYKKE L. PEDERSEN	
EN GANSKE ALMINDELIG DAG, HVAD DET SÅ END ER.....	37
En undersøgelse af forholdet mellem opfordringer, svar og kulturanalysen fremstillinger af hverdag AF EMILIE ASTA NIELSEN OG MARIE AMALIE SCHØNING	
HVERDAGSLIVETS MÅLTIDER.....	53
En kulturhistorisk undersøgelse af måltidets forskellige betydninger i hverdagen AF CECILIE NORDAHL JENSEN OG JOSEFINE DAMM SELDORF	
EN OSTEMAD TIL ALT.....	73
En undersøgelse af hvordan ostemaden fremtræder i forskellige praksisser AF SOFIE AGERHOLM CHRISTENSEN OG KAROLINE WEISMANN JENSEN	
HVERDAGENS ORDNINGER I OG AF TID.....	87
Mønstre i tider, materialiteter, aktiviteter og affekter på tværs af dagbøgerne AF ANNA NORUP LINDBLAD	
INDEKS OVER NATIONALMUSEETS DAGBOGSSKRIBENTER 2. SEPTEMBER 1992.....	103

HVERDAG I DAGBØGER – ALMINDELIGHED, AFFEKTER, ANALYSER, MÅLTIDER OG ANDRE TIDSLIGHEDER.

Introduktion til hverdag som kulturanalytisk assemblage og et
undervisnings-baseret samarbejde mellem Nationalmuseet (NEU) og

Etnologi (KU)

Af:

Tine Damsholt

Professor mso. Etnologi

ABSTRACT: Hvordan kan man analysere det hverdagsliv, der så ofte tages for givet? Det satte vi os for at undersøge og eksperimentere med på kandidatkurset i Etnologiske Analysestrategier i foråret 2019. Vi etablerede et samarbejde med Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) i form af et pilotprojekt omkring deres indsamling af over 50.000 dagbøger fra hele landet ført 2. september i 1992. På baggrund af et tilfældigt udvalg på 24 dagbøger undersøgte 14 studerende analytiske muligheder inspireret af tematisk og teoretisk litteratur, samt digte om hverdag – kropslige rutiner, hjem og materialitet, følelser og affekter, mad og måltider, tidsligheder og temporalitet. I denne indledning gives en introduktion til projektet, dets organisering, samt nogle af de teoretiske og analytiske ressourcer artiklerne i fællesskab trækker på. Endelig gives en kort introduktion til artiklerne og det kulturanalytiske assemblage, som de sammen med dagbøgerne, autoetnografi, Nationalmuseets indsamlingspraksis, kulturhistorier, analytiske greb og denne introduktion udgør. Et kulturanalytisk assemblage, der former hvad hverdage er og bliver til som i dagbøger.

NØGLEORD: Hverdag, måltider, temporalitet, kulturhistorie, kulturanalytisk assemblage

Hverdagslivets analytiske muligheder og udfordringer

Hverdagslivet er så selvfølgelig og indlysende, at vi ikke rigtigt tænker over det. Vi lever det bare og tager det for givet, fordi det fremtræder hjemmevant og dermed usynligt for os. Vi bliver overraskede, når nogle spørger nærmere ind til det eller vil undersøge det, fordi vi ikke betragter vores hverdagsliv som noget særligt – det er bare almindeligt. Ragnar, hovedpersonen i Lena Anderssons roman *Sveas søn* (2018), bliver da også overrasket, da hans datter får arrangeret, at han skal interviewes af en etnolog, der vil undersøge det svenske 'folkheims' mentalitetshistorie. Han forstår ikke, hvad han skal kunne sige, som forskeren ikke allerede ved. For han er jo helt almindelig. Da undersøgelsen aflyses, og Ragnars datter må forklare ham, at han ikke kan bidrage med henvisning til, at han er *for* almindelig, så giver det mening for Ragnar. Han er tilfreds med begrundelsen – det var jo det, han hele tiden havde sagt.

Det er ikke nogen tilfældighed, at det netop er en etnolog, der i romanen vil undersøge Ragnars hverdagsliv som sindbillede på 'folkhemmet'. Etnologer karakteriserer nemlig ofte sig selv som nogle, der studerer hverdagslivet (Jönsson 2018, Damsholt 2019). Imidlertid er det ikke særligt sandsynligt, at en person ville blive karakteriseret som uinteressant, fordi vedkommende var for almindelig og ordinær. Tværtimod, har etnologer gjort udfordringen med at analysere og påvise kulturelle mønstre i det tilsyneladende upåfaldende og almindelige hverdagsliv til et fælles anliggende. For selvom de fleste betragter deres hverdag som 'helt almindelig' og selvindlysende, så er der forskelle. Nok spiser alle morgenmad, men hvad vi spiser, hvordan, hvor, hvornår og med hvem er ikke ensartet. Spiser vi i køkkenet, ved spisebordet, arbejdsbordet, i kantinen, daginstitutionen, bilen, traktoren eller i metroen? Spiser vi alene eller med bofæller, partner, børn, kolleger, husdyr? Snakker vi sammen imens, læser vi avis, sociale medier, lytter vi radio, musik eller nyder vi stilheden? Spiser vi brød, grød, ostemad eller avokadomad? Mulighederne er mange, men oftest gør vi det samme hver morgen – måske bortset fra weekend og ferie, der netop får betydning ved at adskille sig fra den almindelige og daglige rutine.

Hvordan kan man så undersøge og analysere al denne almindelighed og synliggøre de mange forskellige former for almindelighed, når nu hverdagslivet af den enkelte tages for givet? Etnologien tilbyder mange forskellige vinkler og perspektiver, men også andre fagligheder som antropologi, sociologi, kulturgeografi og kulturhistorie udgør teoretiske ressourcer, når man vil

analysere hverdagen. På kandidatkurset i Etnologiske Analysestrategier i foråret 2019 satte vi os for at undersøge og eksperimentere med de mange analytiske muligheder, der findes i et givet etnologisk materiale. Vi etablerede i den forbindelse et samarbejde med seniorforsker Lykke L. Pedersen ved Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) i form af et pilotprojekt omkring de analytiske muligheder i NEU's indsamling af dagbøger fra hele landet ført 2. september i 1992. Materialet på mange tusinde dagbøger er kun i meget begrænset omfang blevet analyseret, idet et mindre udvalg dog blev publiceret i forlængelse af indsamlingen (Anker Olsen & Skougaard 1993)¹. Pilotprojektet blev ikke blot etableret for at styrke de studerendes læring via arbejde med praksisfeltet, men også for at afprøve hvordan undervisningsaktiviteter kan understøtte forskning på både museer og universitet. Med andre ord at afprøve ideer om fordele og muligheder ved forsknings-undervisnings-integration (jf. Damsholt & Sandberg 2018).

På baggrund af et tilfældigt udvalg på 24 endnu ikke publicerede dagbøger renskrev, undersøgte og afprøvede 14 studerende forskellige analytiske strategier på baggrund af fælles læsning af hverdagsdigte, samt teoretisk og tematisk litteratur om praksis og hverdag – indforståede og kropslige rutiner, hjem og materialitet, følelser og affekter, mad og måltider, tidsligheder og temporalitet. I denne indledning gives en introduktion til de teoretiske og analytiske ressourcer, artiklerne særligt trækker på. Den overordnede vinkel vil være, at de studerendes artikler sammen med deres autoetnografi, de 24 dagbøger, Nationalmuseets indsamlingspraksis, kulturhistorier, analytiske greb og denne introduktion udgør et kulturanalytisk assemblage, der former hvad hverdag er og bliver til som i dagbøger.

At gøre det selvindlysende synligt

De svenske etnologer Billy Ehn og Orvar Löfgren har gjort det til et vedholdende projekt at udvikle kulturanalytiske strategier og stadigt mere sofistikeret værktøj til at synliggøre og

¹ I 1992 indsendtes omkring 51.000 dagbøger til Nationalmuseet. På baggrund af gennemlæsning af en femtedel udvalgte 80 dagbøger til en tematisk organiseret præsentation. De 80 dagbøger er ikke analyseret men i publikationen ordnet efter livsaldre og forskellige sociale situationer (ansættelsesforhold, arbejdsløshed, sygdom, anden etnisk oprindelse), samt temaet sorg og glæde. Se Lykke L. Pedersens artikel i dette tidsskrift om Nationalmuseets arbejde med dagbøger.

beskrive tavse koreografier og skjulte mønstre i hverdagslivet (Ehn & Löfgren 1982, 1996, 2001, 2010, 2012, samt Ehn, Löfgren & Wilk 2016). Blandt de gennemgående analytiske strategier fremhæver de kulturhistorisk perspektivering som en måde at problematisere det selvindlysende i nutiden. Ved at vise at det, der nu tages for givet, engang var nyt, ukendt og åbent for forhandling og fortolkning, kan vi undersøge hvordan ideer, vaner og teknologier langsomt er blevet indarbejdet og domesticeret i og af hverdagslivet. En anden strategi gælder hverdagens materialitet – den måde vi omgiver os med en overflod af genstande, der både kan betragtes som forlængelser af vores krop, som med- og modarbejdende vores daglige gøremål og som bærere af minder og affekter. Hverdagens affektive dimensioner er et tredje fokus; ikke blot den måde affekter er indskrevet i ting, men også daglige rutiner som mad og måltider er gennemsyret af stærke følelser og stemninger, der kommer til syne, når vaner brydes eller udfordres fx af nye partnere eller børn. Måltider kan således fremstå som felter for moralsk økonomi og mikromagt, der først kommer til syne, når de kontrasteres til andre måder at spise på (Ehn et al. 2016).

Hverdagslivet er det udramatiske og ikke-iøjnefaldende og må studeres via køkkenindgangen i stedet for via søndagsretorikken. Ifølge de svenske etnologer betyder det, at vi skal hæfte os ved den umiddelbart ubetydelige og trivielle praksis frem for den ideelle praksis, som kommer til udtryk i vores nytårsforsæt. Men det kan være svært at finde den analytiske køkkenindgang, der åbner for nye og overraskende indsigter om det velkendte, når man vil studere hverdag hos andre eller i ens eget liv. Eller i dagbøger, der er nedskrevet for 27 år siden. Hvordan får man øje på det trivielle og ubetydelige, der ofte er så selvindlysende, at det ikke er medtaget i dagbøger og andre selvbeskrivelser? Et klassisk analytisk greb inden for alle former for etnografi er komparation, hvor man via systematisk sammenligning får øje på det kulturelt og tidsligt specifikke ved et fænomen. Indenfor den europæiske etnologi er et andet velafprøvet og relevant analytisk greb kontrastering af mønstre i udsagn og handlinger, for at tydeliggøre kvalitativt forskellige kulturelle træk indenfor tilsyneladende ensartede befolkningsgrupper (Damsholt 2015). Når man vil undersøge kulturelle former, der ligger tæt på ens egne, er det imidlertid ofte et nødvendigt analytisk greb at eksotisere det velkendte ved bevidst at dramatisere, fremmedgøre og distancere sig (jf. Ehn & Löfgren 1996). For at kunne eksotisere kulturelle mønstre er det imidlertid også nødvendigt at reflektere grundigt over det, man selv tager for givet og dermed ikke får øje på hos sig selv eller andre. Her kan kulturanalytikerens egen livshistorie eller autoetnografi blive vigtige komponenter i det analytiske arbejde (jf. Wilk 2011, 2016).

Analytikerens eget hverdagsliv er som led i eksotiseringsstrategierne med til at forme, hvordan hverdagen træder frem og bliver til i analysen. Det bliver et led i det kulturanalytiske assemblage.

I Ehn og Löfgrens perspektiv er hverdagslivet fyldt med tilsyneladende trivielle gøremål, ting, følelser, affekter og kropslige rutiner, der former menneskers liv. Hverdagslivet fungerer netop via rutiner, for vi behøver ikke bruge tid og kræfter på at vælge og tilrettelægge vores faste gøremål forfra hver dag. Vi kan blot gøre, som vi plejer, mens vi tænker på noget andet. Hverdagslivets rutiner sætter os altså fri samtidigt med, at de organiserer døgnets rytme og giver orden. Den daglige gentagelse tegner kulturelle spor i hjemmet og udenfor, som vi hjemmeblindt kan følge. I hverdagen følger vi de allerede tiltrampede ruter og rytmer med den sikkerhed og selvfølgelighed, hvormed kun det hjemmevante beherskes (Ehn & Löfgren 2010). Ehn og Löfgren karakteriserer hverdagens kollektive rytmer og rutiner som tavse koreografier, som vi ikke behøver at artikulere eller begrunde, men kan tage for givet. Morgenrutiner er et godt eksempel på den minutiøse kropslige synkronisering og kollektive koreografi, der får hverdagslivet til at glide uden ord: alle ved hvem der gør hvad og i hvilken rækkefølge, når vi skal vækkes, på badeværelset, lave kaffe, smøre madpakker, og alle skal ud af døren til tiden. Vi danser hver morgen den samme dans – med variationer, men over samme grundstruktur.

Den indarbejdede dans af fælles rutiner må dog først etableres og forhandles. Hos nyligt sammenflyttede opstår nemt friktion og spændinger, når det bliver tydeligt, at ens vanlige hverdagsrutiner er forskellige og støder sammen med den andens. Det kan give anledning til livslange skænderier om den rigtige måde at spise eller hygge sig på. Ligesom rutiner kan bringe os smidigt gennem dagen, kan de altså også gøre hverdagslivet til en kampplads. Men sådanne konflikter og kriser kan være analytiske indgange til at forstå, hvilke mønstre der organiserer hverdagslivet og tages for givet. Hverdagslivet udfoldes ikke i et socialt eller kulturelt vakuum. Vi lever aldrig helt alene, men i hushold med bofæller, partnere, børn, delebørn, kæledyr, forældre eller med kulturelle spor efter disse. Forældre eller andre tidligere bofæller er 'implicerede' dvs. implicit til stede og dermed trods deres fysiske fravær præsente partnere i hverdagslivet fx ved måltider (jf. Haulund Otto 2016).

Hverdagslivet er altså ikke entydigt. Ikke blot er det forskelligt fra hjem til hjem, det er foranderligt og sammensat. Löfgren har karakteriseret det ved hjælp af begreber som 'entanglement' - en sammenfiltrering, 'throwntogetherness' – et sammenkast eller et assemblage af ting, affekter og aktiviteter, der er i stadig bevægelse (2015). Hverdagslivet består af rutiner og koreografier, der rummer følelser, stemninger, kropslige vaner og forhandlinger, samt ting og teknologier, der har ophobet sig gennem livet. Det involverer ønsker og drømme om det liv, vi gerne vil leve, og det som kampagner og medier fortæller os, at vi bør leve. Det formes af både vores egne og andres minder og fortider og de fremtider, der trænger sig på og bliver til. Og vi forsøger at jonglere det hele, så godt vi kan, mens vi praktiserer vores hverdag – hver dag.

Materialitet, sanser, affekter og hjemlighed

Som nævnt ovenfor foregår hverdagslivet i et hjem og er dermed også fyldt med teknologi og ting, der har samlet sig gennem tiden. Hvordan vi skal forstå og kan analysere de materielle genstande, deres betydning og virkning i hverdagslivet, er der mange bud på (se også Damsholt & Simonsen 2009). En klassisk etnologisk tilgang er at se kulturhistorisk på genstande; hvornår de kom til og var nye, og dermed åbne for fortolkning og tillempling til hverdagslivets praksis, før de blev så hverdagslige, at de blev usynlige (Löfgren 2016). Med bagage som eksempel viser Löfgren også, at det materielle og affektive er filtret sammen – er 'entangled' – og at vi bærer sammenfiltrede følelses-ting-assemblager med os gennem livet. Den affektive bagage bor i ting eller klæber til ting, og trivielle hverdagsting kan ligeså vel som stærkt symbolske genstande rumme stærke følelser. Både fortidige mønstre, nutidige hensyn og bekymringer om fremtiden fylder vores affektive bagage. Kulturhistorie er dermed også en analytisk strategi til at vise, at fortid, nutid og fremtid ikke er isolerede størrelser, men fletter sig sammen i konkrete aktiviteter og genstande.

Et lignende perspektiv på objekters affektive betydning udfoldes af Jonas Frykman, der dog er mere entydigt fænomenologisk i sin tilgang. Hos Frykman er affekter prædiskursive og umiddelbare kropslige reaktioner i modsætning til følelser, der er rettede mod noget og dermed fortolkede. Minder og erindringer er således affektive begivenheder, der er filtrerede, så de passer til fortolkningen af ens liv. Ting kan imidlertid sensibiliseres og fyldes med affekt, der kan overraske os i deres styrke (Frykman 2018).

Kulturhistorie kan som analysestrategi dermed på én gang virke som en destillering og en destabilisering, af det der tages for givet (Löfgren 2016). At en kulturhistorie er en kritisk og problematiserende strategi i undersøgelsen af vores omgang med hverdagsting som fx madvarer, viser kulturgeografen Susanne Freidberg også, idet hun påviser, hvordan vores ideer om og krav til madvarers friskhed og overholdelse af ensartede kvalitetsstandarder ikke bare er formet af men også reproducerer imperiale og koloniale strukturer globalt (Freidberg 2007, 2010).

Ved at vise hvordan en lang kulturhistorie og global topologi kan være foldet ind i en enkelt madret – Hawaii-pizzaen – kan det som synes entydigt også destabiliseres som sammensat og uden en original kerne eller essens (Abrahamsson & Mol 2013). En genstand, der ellers opfattes som entydig, kan også destabiliseres og analyseres i sin flertydighed – multiplicitet – via andre strategier. Annemarie Mols performative forståelse af materialitet, som noget der *gøres*, og hendes analyser af multiple objekter har haft stor betydning indenfor dansk etnologi. Pointen hos Mol er, at fænomener (eller objekter) *gøres* i distinkte versioner i forskellige praksisformer og derfor er multiple. Multiplicitet betyder netop ikke en pluralitet af fragmenterede objekter, men at de enkelte versioner er gensidigt forbundne. Det betyder også, at objekter må studeres i praksis; en etnografisk inspireret metode kaldet 'praksiografi'. Multiplicitet indebærer en ny ontologi, der adskiller sig fra socialkonstruktivisme og perspektivisme, idet flerheden af perspektiver på samme genstand lod objektet forblive urørt og 'det samme' (2002). Mols ontologi er imidlertid mere radikal:

If practices are for-grounded there is no longer a single passive object in the middle, waiting to be seen from the point of view of seemingly endless series of perspectives. Instead, objects come into being – and disappear – with the practices in which they are manipulated [Mol 2002:5].

Materielle genstande må altså ifølge Mol undersøges og analyseres i de forskellige versioner, hvori de *gøres* eller indgår i forskellige praksisser, og ikke som et ensartet objekt, der blot indgår i forskellige kontekster eller underlægges forskellige perspektiver og diskursive 'blikke'. Den afgørende betydning, praksis tillægges i denne analytiske strategi, videreføres også i Mols bidrag til det nye felt af 'valuation studies'. 'Valuation' eller værdisættelse, valuering er her et verbum eller en praksis, der både involverer bedømmelse og forbedring. Men hvordan et objekt, som fx en tomat, er 'god' og bedømmes og forbedres kan ikke adskilles fra den specifikke praksis, og

'det gode' må derfor analyseres som udgørende en flerhed af registre. Den analytiske strategi, består derfor i at ordne udsagn om hvad en god tomat er i et antal registre, der både kan overlape eller støde sammen, men udfolder hver sin praksisspecifikke logik (Heuts & Mol 2013). I artiklen *En ostemad til alt* i dette tidsskrift viser Sofie Agerholm Christensen & Karoline Weismann Jensen, hvordan ostemad trods en stadig mere standardiseret produktion ikke er en entydig størrelse i de 24 dagbøger. Ostemaden gøres på mange forskellige måder og knyttes til forskellige affektive register.

Sammenhængen mellem materialitet og praksis er også i fokus hos sociologen Elisabeth Shove (et al. 2007), når køkkener undersøges. Som mange andre vil Shove vise, hvordan materielle genstande indgår i, er forudsætning for og former praksis, men samtidigt undgå en forsimplet teknologi-determinisme, hvor teknologisk udvikling kausalt medfører ændret praksis. Med køkkenfornyelser som case viser Shove, hvordan praksis og materialitet er gensidigt konstituerende. Fornyelse af køkkenet begrundes ofte med, at den materielle indretning ikke svarer til den ønskede praksis (fx at man ikke har plads til at lave mad sammen). En ny situation, hvor praksis (doing) er i balance med de materielle forudsætninger (having) kan opstå. Imidlertid viser det sig, at praksis ikke altid følger med materialiteten. Selvom man opbygger de rammer der skulle muliggøre den ideelle køkkenpraksis, bliver denne praksis ikke altid realiseret. Samtalekøkkenet står tomt, og de hjemmelavede måltider udebliver og erstattes af takeaway. Relationen mellem materialitet og praksis er dermed ikke entydig, kausal eller deterministisk, men en balance og synkronisering, der kan opstå, men også udeblive.

Udeblivelse og fravær er dermed et ligeså vigtigt analytisk objekt som det fremtrædende og nærværende. Med begrebet 'absent presence' har sociologen John Law peget på, hvordan mange tilsyneladende fraværende elementer alligevel er implicerede i det nærværende og dermed med til at forme det præsentes heterogene assemblage (Law 2002). I artiklen *Hverdagens ordninger i og af tid* i dette tidsskrift viser Anna Norup Lindblad, hvordan natten og søvnen er fraværende i de 24 dagbøger, men alligevel med til at forme hverdagen, som den bliver til og fremstår i beskrivelser og analyser.

Selvom alle sanser er i gang under et etnografisk feltarbejde, er der, som mange har påpeget, en tendens til, at det primært er de visuelle indtryk, der kommer frem i færdige etnografiske tekster.

Vores vokabular til at beskrive ikke-visuelle sanseindtryk er fattigt og derfor er der kulturelle og sanselige dimensioner vi ikke får med i vores analyser og især de, der er svære at omsætte i ord, fordi de er sanselige, affektive, kropslige og dermed 'tavse'. Det gælder blandt andet stemninger, som vi nok kan sanse etnografisk, men som er svære at fastholde analytisk (Damsholt 2008, Pink 2011, Löfgren 2016). Denne udfordring bliver ikke mindre, når man arbejder med autoetnografisk og kulturhistorisk materiale som de 24 dagbøger, hvor handlinger og følelser dominerer på bekostning af sansninger, der tages for givet, og som heller ikke er nævnt i Nationalmuseets opfordringer og stikord (se Lykke L. Pedersens artikel i dette tidsskrift).

I forbindelse med det seneste tiårs nyorienteringer indenfor kulturfagene mod materialitet og performativitet (se fx Damsholt & Simonsen 2009) er fokus flyttet fra den måde vi klassificerer sanseindtryk i kulturelt definerede kategorier, til analyser af hvordan vi formes af og praktiserer eller *gør* sansninger sammen med humane og non-humane aktører, og af hvordan vi indgår i, former og formes af affektive stemninger. Vi er altid allerede i affekt, og vores forudgående historie former sammen med diskurser de måder, hvorpå vi sanser, oplever og berøres af verden. Særlige affekter som lykke eller væmmelse og afsky kan således klistre og klæbe til særlige kroppe eller udvalgte objekter – som ideen om lykke klistrer til familie (Ahmed 2004). I artiklen *Hverdagslivets måltider* i dette tidsskrift viser Cecilie Nordahl Jensen og Josefine Damm Seldorf, hvordan ikke blot ideer om sundhed, men også det gode familieliv klæber til det hjemmelavede måltid. Affektive stemninger er dog ikke entydige; TV-kigning kan både forbindes med familiehygge i sofaen og med ensomhed, sådan som Emilie Asta Nielsen og Marie Amalie Schøning viser det i artiklen *En ganske almindelig dag, hvad det så end er* på baggrund af såvel de 24 dagbøger som deres egen livshistorie.

Affekter og stemninger som hjemlighed kan karakteriseres ved, at man kender de kulturelle koder og normer – 'hjemmereglerne' – og kan følge dem med sikkerhed (Wentzel Winther 2005). Regler er i denne optik basale mønstre i gøren og væren, der kan tolkes og analyseres gennem praksis. De udgør en for ethvert hjem specifik moraløkonomi, der bestemmer, hvad der er 'retfærdigt og rimeligt' fx i forhold til, hvorvidt og hvornår måltider må indtages foran TV. Men regler er ikke rigide love; de kan bøjes, fortolkes, forhandles og suspenderes.

I hverdagslivets assemblage indgår ikke blot ting, affekter og aktiviteter. De mange elementer er sammenfiltrede i kropslige rutiner og kollektive forhandlinger, gennemsyret af kulturhistorisk og følelsesmæssig bagage og sansede erfaringer og minder. Og elementerne er ikke entydige, men praktiseres, vurderes og forbedres i forskellige praksisser og affektive registre, ligesom de formes af det fraværende såvel som det nærværende. Endelig trækkes der spor fra fortiden og bekymringer for fremtiden med ind i nutiden.

Hverdagens tider og temporalitet

Studiet af hverdagens tid er et klassisk felt inden for etnologien, hvor tid sammen med rum og socialt miljø udgør faste variabler, der må bestemmes for et ethvert kulturelt fænomen. Fænomener må med andre ord undersøges i deres specifikke historiske kontekst. Tid er imidlertid meget mere end klassisk historicitet og kronologisk tid, hvor ethvert fænomen kan placeres som en begivenhed som hørende til en bestemt periode eller epoke. Tid er med andre ord ikke blot lineær og den etnologiske forskning har været optaget af at undersøge og karakterisere andre former for tidslighed. Hverdagens tidsopfattelser og måder at strukturere dagen, ugen og året er således blevet undersøgt etnografisk og kulturhistorisk.

Det klassiske bondesamfunds tidsopfattelse er blevet karakteriseret som cyklisk, idet bondens tid og døgnrytme skiftede med solens, dyrenes og arbejdsårets gang snarere end urets. Måltiderne markerede dagens gang men skiftede i antal, placering og indhold med årstiden, ligesom arbejdsdagen slet og ret var længere om sommeren (Højrup 1972). Soltiden var derudover lokalt bestemt, for solen stod ikke op eller gik ned på samme tid over hele landet. Først i nytåret 1893-4 blev tiden i Danmark synkroniseret og standardiseret i en tidszone, så klokken var 12 på samme tid alle steder (Duedahl 2017). Den standardiserede eller mekaniske tid kom dog til at præge hverdagslivet meget tidligere i kraft af industrialiseringen, hvor lønarbejdere fik løn for de timer de aflagde og arbejdsdelingen nødvendiggjorde, at man mødte samtidigt. Fabriksfløjten synkroniserede og disciplinerede arbejdsstyrkens hverdag (Thompson 1969, Frykman og Löfgren 1979) og medførte en standardiseret tid opdelt i entydige blokke i faste sekvenser; arbejde, fritid og hvile, hvor fagforeningerne op gennem 1900-tallet kæmpede for, at hver blok blev otte timer lang.

Den industrielle tids skarpe opdeling i fritid og arbejde gav rum for helt nye typer af praksis i form af 'fritid', en rekreationel tid med helt andre kvaliteter end arbejdets. Fritid blev også kondenseret i ferietid, der helst skulle foregå et andet sted end hverdagen, for at disse kvaliteter kunne gives indhold og erfares sanseligt (Vacher 2011). Den arbejdsfri fritid og den industrielle epokes entydige blokke af tid trues dog ifølge flere forskere af en igangværende opløsning af skellet mellem arbejde og fritid, idet nye digitale teknologier muliggør simultan praktisering af arbejde, fritid og familiesamvær (Wajcman 2015). I den samme sofa kan den ene partner svare på arbejdsmails, den anden shoppe vintertøj til børnene, mens børnene kan lave lektier eller se film på de allestedsnærværende skærme (jf. Löfgren 2015). Med andre ord flyder forskellige dele af hverdagslivet sammen og sammenpresses i samtidighed eller intensiveres i 'instant time' (Wajcman 2015).

Som flere af disse tidsskrifts artikler er inde på, synes travlheden og det at have for lidt tid dog ikke at være en følelse, der er forbeholdt den digitale tidsalder, men fremstår også i dagbøgerne, hvor særligt måltidernes synkronisering med andre aktiviteter og TV-programmet er et tilbagevendende tema. Vi synes 'altid-allerede' pressede på tid og på betingelserne for, at vores forestillinger om det gode liv eller det gode måltid kan synkroniseres med den konkrete praksis. I den forstand udfolder artiklerne en form for 'kritisk nærhed', idet problematiseringer ikke er noget, der tilføres, men i stedet altid-allerede er en del af felten (jf. Birckbak et al. 2015).

Hvor nogle kulturforskere ser på de generelle udviklinger i den måde, vi praktiserer hverdagstiden, har andre understreget, at hverdagsstrukturering netop udgør en af de afgørende kulturelle forskelle i vore samfund. Hvorvidt vi foretrækker at opdele vores hverdag i arbejdstid og fritid eller trives med at lade dem flyde sammen ses som bestemt af vore forskellige livsformer. Livsformer strukturerer vores hverdagsliv forskelligt ud fra vores respektive forestillinger om det gode liv. Det gode liv er i livsformsanalysen et begreb, der beskriver en kulturelt specifik version af, hvordan man på én gang lever og søger at indrette hverdagen. I hverdagslivet praktiserer vi hver især bestemte forståelser af det gode liv, så de så vidt muligt gennemsyrrer alle gøremål og måden at anvende tiden på (Højrup 1983, Rahbek Christensen 1987, Damsholt og Hansen 1989)

At hverdagslivets tid kan praktiseres på flere måder, er imidlertid ikke kun et relevant perspektiv på kulturelle forskelle mellem familier. Inspireret af nyere historiografiske studier og særligt Reinhardt Kosellecks begreber om 'samtidig usamtidighed', er der udviklet nye perspektiver på temporalitet og begreber for flertidighed eller multipel tid. Tid og tidslighed er i denne forståelse ikke entydig men heterogen, og fortid, nutid og fremtid er ikke adskilte kategorier (se videre Damsholt og Mellempgaard 2017). Hverdagens tid kan også ses som multipel eller som del af et assemblage, hvor fortid, nutid og fremtid er sammenfiltret. Löfgren har karakteriseret hverdagslivet i hjemmet som sameksisterende tider, som vi konstant forsøger at synkronisere eller sekvensere. Vi lever simultant i fortid, nutid og fremtid. Vi er altid 'på vej', og hjemmet skubbes frem og tilbage mellem nostalgisk længsel efter fortiden og halvfærdige projekter for en fremtid, der koloniseres af både bekymringer og dagdrømme (Löfgren 2015).

Hverdagslivets assemblage rummer således også mange og ind i mellem konkurrerende tidsligheder, der må synkroniseres eller tørne sammen. Aktiviteter indebærer forskellige tider, mens digitale teknologier og streaming-tjenester muliggør, at vi kan være på mange platforme og i gang med mange aktiviteter og interaktioner på én gang. Følelser og affekter bevæger sig i tid, forandres, transformeres og kommer bag på os, når en triviell genstand eller tradition fra fortiden pludselig overvælder os med bevægelse.

Et kulturanalytisk assemblage

På baggrund af de ovenstående vinkler har syv studerende valgt at arbejde videre med de kulturanalytiske eksperimenter og afprøvninger af de analytiske muligheder i de tilfældigt udvalgte 24 dagbøger fra dagbogsindsamlingen fra 2. september 1992 ved Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser. Først gør seniorforsker Lykke L. Pedersen i artiklen *En onsdag i september – historieskriver for en dag* rede for indsamlingen, den opfordring der sendtes ud, og som de 24 dagbogsskribenter responderede på, samt den tilsvarende indsamling, som NEU iværksatte i 2017. Dertil kommer videre perspektiver på NEU's indsamlingspraksis og arbejde med dagbogsgenren som kilde til hverdagslivets kulturhistorie. Afslutningsvis i tidsskriftet findes et kort indeks over de 24 dagbøger, der er indgået i analysen.

Herefter følger de syv studerendes fire artikler, der med forskellige og dog sammenfildrede analytiske ressourcer og vinkler udforsker analytiske muligheder i studier i hverdag i de 24 dagbøger. Fælles for artiklerne er, at de – om end i forskellig aftapning – kombinerer

kulturhistorisk perspektivering, autoetnografisk eksotisering og kulturanalytiske nærlæsninger af udsagn fra dagbøgerne i forståelser af hverdag som en sammenfiltret, processuel og mangetydig størrelse.

Emilie Asta Nielsen og Marie Amalie Schøning viser i artiklen *En ganske almindelig dag, hvad det så end er*, hvordan dagbogsmaterialet ikke blot er præget af skribenternes konkrete hverdag d. 2. september 1992, men også er formet af opfordringen fra Nationalmuseet. Opfordringens italesættelse af 'en helt almindelig dag' udgør rammesætning for og præger, hvad deltagernes hverdag i dagbøgerne kom til at udgøres af, og hvad der undlades – og medvirker til at skribenterne eksotiserer deres egen hverdag. Ligeledes viser de, at de selv som kulturanalytikere og børn af 90'erne præger analysen af dagbøger, hvad der vækker undren og modsat synes selvindlysende og må eksotiseres, ligesom dagbogsskribenterne også selv fortolker på opfordringen og giver hver deres mere eller mindre eksotiserede udlægning af deres almindelige hverdag. De viser således, hvordan der er mange aktører og eksotiseringspraksisser, der former hverdagen i dagbøgerne som et kulturanalytisk assemblage.

I artiklen *Hverdagslivets måltider* undersøger Cecilie Nordahl Jensen og Josefine Damm Seldorf de forskellige måder, hvorpå måltidet indgår i vores rutiner, idealer, sundhed og tidsforståelse, samt hvordan dette har ændret sig gennem tiden. De kontekstualiserer 1992-dagbøgerne med tidligere kulturhistoriske undersøgelser af mad og måltider baseret på NEU-materiale, samt beskrivelser af nutidige udviklingstendenser i måltidspraksis. De fremhæver de forskellige forståelser af måltider og hverdagsstruktur, som dagbøgerne rummer. Med kulturhistorisk perspektivering viser de samtidigt, at den måltidspraksis, der kommer til syne i dagbøgerne 2. september 1992, ikke var et stadie i en entydig udvikling, men var sammenfiltret med såvel fortidens sparsommeligheds- og sundhedsideal, samtidens synkroniseringsforsøg mellem idealer og det der var praktisk muligt, som fremtidens hurtige løsninger på 'det gode hjemmelavede måltid'.

I artiklen *En ostemad til alt* undersøger Sofie Agerholm Christensen og Karoline Weismann Jensen, hvordan ostemaden optræder som en del af dagbogsskribenternes hverdagsliv. Gennem kulturhistorie viser de, at osteproduktion i Danmark er blevet stadigt mere standardiseret. På trods af dette er ostemaden i 1992 dagbøgerne ikke en entydig størrelse. Ostemaden analyseres

i stedet multipel, idet den *gøres* på mange forskellige måder, ligesom den knyttes til skiftende, forskellige og til tider sameksisterende affekter, der bor i eller praktiseres gennem osten. Ostemadens mange forskellige former og versioner i dagbøgerne og forfatterens autoetnografi er således med til at underbygge forståelsen af osten som en multipel materialitet, der værdisættes alt efter hvilken praksis den *gøres* i. Dette er med til at give indhold og karakter til ostemadens mange 'godheder'.

I artiklen *Hverdagens ordninger i og af tid* undersøger Anna Norup Lindblad mønstre i hverdagsrytmer gennem en analyse af dagbogsskribenternes ordninger i og af tid. Ordningerne viser, hvordan forskellige elementer som tid, handling, aktivitet, materialitet og affekter er sammenfiltrede, sætter hverdagen i bevægelse og afslutter den. Der fokuseres også på de tidsligheder og aktiviteter, der er fraværende i dagbøgerne; nemlig natten, søvnen og drømmene. Den fraværende nattetid i dagbøgerne analyseres alligevel som medskaber af den hverdag, dagbogsskriverne beskriver. Også det fraværende er med til at forme hverdagen, som den bliver til og fremstår i beskrivelser og analyser.

De fire artikler analyserer hverdag i dagbøgerne på forskellige, men også sammenfiltrede måder, idet de dels trækker på nogle af de samme teoretiske og analytiske ressourcer, dels arbejder med det samme empiriske materiale. De demonstrerer således nogle af de mange muligheder for indsigter om hverdagslivets mangfoldighed, som Nationalmuseets dagbogsmateriale rummer. Samtidigt demonstrerer de med deres forskellige pointer og indsigter, hvordan selv mindre forskelle i analytiske greb, ressourcer og fokus former hvilke indsigter, der fremkommer. Alle er de bevidste og eksplicite om de analytiske *valg* og den selektion, de foretager, og hvordan dette former, hvad der trækkes frem i forgrunden af analysen, og hvad der træder i baggrunden eller helt forsvinder. Hverdag – som analytisk objekt – formes dermed på en specifik måde i dette tidsskrifts artikler (inklusiv denne introduktion), i det vi har valgt at betegne som et kulturanalytisk assemblage.

Dette kulturanalytiske assemblage udgøres, *gøres* og formes dermed af en heterogen flerhed af komponenter og praksisser. De 24 dagbøger, der er tilfældigt udvalgt af Lykke L. Pedersen, NEU, og undertegnede, former hvad hverdagen kunne blive i analyserne. De 24 dagbøger er på hver sin måde formet af den konkrete hverdagspraksis, der udfoldedes 2. september 1992, men

også af ordlyden i Nationalmuseets opfordring og indsamlingspraksis, der i sig selv afspejler faglige diskussioner og perspektiver i 1990'ernes etnologi og kulturhistorie. Hertil kommer de enkelte skribenters fortolkning af og refleksion over opfordringen og ind imellem også eksotisering af egen hverdag; de involverede ting, affekter og aktiviteter, hvilke problematiseringer, de allerede var i gang med, samt hvad de valgte at trække frem og udelod – bevidst eller fordi det blev taget for givet eller syntes selvindlysende. Fraværet er dermed også med til at forme, hvordan hverdagen træder frem i dagbøgerne. De fire artiklers analytiske greb og fokus – og hvad der trådte i baggrunden eller blev udeladt – formede sammen med de valgte analytiske ressourcer, skønlitterære digte og kulturhistoriske perspektiveringers involvering af forskellige fortider, nutider og fremtider, hvilke hverdage, der blev skrevet frem. Disse valg er også formet af undervisningens oplæg, øvelser og diskussioner, samt undervisers og peer revieweres kommentarer og forslag – og egne særlige interesser. Dertil kommer de måder, hvorpå artikelforfatterne inddrager deres egne liv og autoetnografi i analysen gennem såvel genkendelse som kontrastering. Endelig kommer hvilke indsigter kommende læsere vil finde interessante, og hvordan de vil inddrage egne oplevelser og livshistorie i refleksioner over, hvad hverdage er og kan være. Alle disse elementer og praksisser udgør et kulturanalytisk assemblage, der former, hvad hverdag er og bliver til som i dagbøger. Hverdag i dagbøger er således på ingen måde en selvindlysende størrelse.

Litteraturliste:

- Abrahamsson, S & Annemarie Mol (2013). Food. *The Routledge Handbook of Mobilities* (Adey, P. et al. eds.), London; New York: Routledge.
- Ahmed, Sara (2004): *The Cultural Politics of Emotion*. Routledge
- Birkebæk, Andreas, Krogh Petersen, Morten & Elgaard Jensen, Torben (2015): Critical Proximity as a Methodological Move in Techno-Anthropology. *Techné: Research in Philosophy and Technology* 19:2.
- Damsholt, Tine (2008): The Sound of Citizenship. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology*. 38:1
- Damsholt, Tine (2015): Det gode liv i etnologien. *Kulturstudier nr. 1/ Juni 2015*
- Damsholt, Tine (2019): Hverdagslivets rutiner. *Verden ifølge humaniora*. (Bille, Mikkel, Engberg-Pedersen, Anders & Gram-Skjoldager, Karen red.). Aarhus Universitetsforlag (in press).
- Damsholt, Tine & Mellemegaard, Signe (2017): Kulturhistoriske problematiseringer. In: *Kultur som praksis. Etnologiske perspektiver på individualitet og fællesskab, kultur og historie*. (Christensen et al. red.). Hans Reitzels forlag.
- Damsholt, Tine & Sandberg, Marie (2018): *Af lyst eller nød. En etnologisk undersøgelse af integration mellem forskning og undervisning i praksis*. Det Humanistiske Fakultet. Københavns Universitet.
- Damsholt, Tine & Simonsen, Dorthe Gert (2009): Materialiseringer: Processer, relationer og performativitet. *Materialiseringer. Nye perspektiver på materialitet og kulturanalyse*. (Damsholt, Mordhorst & Simonsen red.). Århus Universitetsforlag.
- Damsholt, Tine & Hansen, Kirsten Monrad (1989): Mit liv er det ved siden af jobbet. *Livsstykker. 12 studier af livsformer og vilkår*. (Lone Rahbek Christensen red). Forlaget Kulturbøger.
- Damsholt, Tine & Jespersen, Astrid (2014): Innovation, resistance and tinkering. Rearticulating everyday life in an ethnological perspective, *Ethnologia Europaea* 44(2).
- Duedahl, Poul (2017): *Gudhjemtid*. 100 danmarkshistorier. Aarhus Universitetsforlag.
- Ehn, Billy og Löfgren, Orvar 1982: *Kulturanalys*. Liber Förlag.
- Ehn, Billy og Löfgren, Orvar 1996: *Kulturanalys*. Gleerups Förlag.
- Ehn, Billy og Löfgren, Orvar (2001): *Vardagslivets etnologi*. Bokförlaget Natur och Kultur.
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren (2009): Routines – Made and Unmade. In: *Time, Consumption and Everyday Life. Practice, Materiality and Culture*. (Shove, Trentman & Wilk eds.). Berg Publishers.
- Ehn, Billy & Löfgren, Orvar (2010): *The Secret World of Doing Nothing*, University of California Press.
- Ehn, Billy og Löfgren, Orvar (2012): *Kulturanalytiska verktyg*. Gleerups Förlag
- Ehn, Billy; Orvar Löfgren & Richard Wilk (2016): *Exploring Everyday Life. Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*, Rowman & Littlefield.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar (1979): *Den kultiverade människan*. Liber läromedel, Lund.

- Haulund Otto, Marie (2016): Implied Meal Partners. Ethnographic Accounts of Elderly Participants in a Clinical Intervention and Their Meals. *Ethnologia Scandinavica*, vol. 46 2016.
- Heuts, Frank & Mol, Annemarie (2013): What is a Good Tomato? A case of Valuing in Practice. *Valuation Studies* vol. 1(2) 2013.
- Højrup, Ole (1972): *Landbokvinden. Rok og kærne – Grovbrød og vadmel*. Nationalmuseet.
- Højrup, Thomas (1983): *Det glemte folk. Livsformer og centraldirigering*. Statens Byggeforskningsinstitut.
- Law, John (2002): On Hidden Heterogeneities: Complexity, Formalism and Aircraft Design. *Complexities. Social Studies of Knowledge Practices* (Law, John & Mol, Annemarie eds.). Duke University Press
- Löfgren, Orvar (2014): Catching a mood. *Exploring Everyday Life* (by Ehn, Billy, Löfgren, Orvar & Wilk, Richard). Rowman & Littlefield.
- Löfgren, Orvar (2015): The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis* 2014, vol 13.
- Löfgren, Orvar (2016): Emotional luggage. *Sensitive Objects. Affects and Material Culture*. (Frykman, Jonas & Frykman, Maja P. eds.). Nordic Academic Press.
- Mol, Annemarie (2002): *The Body Multiple: Ontology in Medical Practice*. Chapel Hill: Duke University Press.
- Pink, Sarah (2011): Ethnography of the Invisible. Energy in the Multisensory Home. *Ethnologia Europaea* 41:1. *Special Issue: Irregular Ethnographies*.
- Rahbek Christensen, Lone (1987): *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. Etnologisk Forum.
- Thompson, E. P. (1969): Time, work-discipline and industrial capitalism. *Past and Present* nr 38. Oxford University Press.
- Vacher, Mark (2011): Consuming Leisure Time. Landscapes of Infinite Horizons. *Social Analysis, Volume 55, Issue 2, Summer 2011*.
- Wajcman, Judy (2015): *Pressed for Time. The Acceleration of Life in Digital Capitalism*. The University of Chicago Press.
- Wentzel Winther, Ida (2005): Hjemmeregler. Hvordan hjem gennem regler bliver en inklusiv eksklusivitet. *Arkitektur, krop og læring* (Larsen, Kristian red.) Hans Reitzels forlag.
- Wilk, Richard (2011): Reflections on Orderly and Disorderly Ethnography. *Ethnologia Europaea. Journal of European Ethnology. Special Issue. Irregular Ethnographies. 41:1*. Museum Tusulanum Press.
- Wilk, Richard (2016): Sharing a meal. *Exploring Everyday Life. Strategies for Ethnography and Cultural Analysis* (by Ehn, Billy, Löfgren, Orvar & Wilk, Richard). Rowman & Littlefield.

HVERDAG I DAGBØGER

Oktober 2019

EN ONSDAG I SEPTEMBER - HISTORIESKRIVER FOR EN DAG

Af:

Lykke L. Pedersen

Etnolog og seniorforsker ved Nationalmuseet, Nyere Tid og Verdens Kulturer

ABSTRACT: Onsdag den 2. september 1992 blev en af verdenshistoriens bedst dokumenterede dage. Over 51.000 personer indsendte deres dagbog til Nationalmuseet i samarbejde med Danmarks Radio, og de 51.000 prismær at opleve hverdagen i Danmark igennem er bevaret til gavn for eftertiden. Formålet med indsamlingen var foruden at dokumentere den subjektive erfaring at give rum for refleksioner om tid og livets gang. Materialet er i dag en væsentlig kilde til at få indblik i hverdagslivets komplekse livsvilkår, glæder og sorger. Indsamling af dagbøger er blevet en vigtig del af museets arbejde, hvor vægten lægges på personlige erfaringer, samtidsdokumentation og brugerinddragelse. I 2017 blev indsamlingen af dagbøger for en enkelt dag gentaget, hvorved materialet fra 1992 kan aktiveres på nye måder i kommende forskningsprojekter, bl.a. om de forandringer i hverdagslivet, der er sket og sker her og nu.

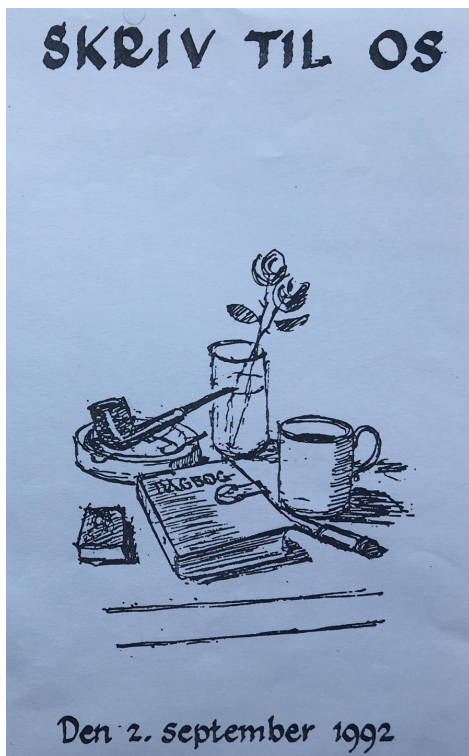
NØGLEORD: Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, dagbogsindsamling som kvalitativ metode, dagbøger, samtidsdokumentation, kulturanalyse, hverdagsliv 1992-2017.

Danmark skriver dagbog

”Vær selv med til at skrive danmarkshistorie!” Denne invitation fra Nationalmuseet og Danmarks Radio til at skrive dagbog for en enkelt dag gik i efteråret 1992 bredt ud til hele befolkningen. Dagbøger strømmede ind i sådan en grad, at Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) den dag i dag arbejder med at ordne de godt 51.000 dagbøger, der blev resultatet af indsamlingen. Udgangspunktet for indsamlingen var, at jo flere, som skrev dagbog, jo bedre. Som et dagblad opfordrede: ”Hank op i gummistøvlerne og kuglepennen” (Leder, i Fyens Stiftstidende 2. september 1992).

Projektet var inspireret af et lignende svensk projekt i 1991 ved Nordiska Museet i Stockholm i samarbejde med Sveriges Hembygdsförbund, hvor der indkom mere end 10.000 bidrag (Bohman & Nyberg 1992). Efterfølgende indsamlede Norsk Folkemuseum i 1996 17.000 dagbøger til Norsk Etnologisk Gransking (NEG), hvor også Norsk Rikskringkasting (NRK) deltog i indsamlingen. Formålet med disse tre nationale indsamlinger var at dokumentere hverdagslivet bredt ved at indsamle selvbiografisk materiale med den hensigt, at kommende generationer skulle have mulighed for at få viden om, hvordan mennesker levede og tænkte på tidspunktet for indsamlingen.

Opfordringen fra den 2. september 1992 var fotokopieret og mangfoldiggjort af enhedens medarbejdere med opfordringerne ”Skriv til os” og ”Vær selv med til at skrive danmarkshistorie!”.

At indsamlingen i 1992 blev så stor en succes skyldtes, at befolkningen gerne ville være med til at bevare ikke blot deres egen livshistorie for eftertiden, men også dagliglivets rutiner i bred forstand. Mange omtalte vigtigheden af at bidrage til den fælles historie med almindelige menneskers liv – i modsætning til politiske og kulturelle magthaveres perspektiv – som en demokratisk udvidelse af historien. Indsamlingen gav således den enkelte en mulighed for at være med i en større sag, en kollektiv tidskapsel, der i princippet blev bevaret til evig tid på museet (Anderson 1983). Dagbogsskriverne var naturligvis indstillede på at dele deres bidrag med – om ikke alle (man kunne vælge at være anonym i fx publikationer) – så med eftertiden. Mange følte, at det nærmest var en demokratisk borgerpligt at være med i et fællesskab og fremme kommunikation og forståelse mellem landets borgere, politikere og forskere. Som nogle af dagbogsskriverne skrev: ”Smadder god idé. Helt enestående chance for eftertidens forskning”, ”Tanken om at levere noget af sig selv til historien fængede” (Colding 2017). Der var samtidig overvejelser om det fascinerende ved tanken om, at materialet kan læses om 300 år, og som en enkelt dog kildekritisk formanede, at ”materialet ikke er repræsentativt” (Colding 2017).

Selve indsamlingsdagen var nøje udvalgt til at være en ganske almindelig hverdag i Danmark, dvs. midt i ugen og i efteråret på god afstand af ferietiden. Så almindelig, at alle på forhånd vidste, hvad der kom til at ske:

Onsdag den 2. september, hvor vi kan regne med en middeltemperatur på 14 grader, vil vi stå op, spise morgenmad, gå i skole eller tage på arbejde, hvor 118 af os vil komme til skade i løbet af dagen. Vi kommer hjem, ordner hus, spiser en god del af de 180 gram kartofler, 222 gram grønsager og 300 gram kød, der er det gennemsnitlige daglige forbrug for en normaldansker, vasker op, hvorefter det er tid for at sætte os to og en halv time foran fjernsynet [Fyens Stiftstidende 1992].

For undersøgelsens initiativtagere var formålet med indsamlingen dog ikke gennemsnitstal, men den subjektive erfaring:

Hensigten med indsamlingen af dagbøgerne var ikke at fremskaffe en statistisk holdbar og gennemsnitlig beskrivelse af livet i Danmark i 1992 – og den har vi nok heller ikke fået. Statistik og gennemsnit er der mange andre institutioner, der påtager sig at samle sammen. Hensigten

var tværtimod at indsamle personlige beretninger om hverdagen i 1992, fortalt på det enkelte menneskes egen måde og med vægten på netop de ting, som vedkommende selv fandt det vigtigt at fortælle eftertiden [Olsen & Skougaard 2017:7].

I invitationen til at skrive dagbog blev det klart understreget, at det var den almindelige hverdag, der var emnet, men også at alle hverdage er forskellige, alt efter hvor de opleves. Henvendelsen i pjeceform var inkluderende på den måde, at det var en opfordring til at være med til at tegne et mangfoldigt billede af hverdagen i Danmark i 1992, ”sådan som vi selv oplever den”. Herudover blev der også tænkt på kommende fagfolk, nemlig ”fremtidens historikere”. Et andet sted udtrykkes det, at det er ” eftertidens øjne” (Pjece fra indsamlingen, 1992), der er modtageren. Skrivesituationen er derfor ikke den klassiske, intime dagbog, hvor man skriver til sit fremtidige jeg eller for at skabe sammenhæng og mening i tilværelsens række af tilsyneladende tilfældigheder, men er snarere en genre, der mere ligner museets klassiske spørgelister, hvor meddelerne svarer på en række spørgsmål om et emne i en redigeret proces. I dette tilfælde er emnet så den subjektive vinkel på et døgn rutiner, oplevelser og tanker. Det er også helt klart i besvarelserne, at dette dobbeltblik er nærværende for de skrivende, fx adresserer flere dagbogsskrivere modtageren som ”Kære eftertid”, ”Kære Nationalmuseum”, ”Til mine efterkommere”, men også ”Kære dagbog” og ”Godnat til dig kære dagbog” osv. Alle er gået positivt ind på dagbogsgenrens præmisser og betingelserne i denne indsamlingsstrategi.

Opfordringen tog udgangspunkt i fascinationen ved at være fremtidens historiske tilbageblik og søgte på denne måde at binde fortid, nutid og fremtid sammen. Argumentet sammenkoblede således både det nationale og historiske perspektiv på, at det selvfølgelig og indlysende også er væsentligt at bevare for eftertiden. Opfordringens spørgsmål skulle både hjælpe folk i gang og gøre det nemt at bidrage, men samtidig give frihed til at skrive det, man havde på hjerte. Invitationen lød i sin fulde ordlyd således:

DANMARKS RADIO OG NATIONALMUSEET OPFØRDRER
ALLE DANSKERE TIL AT SKRIVE DAGBOG DEN
2. SEPTEMBER 1992

Skriv til os

Vær selv med til at skrive Danmarkshistorie

Forestil dig, at tusinder af danskere havde skrevet om det, de foretog sig den 2. september 1992 eller 1692, ja selv i 1892! Utroligt spændende at læse og et uvurderligt kildemateriale for fremtidens historikere!

Giv de kommende generationer mulighed for at vide, hvordan vi i 1992 lever, arbejder og tænker på en ganske almindelig dag. Jo flere som skriver, desto bedre vil det være, hver enkelt fortælling vil bidrage til at tegne billedet af hverdagen i Danmark 1992, sådan som vi selv oplever den.

Fortæl om en ganske almindelig dag

To dage er aldrig ens. Selv på helt almindelige dage sker der meget. Vi står op på bestemte tidspunkter. Vi spiser, men det er en bestemt slags mad. Vi vælger noget frem for andet, f.eks. om vi vil se fjernsyn i fritiden. Vi gør os mange tanker, som hurtigt glemmes. Alt det vi i dag synes er selvfølgelig og indlysende, er i virkeligheden enestående - og måske også mærkeligt set med eftertidens øjne.

Skriv dagbog over hvad du laver og tænker den 2. september 1992. Det kan være langt eller kort, håndskrevet eller maskinskrevet. Du kan være ung eller gammel, syg eller rask. Alle kan skrive. Det spiller ingen rolle om retskrivningen er perfekt. Bare skriv. Her er nogle ideer, men husk, at du kan skrive lige som du vil.

Begynd gerne med en kort beskrivelse af dig selv (alder, bopæl, erhverv osv.). Beskriv dernæst hvad du har lavet i løbet af dagen. Jo flere detaljer, des bedre.

Beskriv dit tøj, dine omgivelser og hvad du har spist. Om du har været nogen steder, hvor.

Beskriv hvad der er sket på din arbejdsplads eller i hjemmet, hvad du har lavet og hvordan du har oplevet det.

Fortæl om mennesker du har mødt og hvad I har talt om. Du har måske været bortrejst på ferie eller tjenesterejse, Du har måske været ensom eller indlagt på hospital.

Har du handlet? Gjort noget om aftenen, set bestemte TV-programmer, haft gæster eller andet?

Er der sket noget i dagens løb, som har gjort dig glad, ked af det, skuffet? Er der noget andet som har optaget dig? Fortæl så meget du kan og vil.

Til sidst, fortæl om dette har været en typisk hverdag for dig eller om den var usædvanlig på en eller anden måde. Vedlæg gerne fotos, tegninger eller andet, som underbygger din beretning.

Opfordring fra 1992.

Del din dag i 2017

Den danske indsamling slog som nævnt alle rekorder med det store antal dagbøger, og i dag er de mange dagbøger sammen med andre personarkiver som breve, erindringer, husholdningsregnskaber m.v. en kilde til hverdagslivets historie, bl.a. de forandringer, der er sket siden 1992. Hvem tænkte på Internet, smartphones, Facebook og YouTube i 1992? Hvordan var det nu med øldrikkeri og rygepolitikken på arbejdspladsen dengang, og hvad fik man egentlig at spise sådan en dag? Hvad så man i fjernsynet? Hvem havde en computer? Hvad tænkte pensionisten, skoleeleven og småbørnsmoderen dagen igennem? Hvad talte man om, og hvad optog befolkningen?

Med sin detaljerigdom kan 1992-undersøgelsen bruges til at undersøge arbejdsliv, tidsopfattelser, dagsrytmer, familieliv, forældreskab, kønsroller, madkultur og utallige andre

emner. Materialet har siden indsamlingen gennemgået en registrering, men har ellers kun været sporadisk undersøgt, fortrinsvis af familiemedlemmer til skribenterne. I 2017 besluttede Nationalmuseet at gentage opfordringen til befolkningen om at skrive dagbog en enkelt dag i september. Der var gået 25 år siden den store indsamling i 1992, og mange ting havde åbenlyst ændret sig siden. Da et samarbejde med Danmarks Radios *Historier om Danmark* var på tapetet, var det oplagt at fejre jubilæet med en ny indsamling af dagbøger. I den forbindelse læste udvalgte dagbogsskrivere fra 1992 på en festival for Københavns 850-års jubilæum i 2017 op fra deres 1992-dagbog og skribenterne diskuterede, hvad de synes, der var sket af forandringer siden 1992. Ikke overraskende blev brugen af mobiltelefoner, computere og digitalisering nævnt som noget, der havde medført store forandringer i hverdagslivet lige fra nye kommunikationsmåder, indkøb af varer over nettet, betalingsformer osv. Ud over glæden ved teknologiens velsignelser og oplevelsen af ting, der var blevet billigere, smidigere og lettere i hverdagen, reflekterede mange dagbogsskrivere fra 1992 over, hvad teknologien havde medført af andre ændringer, fx blev alt i 2017 aftalt gennem telefonen, hvilket havde medført, at det spontane besøg hos venner og familie er helt forsvundet i ”aftalesamfundet”. Mange ærgrede sig også over, at telefoner i dag er med over alt døgnet rundt, hvilket flere oplevede som en trussel mod nærværet i relationer til andre.

En del af dagbogsskriverne gjorde også status over velfærdssamfundets ændringer. Disse blev beskrevet både som trusler i form af globalisering og besparelser i den neoliberale konkurrencestat med økonomiske nedskæringer og også som muligheder med stigende velfærd for mange og forbedret økonomi til at realisere drømme. Tidligere generationer havde ikke muligheder for at foretage fx rejser over hele verden flere gange om året eller at anskaffe sig biler eller sommerhuse. Et træk, der gik igen i dagbøgerne, var oplevelsen af, at man i 2017 havde mere travlt end tidligere, at arbejds- og uddannelseslivet var presset og stresset, og børnefamilierne skulle nå meget og deltage i deres børns liv i skoler og institutioner på krævende måder. Således var forventningerne til livet og hvordan, det skal realiseres, et tema, som blev belyst i retrospektiv.

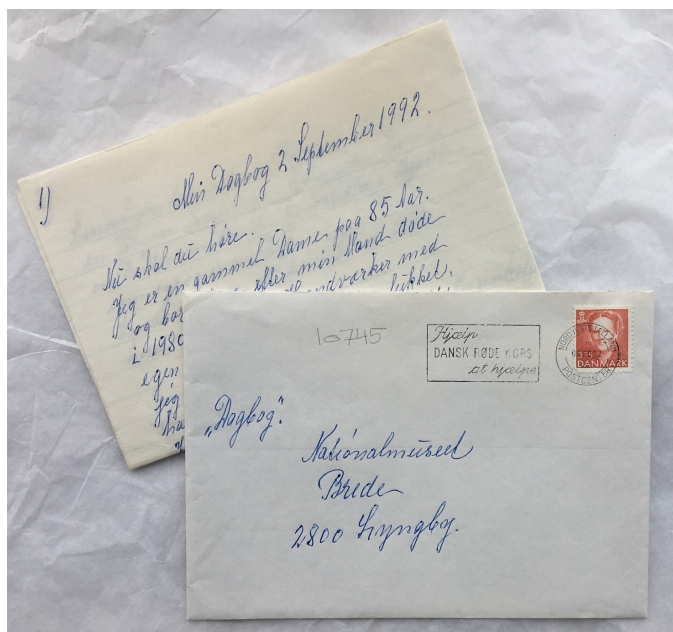
I 2017 blev 1992-materialet aktiveret, bl.a. blev 300 bidrag gennemgået i arbejdet med en ny spørgeliste, der så vidt muligt fulgte de ”gamle” spørgsmål, idet hensigten hermed bl.a. var at kunne bruge materialet komparativt og således undersøge forandringer gennem de 25 år. Dog

måtte spørgsmålene suppleres med nye spørgsmål om mediebrug, aktivitet på de sociale medier og smartphones m.v., da der var en risiko for, at folk ikke ville skrive herom, hvis der ikke blev spurgt hertil. Endvidere blev muligheden for også at uploade billeder, film og musik en nødvendighed, da den visuelle kultur har ændret sig radikalt siden 1992, hvilket ikke kunne overses i 2017.

Opfordringen ”Del din dag” fra indsamlingen i 2017 brugte fjerpen som logo, endskønt hele indsamlingen var digital. Der blev understreget, at ”Din hverdag er dyrebar kulturarv”.

Indsamlingen foregik udelukkende digitalt. Det var en beslutning truffet på baggrund af lige dele overvejelser over, hvordan museet lettest hjælper deltagerne med at indlevere dagbøger (og dermed bedst stimulerer til deltagelse), og hvordan museets interne ressourcer, der skulle gå til håndtering og registrering af materialet, skulle anvendes. I 1992 skrev omkring to tredjedele af deltagerne i hånden og resten på maskine. De meget få, der skrev på computer, noterede dette som noget helt særligt. De digitale dagbøger har naturligt nok ikke den egenskab, at de kan undersøges som konkrete genstande. Her kan nævnes fx papiret, dagbøgerne er skrevet på, konvolutten med frimærke, de er sendt i, samt ikke mindst udformningen af håndskriften, som også er et væsentlig kulturelt udtryk, der har ændret sig sammen med måden at formulere sig på (Rønsbo 2012).

Et bidrag fra indsamlingen i 1992, hvor en 85-årig kvinder begynder dagbogen med "Nu skal du høre". Den omfattende indsamling vejede i alt over et ton, der skulle registreres og håndteres, men det analoge materiale har andre fordele end det digitale fx taktile og æstetiske kvaliteter.

Formålet med indsamlingen var først og fremmest at gentage 1992-indsamlingen, men ikke nødvendigvis i så stor skala. Der indkom omkring 8.700 dagbøger, hvilket var et pænt antal. Når indsamlingen ikke blev den nationale folkesag, som den var i 1992, skyldes det sandsynligvis, at kommunikationen i 1992 gik langt bredere ud gennem færre og bredere kanaler, bl.a. Danmarks Radio, så folk næsten ikke kunne undgå at høre om projektet. Herudover var det i 1992 noget helt nyt, at museet gav en særlig mulighed for, at alle kunne deltage, som i 2017 sandsynligvis ikke havde den samme attraktion, hvor der var tusinde nye muligheder for selvdokumentation på alle mulige platforme. 2017-mediebilledet var et helt andet med et fragmenteret og differentieret mediebrug. Journalister ville efter indsamlingen i 2017 gerne have Nationalmuseet til at udtrykke skuffelse over, at antallet blev på ca. en sjettedel af den første indsamling, og at det dermed ikke var så stor en succes. Som kulturhistorisk institution var det kvantitative dog ikke et succesmål i sig selv, men tværtimod ud fra de indkomne bidrag at stille sig nysgerrig overfor, hvad ændringen er udtryk for, og at der kan være flere gode – og fagligt interessante – forklaringer herpå.

Hverdagen, dagbogen og den personlige historie

Hverdagsperspektivet har gennem mange år været en integreret del af Nationalmuseets virksomhed i form af forskning, indsamling og formidling. At dokumentere hverdagens

kulturhistorie var således også hovedformålet med oprettelsen af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU), der til opgave havde at indsamle viden i form af personlige erfaringer, livshistorier og optegnelser ud fra spørgelister. Arkivet blev oprettet i 1939, hvor museet begyndte samarbejdet med et net af faste meddelere over hele landet. Spørgelister som form med strukturerede spørgsmål blev i løbet af 1940'erne en integreret del af museumsvirksomheden og lå i forlængelse af de overordnede forskningsinteresser. Der blev indsamlet kundskaber om leveforhold, sæd og skik, og ikke mindst viden om genstandes funktion og brug, der skulle supplere museets indsamling af genstande. Formålet var, at genstandsindsamling ikke kunne stå alene uden viden om fx arbejdsprocesser og genstandenes skiftende betydninger. Gennem hele perioden har der været et sammenfald mellem etnologien på Nationalmuseet og på universitetet, både med hensyn til emner og forskningsinteresser, men også samarbejde om forskningsprojekter, udstillinger og undervisning.

I 1940'erne og frem til 1960'erne var interessen hovedsagelig at samle viden om Danmark som landbrugsland og om den regionale bondekultur, inden det blev for sent. Senere blev det moderne livs mangfoldigheder i form af indsamling af viden om fx biografiture, kontorarbejde og ferieliv hovedinteressen. I begyndelsen foregik indsamlingen ved, at lokale lærere og præster interviewede nøglepersoner ude i landet, senere har meddelerne selv skrevet deres beretninger med vægten lagt på deres egne erfaringer med egne formuleringer, ofte gennem mange år. Relationen mellem museet og bidragerne blev ofte personlig, hvor museet sendte både takkebreve og julekort. De seneste tyve år er indsamling udelukkende foregået digitalt og ofte med et samtidsdokumentationsperspektiv (Pedersen 2011). Mange dagsaktuelle emner, men også hverdagslivets trivialiteter og forandringer, har været genstand for forskning som fx kronprinsbrylluppet i 2004, brødkultur og ny nordisk mad, au pair i Danmark og bolighistorier fra de almene boliger.

En af Nationalmuseets kulturhistoriske interesser i personlige kilder har bl.a. været muligheden for at studere fremvæksten af, hvordan individer anerkendes af fællesskabet og hvordan kollektive identiteter skabes og kategoriseres. De subjektive, personlige historier kan ses som et udtryk for en erindringskultur, der forudsætter et biografisk tidsbegreb, hvor man skaber orden i et livsforløb. Men materialet er også brugt til studier af erindringsgenstande og det at skrive om sit liv som en praksis, der knytter sig til refleksioner om liv og tid, samt hvordan kollektive

og personlige erindringer skabes, vedligeholdes og forandres (Otto og Pedersen 1997). Denne type forskning knytter sig til de seneste 30 års museale opbrud fra det klassiske museums autoritative position til inddragelse af historiefaglige retninger som "History from Below", "Alltagsgeschichte" og mikrohistorie, hvor et demokratisk og dialogisk aspekt understreges ved, at alle stemmer, der tidligere har været tavse, skal "høres", repræsenteres, og afsenderne herved inkluderes som medborgere (Colding 2017). Også i formidling er den subjektive agens og erfaring blevet væsentlig, bl.a. at udfolde i udstillingsmediet, hvor konkrete livshistorier drages ind for at ikke blot at nuancere fortolkningen af den "store" histories objektivisering af individet, men også i høj grad give publikum mulighed for identifikation og empati gennem mødet med levendegørelse af andre (fortidige) livsverdener.

Både "Kære dagbog" og "I like"

Nationalmuseet har gennem tiden indsamlet dagbøger fra forskellige perioder i mange forskellige materielle fremtoninger fra små 1700-tals fint broderede bøger med sløjfer til 1960'ernes smarte teenagerdagbog med nøgle frem til 1970'ernes Maylandkalendere med saglige oplysninger og fortrykte sider. Dagbøgerne indeholder alt fra intime betrouelser om kærlighed til eksotiske iagttagelser på dannelsesrejsen i Europa til bondedagbogens nøgterne optegnelser om arbejdsopgaver og landsbyens liv (Schousboe og Stoklund 1980). At skrive dagbog trækker på erindringer, selvrefleksion og identitet, som også indeholder et tidsperspektiv. Dagbøger er som genre privat, skrevet samtidig med, at begivenhederne er sket i modsætning til erindringsgenren, der har et retrospektivt blik på livshistorien, der udvælges og editeres. Dagbøgerne indeholder komprimerede udsagn, modsætninger, sammensatte følelser og paradokser og kan give indblik i komplekse menneskelige vilkår og ressourcer, der er vanskelige at aflæse i kvantitative statistikker (Colding 2017).

Ud over de spontant indsamlede erindringer og dagbøger er dagbogsformen brugt som en systematisk metode til indsamling af hverdagslivets rutiner. Dagbogsstudier er en kvalitativ forskningsmetode, hvor deltagerne selv skriver om deres hverdagsliv i en form, som forskere efterfølgende kan studere. Hvor den private dagbog er en genre, der nedskrives over en lang periode (livslang for nogle), er dagbogsformatet som forskningsmetode i højere grad en indsamlingsstrategi, en boreprøve på en enkelt dag, hvor der så til gengæld er mange deltager.

Der bliver således tale om et enkelt synkront tidssnit, men med mange deltagere spredt ud over hele landet. Formatet er åbent for alle – uanset alder, køn og sociale klasser osv. Tilsammen giver de mange blikke en enestående indgang til en enkelt dag, og derfor ikke et indblik i et længere forløb. Indsamlingsmetoden kombinerer således både et kvalitativt og et kvantitativt perspektiv.

Dagbogen findes og vækker interesse, bl.a. i nye formater. Men hvad er dagbogens status i dag? Hvem skriver dagbøger? Og i hvilken udstrækning? Er dagbogsgenren afløst af andre medier? Bliver det private og personlige i stigende grad offentliggjort *world wide* på de sociale medier? Og hvordan multitasker man (Wilk 2016)? Har Facebook, YouTube-bloggere og realityprogrammer ændret dagbogsgenren? Udbredelsen af selvpræsentationer og selfie-kulturen på mange platforme har medført, at mange deler private ting på nettet i en slags løbende dagbøger. Særlig de seneste ti år har dette taget fart i en sådan grad, at mange andre medier er på retur som fx den skrevne fysiske dagbog, men også postkort og breve. Hvor dagbogen i princippet skrives til den skrivende selv for senere at blive læst i retrospektiv, er Facebook skrevet til en uendelig mængde læsere – kendte og ukendte. Indholdet her er naturligvis tilpasset det forhold, at skribenten i skriveøjeblikket ser sig selv udefra og performer i forlængelse af fastlagte koder om ”det gode liv”.

Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) er i dag et arkiv med over 41.300 beretninger og 59.000 dagbøger (hovedsagelig fra indsamlingen i 1992) og udgør således en enestående samling af selvbiografisk materiale af stor kulturhistorisk interesse. I dag ligger indsamlingen af beretninger også fint i forlængelse af museernes rolle som offentlige dannelsesinstitutioner, hvor vægten lægges på brugerinddragelse, samskabelse og demokratisering af kulturarven (Simon 2010). De personlige beretninger er et middel til at forstå historie og kulturforskelle på en engagerende måde.

Den dialog, NEU har med store grupper uden for museet i kraft af den store interesse for livshistorier fra hele Danmark og det levede livs mangfoldighed, er en væsentlig del af forsknings-, indsamlings- og formidlingsvirksomheden. Siden oprettelsen af arkivet har dokumentationen af hverdagslivets rutiner og gøremål været i centrum. Med tiden er der gradvist

HVERDAG I DAGBØGER

Oktober 2019

vokset en interesse frem for samtiden som kulturarv og for at analysere forandringer i de seneste 30 års hverdagsliv, som fx dagbogsmaterialet også kan være en glimrende indgang til.

I kommende forskningsprojekter er hovedopgaven ikke at studere, hvordan dagbogen er forsvundet, men hvordan genren hele tiden ændrer sig og antager nye former, der sameksisterer og indgår i det daglige liv på mange planer, hvor det giver mening. De indsamlede dagbøger giver således en enestående mulighed for at få indblik i hverdagslivets komplekse livsvilkår, drømme og realiteter samt glæder og sorger.

Litteraturliste:

- Anderson, Benedict (1983): *Imagined Communities. Reflections of the Origin and Spread of Nationalism*. Verso London.
- Bohman, Stefan & Ottonie Nyberg (red.) (1992): *Interessant att leva. Dagböcker 14 maj 1992*. Nordiska museet, Trelleborg.
- Danmarks Radio og Nationalmuseet opfordrer alle danskere til at skrive dagbog den 2. september 1992. (1992)
- En dag i september. *Fyens Stiftstidende*, onsdag den 2. september 1992 (leder).
- Colding, Elisabeth (2017): *Afrapportering fra Dagbogsarkivet 1992*. Nationalmuseet: Nyere Tid og Verdens Kulturer. (Utrykt rapport).
- Haas, Claus (2014): Kulturelt medborgerskab – men i/med hvilke forestillede fællesskaber? I: Villumsen, Sasja Browall, Dorthe Juul Rugaard & Lise Sattrup (red.): *Rum for medborgerskab*, Statens Museums for Kunst, København.
- Højrup, Ole (1963): Om Nationalmuseets etnologiske undersøgelser. *Budstikken*, Årbog for Dansk Folkemuseum (Nationalmuseets 3. afdeling) og Frilandsmuseet.
- Olsen, Estrid Anker & Mette Skougaard (red.) (1993): *Dagbogen 2. september – en dag i Danmark*. Nationalmuseet og DR. Viborg.
- Otto, Lene & Lykke L. Pedersen (1997): Livshistorie – livsforløbets historie – refleksioner over livet som udstillingstema. *Nordisk Museologi* nr. 2, s. 43-66.
- Pedersen, Lykke L. (2011): Fra støvsuger til sukkerfabrik – samtidsdokumentation og indsamlingsstrategier ved danske museer. *Samdok-Forum* nr. 3, s. 6-10.
- Rønsbo, Vibeke Nørgaard (2012): *Efter Hånden?* Tanker om tasternes udrangering af håndskriftskulturen. www.vibekenr.dk, Aarhus.
- Simon, Nina (2010): *The Participatory Museum*. Museum 2.0, Santa Cruz.
- Wilk, Richard: Do You Remember Facebook? In: Ehn, Billy; Orvar Löfgren & Richard Wilk (2016): *Exploring Everyday Life. Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*, Rowman & Littlefield, pp. 61-79.
- Schousboe, Karen & Bjarne Stoklund (1980): *Bondedagbøger. Kilder til dagliglivets historie*. Brede.

Hjemmesider:

<https://www.dr.dk/historie/danmarkshistorien/stort-dagbogsprojekt-gentages-efter-25-aar-en-almindelig-dag-i-dit-liv>

(sidst besøgt den 1. juli 2019)

<https://www.kbharkiv.dk/nyheder/for-arkivbrugere/byvandring-og-fejring-af-kobenhavns-850-ars-fodselsdag>

(sidst besøgt den 11. august 2019)

<https://www.dr.dk/presse/historisk-samarbejde-i-2017-om-danmarkshistorie>
(sidst besøgt den 11. august 2019)

EN GANSKE ALMINDELIG DAG, HVAD DET SÅ END ER

En undersøgelse af forholdet mellem opfordringer, svar og kulturanalysens fremstillinger af hverdag

Af:
Emilie Asta Nielsen & Marie Amalie Schøning
Europæisk etnologi

ABSTRACT: Denne artikel vil undersøge, hvordan flere komponenter er med til at rammesætte og forme de dagbøger, som Nationalmuseet og DR har indsamlet i 1992 og hvordan rammesætningen har betydning for, hvad der træder i forgrunden og hvad der kommer i baggrunden, og dermed hvad der udgør *en ganske almindelig dag*. Der vil i løbet af artiklen blive taget udgangspunkt i opfordringen, der dengang inviterede danskerne til at skrive dagbog for den 2. september. Vi forstår dagbogsmaterialet som formet af samspillet mellem opfordringens forståelse af *en ganske almindelig dag* og dagbogsskribenternes faktiske hverdag. Opfordringen skaber en eksotisering af hverdagslivet, hvorigennem dagbogsskribenterne bliver bevidste om og reflekterer over deres egne hverdagspraksisser, som ellers normalt fremstår usynlige. Ligeledes undersøger vi, hvordan komponenter som materialitet og tidsligheder også er med til at forme dagbogsskribenternes hverdag i dagbøgerne, blandt andet ved at sammenligne opfordringen fra 1992 med en nyere fra 2017. Som en sidste komponent er vi som kulturanalytikere selv med til at eksotisere og fortolke på dagbøgernes indhold, da vi som børn af 90'erne ser på materialet fra et bestemt perspektiv, og dermed præger analysen med udgangspunkt i egne erfaringer og minder fra denne tid.

NØGLEORD: Hverdag, metodeovervejelser, eksotisering, rammesætning, teknologi, tid, situering, kulturanalytisk assemblage.

Som man råber i skoven, får man svar

Vi sætter per automatik vækkeuret hver aften inden vi går i seng, vi indtager det nødvendige morgenkaffefix hver morgen, går på arbejde eller i skole, spiser aftensmad og slutter ofte dagen af foran tv'et. Alle har en hverdag, men hvad udgør en ganske almindelig dag? Det er svært for os at beskrive, fordi hverdagens praksis er en selvfølgelighed, som vi tager for givet. De førnævnte genkendelige hverdagsrutiner er kerneelementer i 24 udvalgte dagbøger fra 1992 indsendt til Nationalmuseet i forbindelse med en national dagbogsindsamling. I arbejdet med dagbøgerne har vi undret os over, hvorfor det i høj grad er de samme hverdagsselementer, der bliver fremhævet i mange af dagbøgerne, for eksempel praksissen omkring tv-tid om aftenen. Men hvorfor er det lige netop en hverdagspraksis som denne, der ofte er fremhævet og går igen i dagbogsmaterialet? Selvfølgelig er der generelle træk i de fleste danskeres hverdag, der går igen landet over, men mange af dagbøgerne bruger de helt samme vendinger. Afspejler det en bestemt rammesætning, der er blevet etableret for dagbøgerne? Vores undren omkring fremhævelse af nogle hverdagspraksisser frem for andre har ført til, at vi undersøger sammenhænge mellem italesættelsen af hverdagens elementer i opfordringen og i dagbøgerne, samt hvordan dagbøgerne er blevet formet af flere komponenter.

I forbindelse med indsamlingen af dagbøgerne i 1992 udsendte Nationalmuseet og DR en opfordring til danskerne om at skrive dagbog og deltage i et projekt, hvor de skulle beskrive deres hverdagshistorie. Opfordringen tydeliggjorde, hvordan hver enkelt fortælling talte, og hvordan de i fællesskab ville bidrage til hele Danmarks hverdagshistorie fra 1992. I denne opfordring blev det forklaret, hvordan danskerne med udgangspunkt i dagen den 2. september kunne skrive frit om, hvad de lavede den pågældende dag. Alligevel var der dog fremlagt en række idéer til emner, deltagerne kunne bruge som inspiration og udfolde, hvis de havde lyst. Det følgende uddrag fra opfordringen er af de omtalte emner:

Stikord

Man kan skrive som man vil, men her er nogle ideer:

- Hvem er du? (bopæl, alder, erhverv)
- Hvad lavede du i løbet af dagen?
- Var du på arbejde, var du hjemme, hvad foretog du dig i fritiden, hvis du f.eks. så TV, hvad så du så?
- Hvad havde du på af tøj? Hvad spiste du?
- Snakkede du med nogen? Og om hvad?
- Hvis du var på indkøb, hvad købte du så? Og hvor?
- Skete der noget i løbet af dagen, der gjorde dig glad eller ked af det?
- Var det en almindelig dag, eller var den særlig på en eller anden måde?

Uddrag af Nationalmuseets og DR's dagbogsopfordring fra 1992. Se eventuelt en anden version af opfordringen i Lykke L. Pedersens artikel i dette tidsskrift.

Noget, vi finder interessant i disse stikord, er at størstedelen af stikordene spørger ind til dagbogsskribentens praksis, blandt andet hvad de har lavet i løbet af dagen, hvad de spiste, hvad de købte, hvad de så i tv'et, og hvem de snakkede med. Ifølge etnologerne Billy Ehn, Orvar Löfgren og Richard Wilk er det et godt analytisk redskab at spørge ind til events og handlinger, hvis man vil vide noget om en persons hverdagspraksis (Ehn et al. 2016).

Stikordene afspejler Nationalmuseet og DR's medarbejders idé om, hvad en hverdag udgøres af. Mange af dagbøgerne efterfølger også disse stikord, nogle så tydeligt at det næsten virker intentionelt, som et flueben der skulle sættes ved de forskellige punkter. Alligevel er fortællingerne i de enkelte dagbøger alle så forskellige, at de giver et meget interessant indblik i hverdagslivet i 1992. Både den gymnasiestuderende, den arbejdende pædagog og den pensionerede tandlæge har bidraget til indsamlingen, hvilket giver et diverst udsnit af hverdagslivet dengang ud fra flere forskellige befolkningsgrupper i Danmark.

I listen af stikord bliver der i opfordringen fra Nationalmuseet og DR afslutningsvist spurgt ind til, om deltagerens dag var *en almindelig dag*, eller om den på nogen måde var særlig. Dette finder vi iøjnefaldende, da vi mener, at det er implicit, at stikordene er elementer, der er med til at udgøre en almindelig hverdag. Den implicite indforståethed i stikordene brydes med det sidste spørgsmål, hvor den beskrevne dag skal vurderes i forhold til kategorien: *en almindelig dag*.

Denne artikel vil derfor omhandle, hvordan dagbogsmaterialet er formet af opfordringen fra Nationalmuseet og DR, og hvordan opfordringen udgør rammesætningen for og præger, hvad hverdag i dagbøgerne kommer til at blive. Ligeledes er vi selv som kulturanalytikere og børn af 90'erne med til at præge analysen af dagbøgerne, ligesom dagbogsskribenterne også selv fortolker på stikordene og deres udlægning af deres almindelige hverdag. Der er dermed flere komponenter, der har betydning for, hvad der træder i forgrunden, og hvad der træder i baggrunden i dagbogsmaterialet, hvilket vi i denne artikel vil uddybe og undersøge nærmere.

En aktiv selektion

Nationalmuseet og DR viser med opfordringen, hvad de synes kunne være interessant, at dagbogsskribenterne skriver om, og dermed hvad der er vigtigt at få indsamlet viden om og bevare for eftertiden. Opfordringen fungerer som det, antropologen Simon Coleman beskriver som en rammesætning (*framing*), hvor der er noget, der trækkes i forgrunden (*foregrounding*), mens noget andet træder i baggrunden (*backgrounding*) (Coleman 2012). Rammesætning gør dermed mere end bare at skabe en afgrænsning, idet der sker en selektion, hvor nogle elementer aktivt bliver fremhævet, mens andre bliver utydelige. Opfordringen er herved med til at forme, hvad der står i dagbøgerne, og den er således med til at skabe et perspektiv, fokus og periferi, og den er med til at forme, hvad dagbogsskribenterne og vi selv som kulturanalytiker får øje på, og derfor også hvad der træder i baggrunden.

Måltidspraksis er eksempelvis en tematik, der bliver spurgt ind til i opfordringen (og som er en tematik, som Jensen og Seldorf beskæftiger sig med i deres artikel *Hverdagslivets måltider* i dette tidsskrift), og som ligeledes fylder meget i dagbogsmaterialet, hvilket blandt andet kommer til udtryk i dagbog 19 og 21:

Hjemme igen drev jeg den af indtil min mand kaldte mig ud til middagsmaden. Dejlig sprødstegt lever, lige som han ved jeg kan lide den. Som efterret blommegrød. [Dagbog 19]

Vi spiste til aften da vi kom hjem, vi fik kun lidt stegte kartofler og et par grilstegete frankfurterpølser, og så selvfølgelig vand. [Dagbog 21] ²

Informanterne kommer her med detaljerede beskrivelser af, hvad deres aftensmad består af, og hvordan den er tilberedt; om den var grillstegt eller sprødstegt, samt sidst i andet citat også, hvad de fik at drikke. Ifølge dagbogsskribenten af dagbog 21 er det at drikke vand en selvfølgelighed, der alligevel bliver ekspliciteret, muligvis fordi der i opfordringen bliver spurgt ind til, hvad skribenterne fik at spise. Hvad der drikkes til maden kan dermed opfattes som en del af måltidet. Dagbogsskribenten kan herved få et indtryk af, at der ligeledes er interesse i, at hverdagens selvfølgeligheder bliver ekspliciteret. Måltiderne er på denne måde noget, der træder i forgrunden i forhold til, hvad der skete i løbet af dagbogsskribenternes dag.

En anden hverdagspraksis, der træder i forgrunden i dagbogsmaterialet, og som ligeledes er til stede i opfordringen, er at se tv, særligt nyheder om aftenen, hvilket denne dagbogsskribent er et eksempel på:

Senere på dagen ser jeg fjernsyn på DR-TV. Deres nyhedsudsendelse ved spisetid kl. 17.45 er jeg fast seer til. Ligesom jeg er narkoman nok til at se nyhederne i en udvidet udgave kl. 19-19.30 på Danmarks anden tv-station TV-2. Derefter er der lokale nyheder at se på. Er de ikke af interesse, skifter jeg til DR-TV, for at se de landsdækkende nyheder igen der.

Min ensomhed fortsætter resten af dagen med at se fjernsyn. Specielt må nok nævnes, at vi fik et nyt idrætsstadion i København - med navnet PARKEN - som vil give danskerne en masse nye dejlige oplevelser. [Dagbog 13]

I dagbog 13 bliver det omhyggeligt beskrevet, hvad der bliver set i tv'et, på hvilket tidspunkt, hvor ofte og hvordan TV-2 i 1992 var Danmarks anden tv-station. Tv'et fylder meget i dagbogens beskrivelser, da det styrer personens rutiner og gøremål i hverdagen, idet han er fast seer og har en særlig rutine med at se flere nyhedsudsendelser på samme måde hver aften. Det er tydeligt, at denne dagbogsskribent er bevidst om, at hans dagbog skal læses af andre, eftersom personen beskriver sin egen hverdagsrutine i kronologisk rækkefølge og fremhæver den som en

² Den oprindelige stavemåde er bibeholdt i alle dagbogscitaterne.

praksis, der bliver gjort hver dag eller ofte. Med udsagn som *fast seer* og *narkoman nok* giver skribenten imidlertid også en *vurdering* eller værdisættelse af tv-praksis i et bestemt affektivt register med vægt på grad af afhængighed (jf. Heuts & Mol 2013). Dagbogsskribenten laver dermed en kulturel ordning af sin egen tv-praksis, hvor det beskrives, at tv fylder meget i personens hverdag, og at dette er noget, dagbogsskribenten selv trækker i forgrunden. Det kommer også tydeligt til udtryk, at denne afhængighedspraksis er knyttet til dagbogsskribentens følelse af ensomhed.

Følelser er yderligere en tematik, der er fremhævet i opfordringen, idet der bliver spurgt ind til, om der var noget, der denne dag gjorde én glad eller ked af det. Derfor bliver det tydeligt, at Nationalmuseet og DR er interesseret i dagbogsskribenternes følelser, og at dette også er med til at udgøre vores hverdagspraksis. Dagbogsskribenten til dagbog 13 fletter to emner fra opfordringen sammen, tv og følelser, og laver en affektiv valuering af tv'et, hvor personen beskriver, at han fylder sin *ensomhed* ud med tv om åbningen af Parken. Löfgren bruger begrebet *assemblage* til at beskrive, at der i hjemmet er sammenfiltringer af objekter, personer, følelser, sensibilitet og aktiviteter, og det er netop denne sammenfiltrering, vi ser komme til udtryk i det ovenstående citat (Löfgren 2015).

De materielle objekter, som vi omgiver os med og bruger hver dag, er ligeledes en del af hverdagens assemblage. Ved at opfordringen også har fokus på det materielle, kan hverdagspraksisser blive mere håndgribelige for os, da vi ved, dette fokus kan få øje for praksisser vi ellers tager for givet, eller ikke er vant til at italesætte (Ehn et al. 2016). I dagbog 13 er tv'et et godt eksempel på, hvordan skribentens hverdagspraksis bliver udfoldet med udgangspunkt i, hvordan materielle objekter kan forme og i nogle tilfælde styre hverdagens praksis.

Et partielt perspektiv

Vi ser som tidligere beskrevet, at der er en tydelig sammenhæng mellem opfordringen og det, der står beskrevet i dagbogsmaterialet. Denne relation er en vigtig pointe, når dagbøgerne skal undersøges, da de er farvet og formet af opfordringen. Det er derfor nødvendigt at være eksplicit omkring processen og omstændighederne, som dagbøgerne er blevet til under, og hvad der

gennem opfordringen bliver spurgt ind til, når man vil se dem som et udtryk for, hvordan hverdagen var i 1992. Som Donna Haraway beskriver, skal vi være eksplícitte i forhold til under hvilke omstændigheder, materialet er blevet til, og at vores blik på undersøgelsen ikke er neutralt, men derimod partielt - vi ser fra et ståsted - *somewhere in particular* - og skal derfor gøre rede for, hvordan vores viden er blevet til, da enhver analyse er en rammesætning (Haraway 1991).

Det partielle og at vores blik altid vil være begrænset, er ifølge Haraway et grundvilkår, når vi skaber viden. Vi vil ud fra dette perspektiv derfor aldrig kunne indfange alle nuancerne af danskernes hverdagsliv gennem dagbøgerne, men de kan bruges til at få en bestemt vinklet udgave af hverdagslivet. Vi er i dialog med det, vi studerer, da de spørgsmål, der bliver stillet, er med til at forme svarene. Det er derfor også vigtigt, at vores egen position og situering som kulturanalytikere er eksplícit, og at vi er bevidste om, at vi også selv tilføjer et lag til forståelsen af, hvad en hverdag er. Vores egen situering har en betydning for det, vi får øje på og det vi overser, og vi skal derfor være opmærksomme på, at vi trækker nogle elementer i forgrunden og andre i baggrunden i analysen. Som børn af 1990'erne er vi bevidste om, at vi selv er med til at fortolke på det, der bliver skrevet i dagbøgerne, idet vi selv har oplevet datiden, og derfor er egne minder og erfaringer fra den tid med til at forme vores analyse og skabe et perspektiv.

Ved at undersøge opfordringen kigger vi nærmere på lagene i dialogen mellem dagbogsskribenterne, Nationalmuseet og DR samt os selv som kulturanalytikere, der alle former dagbogsmaterialet, hvor nogle tematikker fra opfordringen har fået en fremtrædende plads og været med til at forme mønstre i dagbogsmaterialet, mens andre tematikker ikke i lige så høj grad bliver beskrevet. I de 24 tilfældigt udvalgte dagbøger bliver det for eksempel i de færreste tilfælde fremhævet, hvilken påklædning dagbogsskribenterne havde på den givne dag til trods for, at det også bliver foreslået i opfordringen som et muligt emne. Dette er et tydeligt eksempel på, hvordan opfordringen former svarene, men ikke nødvendigvis determinerer dem.

Eksotisering af hverdagen

Vores hverdagsliv består af et flow af rutiner, der er indlejret i kroppen, og som vi sjældent reflekterer over. Disse rutiner er formet af ens omgivelser og af ens opvækst, hvilket gør dem

lette at overse, da de virker selvindlysende (Ehn et al. 2016). Ehn, Löfgren og Wilk arbejder med hverdagslivet og beskriver, at det analytiske greb *eksotisering* kan være en effektiv strategi for at kulturanalytikere kan få øje på de mange usynlige flows af rutiner, som hverdagslivet består af. Vi vil anvende eksotiseringsbegrebet til at undersøge, hvordan opfordringen skaber en eksotisering af hverdagslivet og den indlejrede praksis, som skribenterne ellers har taget for givet. Eksotisering handler om at se på det velkendte med distance eller 'fremmede øjne', i skribenternes tilfælde når de ud fra opfordringens stikord bliver bevidste om og ser deres egen hverdagspraksis udefra (Ehn et al. 2016). Man kan dermed se opfordringen som en eksotisering af dagbogsskribenternes hverdag, der er med til at gøre skribenterne opmærksomme på deres egen hverdagspraksis, som ellers kan fremstå usynlig for dem selv. Dagbogsskribenterne bliver derved en slags analytikere, der via opfordringen eksotiserer deres egen hverdag. Eksotisering er dermed ligeledes en måde at trække noget i forgrunden, mens andet kommer i baggrunden.

Man får, ifølge de føromtalte etnologer, den analyserende til at reflektere mere over sin egen praksis ved at lave en eksotisering. Vi mener, at det er en vigtig pointe, at dagbogsskribenterne også selv gennem opfordringen eksotiserer deres hverdagspraksis. Opfordringerne er med til at få skribenterne til at reflektere over morgenrutiner, måltidspraksis samt fritidsaktiviteter og herigennem kan de få øjnene op for det, kulturanalysen ellers vil udpege som usynlige rutiner. I følgende uddrag af dagbog 19 bliver det italesat, hvorledes disse trivielle hverdagsrutiner bliver gjort:

Gik i seng, sagde et kærligt godnat til min livsledsager, vendte ryggen til ham, lagde mig i fosterstilling, krammede puden sammen under hovedet og slumrede sødeligt ind. [Dagbog 19].

Denne dagbogsskribent beskriver meget udførligt, hvad der indgår i hendes aftenrutine, helt ned til hvilken stilling hun falder i søvn i. Dette er et eksempel på, hvordan en eksotisering af en hverdagspraksis bliver tydeliggjort, idet de kropslige og tavse rutiner bliver fremhævet og beskrevet detaljeret. Disse handlinger, der beskrives, er måske ikke noget, som skribenten førhen har tænkt over, men idet hun bliver bedt om at beskrive sin hverdag på skrift, da træder hendes flow af rutiner frem for hende og for os som læsere og kulturanalytikere.

Der kan derfor argumenteres for, at opfordringen bliver praktiseret, idet dagbogsskribenterne skriver med udgangspunkt i den. Opfordringen former på denne måde nogle mønstre, der dog ikke nødvendigvis er entydige, da dagbogsskribenternes hverdagspraksis alligevel er forskellige fra hinanden. Dagsbogsmaterialet er dermed et samspil og en fortolkning af opfordringen og skribenternes faktiske hverdag. Eksotisering er som nævnt også refleksion over, hvad man selv og andre tager for givet. En af dagbogsskribenter sætter direkte spørgsmålstejn ved, hvad Nationalmuseet og DR mener med en almindelig dag og skriver:

Slut på en ganske almindelig dag, hvad det så end er! [Dagbog 20].

Skribenten interagerer dermed eksplicit med opfordringen, hvori der som beskrevet bliver spurgt, om man har haft en almindelig dag. Her kommer opfordringens funktion som rammesætning for dagbogsmaterialet derfor tydeligt til udtryk, men også at den fører til refleksioner hos dagbogsskribenten, og at de dermed også selv er med til at forme, hvad der træder i forgrunden, og hvad der kommer i baggrunden i dagbogsmaterialet. Ved at gøre brug af eksotisering bliver det muligt at tydeliggøre, at hverdagens trivialiteter har relevans for forståelsen af danskernes kulturhistorie som dagbogsindsamlingen giver indsigt i. De usynlige rutiner i hverdagen udgør vores liv og samtid, men det kræver et analytisk redskab for at få øje på det, vi tager for givet i hverdagen. Det skal dog bemærkes, at det ikke er alt i hverdagen, der kan blive eksotiseret, idet der er elementer, der er så selvindlysende, at de stadigvæk vil blive taget for givet.

I brugen af eksotisering skal vi som kulturanalytikere være bevidste om, at vi selv lægger endnu et lag af eksotisering på materialet. Et godt eksempel på dette er tv'ets styring af aftenrutine i 1992, som for os i 2019, kan synes eksotisk, da tv'et sendetid ikke længere på samme måde er et styrende element for vores aftenpraksis. Streaming af tv-programmer er i dag en meget anvendt måde at se tv på, hvor vi kan se netop de programmer, vi selv har lyst til, hvornår vi har lyst, og dermed er vi ikke bundet af tv-programmets sendetid. Dog oplever vi stadigvæk selv, at aftenen er det foretrukne tidspunkt at se tv på, men vi udfører ikke den samme praksis, hvor vi ser udsendelsen på præcis det samme tidspunkt som alle andre, som vi tidligere har gjort. Vi har selv erfaret, hvordan tidsrummet søndag aften mellem klokken 20 og 21 var helliget sofagruppen med familien, fordi der var DR-drama. Vi så det som en nødvendighed at deltage i denne

familiepraksis, for at vi dagen efter sammen med vores venner kunne diskutere, hvem morderen i tv-serien “Forbrydelsen” var. I dag forholder det sig anderledes, da vi selv kan vælge, hvornår vi streamer programmerne, for så længe vi er opdaterede, kan vi snakke om det dagen efter. Fordi vi er børn af 90’erne, og selv har deltaget i at se tv samtidigt sammen med andre, kan vi få øje på, hvordan tv-praksissen har ændret sig og er bundet af tid. Dette er et eksempel på, hvordan vi ved at kombinere andre metoder med eksotisering kan reflektere over de ting, som vi selv tager for givet. Dette kan vi gøre ved brug af autoetnografi, hvor vi som kulturanalytikere får øje på og aktivt undersøger fænomener i forhold til vores egne erfaringer, sanser og refleksioner (Ehn et al. 2016). At analysere *en almindelig dag* involverer dermed også kulturanalytikernes egne forestillinger om det almindelige.

En foranderlig hverdag

Som beskrevet undersøger vi, hvordan der er flere komponenter, der er med til at forme hverdagen i dagbøgerne. Vi vil i det følgende se nærmere på, hvordan flere former for tid indgår som endnu en komponent, og hvordan tidsligheder, som Tine Damsholt i den indledende artikel til dette tidsskrift med henvisning til Reinhardt Koselleck beskriver, er sammenfiltret og ikke adskilte kategorier.

I 2017 lancerede man fra Nationalmuseet og DRs side en ny indsamling af dagbøger skrevet af danskerne. Visionerne for begge indsamlinger var, at indsamle ny historisk viden om hverdagen i Danmark med 25 års mellemrum – fortalt af dem selv gennem dagbøgerne. Men hvordan har en ganske almindelig hverdag forandret sig fra 1992 til 2017? Følgende er et uddrag af opfordringen fra 2017.

Fortæl om en ganske almindelig dag

To dage er aldrig ens selv på helt almindelige dag sker der meget. Vi står op på bestemte tidspunkter. Vi spiser, men det er en bestemt slags mad. Vi vælger noget frem for andet, f. eks. om vi vil se fjernsyn i fritiden. Vi gør os mange tanker, som hurtigt glemmes. Alt det, vi i dag synes er selvfølgeligt og indlysende, er i virkeligheden enestående – og måske også mærkeligt set med eftertidens øjne.

Skriv til os

Skriv dagbog over, hvad du laver og tænker den 6. september 2017. Det kan være langt eller kort. Du kan være ung eller gammel, syg eller rask. Alle kan skrive. Det spiller ingen rolle, om retskrivningen er perfekt. Bare skriv. Her er nogle ideer, men husk, at du kan skrive lige, som du vil.

Begynd gerne med en kort beskrivelse af dig selv (alder, bopæl, erhverv osv.). Beskriv dernæst, hvad du har lavet i løbet af dagen. Jo flere detaljer, des bedre.

Beskriv dit tøj, dine omgivelser og hvad, du har spist. Om du har været nogen steder og hvor.

Digitale medier: Har du været på de sociale medier, spillet spil på computer eller streamet film eller andet i løbet af dagen?

Beskriv, hvad der er sket på din arbejdsplads eller i hjemmet, hvad du har lavet, og hvordan du har oplevet det.

Fortæl om mennesker du har mødt, og hvad I har talt om. Du har måske været bortrejst på ferie eller tjenesterejse. Du har måske været ensom eller indlagt på hospital.

Har du dyrket fysiske aktiviteter – sport eller andet?

Har du handlet? Gjort noget om aftenen, set bestemte tv-programmer, surfet på internettet, været i byen, haft gæster eller andet?

Er der sket noget i dagens løb, som har gjort dig glad, ked af det eller skuffet? Er der noget andet, som har optaget dig? Fortæl så meget du kan og vil.

Til sidst – fortæl om dette har været en typisk hverdag for dig eller om den var usædvanlig på en eller anden måde. Vedlæg gerne fotos, videoklip, tegninger eller andet, som underbygger din beretning.

Uddrag af opfordringen fra Nationalmuseet og DR 2017.

Der er på mange måder en del ligheder mellem de to opfordringer, hvis man kigger nærmere på, hvad de spørger ind til. I 2017 bliver der også lagt vægt på den ganske almindelige dag, og hvordan den aldrig kan være identisk med en anden. Der bliver dog til sidst i denne opfordring også spurgt ind til en vurdering af et andet begreb: *typisk*, altså om dagen har været typisk for skribenten og ikke vurderet i forhold til en mere almen almindelighed. Eksotiseringsstrategien træder frem, idet der peges på, hvordan det *selvfølgelige og indlysende* netop er det enestående,

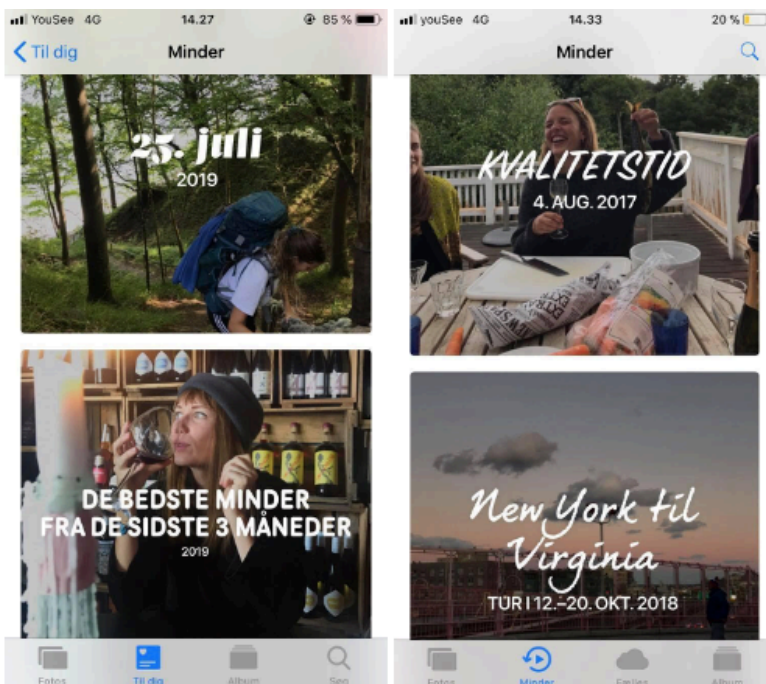
som skal dokumenteres. I denne opfordring bliver vigtigheden af indsamlingen for eftertiden dermed fremhævet, og hvordan hver enkelt tanke man har haft, er noget, der er interessant at huske tilbage på i fremtiden.

Ved at sammenligne de to opfordringer kan vi belyse, hvorledes flere former for tid – både fremtid og samtid – er komponenter, der er med til at forme og rammesætte hverdagen i dagbøgerne. Mellem de to opfordringer ses flere forandringer, hvor særligt den teknologiske del er ny i opfordringen fra 2017. Teknologi træder i forgrunden som noget, der er med til at forme, hvad hverdagen gøres af, og samtiden i 2017 får dermed betydning for den måde dagbogsskribenterne responderer på opfordringerne, hvilket Lykke L. Pedersen i dette tidsskrift beskriver yderligere i hendes artikel *En onsdag i september - historieskriver for en dag*. I opfordringen fra 2017 bliver der spurgt ind til både streaming af film, spil på computeren, sociale medier og surfing på nettet. Derudover kan informanter sende videoklip, fotos og meget mere end blot papirsider af en analog dagbog. Der kan altså indsendes information om ens hverdagsliv via et bredt teknologisk format, som supplement til ens skrevne dagbog. Dette står i kontrast til opfordringen fra 1992, hvor der langt fra er samme fokus på teknologiens rolle i hverdagen, da det kun er tv'et, der bliver spurgt direkte ind til.

Sammenligningen af de to opfordringer tegner ikke blot et billede af teknologiens hastige forandring, men også af hvordan en samtids forestillinger om en fremtid former en indsamling. En sådan forestilling om fremtiden indebærer også en hurtig forældelse. For eksempel studser vi over brugen af vendingen *surfing på nettet* fra opfordringen i 2017. Vi finder det bemærkelsesværdigt, at vi allerede i 2019, det vil sige efter to år, synes, at nogle af beskrivelserne af teknologi virker forældede, idet vi ikke selv længere bruger denne vending. Her ser vi altså et eksempel på vores egen eksotisering af en meget nær fortid, hvor sprogbrugen på kort sigt har forandret sig i takt med teknologiens konstante udvikling. Vores eget hverdagsliv og egen samtid er dermed med til at rammesætte analysen, da det, vi ikke anser som almindeligt, springer os i øjnene. Med teknologien som eksempel, kan vi få en forståelse for, hvorledes flere former for tid er med til at forme indholdet i og formatet af dagbøgerne, og hvordan teknologi såvel som en flerhed af tider er en del af det kulturanalytiske *assemblage* (Damsholt i dette tidsskrift).

En dagbogs materialitet

Ved at sammenligne de to opfordringer bliver vi opmærksomme på en ændring i måden at huske, dokumentere og reflektere over egne hverdagsoplevelser og handlinger, tanker og fortid på. Dagbogsformatet kan i dag lige så vel være en note på en smartphone, et Word-dokument eller et Instagramopslag. Selv bruger vi vores telefon til at tage fotos af, hvad vi har lavet i løbet af dagen, og på den måde bruger vi vores fotoalbum som en slags dagbog, hvor vi kan vende tilbage til fortiden og genopleve hverdagen. De mangfoldige måder at føre dagbog på giver mange muligheder for at gemme minder, følelser og refleksioner, hvor det, der udvælges, former, hvad der bliver betragtet som en del af hverdagen. Opfordringen fra 2017 følger med i denne udvikling af de mangfoldige måder at gemme minder på, idet Nationalmuseet og DR skriver, at man gerne må vedlægge fotos og videoer af ens hverdag. Der bliver derfor i opfordringen inviteret til at bruge forskellige former for mindeteknologi.

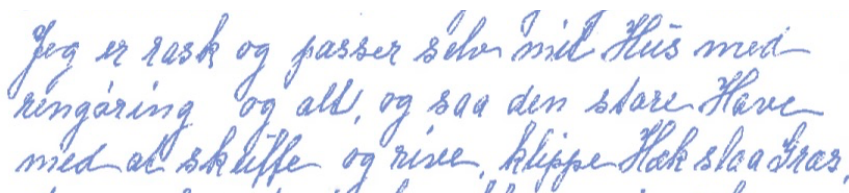
Screen shots af egne minder i vores smartphonens album.

Udover at vi selv bruger vores fotoalbum på telefonen som en alternativ dagbog, så ordner og koder telefonen ligeledes vores fotos. Den ser mønstre i vores fotos og ordner dem i nye mapper, baseret på dato, eller lokation via GPS, men også gennem genkendelse af ansigter. Herefter

navngiver telefonen de forskellige albums, som for eksempel; *kvalitetstid, de bedste minder fra de sidste 3 måneder* eller *New York til Virginia*. Foruden at dagbogsskribenterne, Nationalmuseet og DR samt os selv som kulturanalytikere, er selve mindeteknologien dermed også med til at forme, hvad hverdagen i dagbøgerne er og bliver, idet teknologien har en betydning for, hvad der træder i forgrunden af vores hverdag, og hvad der kommer i baggrunden - og dermed hvad der vil blive husket. Der sker dermed en materiel rammesætning.

I den ældre og mere traditionelle dagbog er ens håndskrift med til at udgøre materialiteten og gøre dagbogen personlig. Håndskrivning er en praksis, der for flere og flere bliver en sjældenhed, fordi man i stedet skriver på tastatur. Selvom en dagbogsskribents personlige håndskrift ikke kommer til udtryk i digitale dagbøger, ser vi alligevel mange muligheder for at udtrykke sig personligt på andre måder ved for eksempel at supplere med billeder og emojis. Skrivemåde kan ligeledes ses som værende tidslig bundet, hvilket for eksempel kommer til udtryk i følgende udpluk af dagbog 4:

Jeg er rask og passer selv mit Hus med rengøring og alt, og saa den store Have med at skuffe og rive, klippe Hæk, slaa Græs. [Dagbog 4]

*Jeg er rask og passer selv mit Hus med
rengøring og alt, og saa den store Have
med at skuffe og rive, klippe Hæk slaa Græs.*

Uddrag fra den originale dagbog 4.

I denne dagbog skrives navneord med stort forbogstav, der bruges dobbelt a i stedet for å, og håndskriften er skråskrift. Skrivemåden kan dermed udtrykke mere end bare personlighed, eftersom skrivemåden også er et udtryk for at dagbogsskribenten er en ældre kvinde på 85 år, som har gået i skole inden ændringen af retskrivningsbekendtgørelsen fra 1948, hvor blandt andet navneord med stort forbogstav og dobbelt a blev afskaffet (Retskrivningsbekendtgørelsen fra 1948). Kvindens håndskrift er eksotisk for os at læse på flere punkter. Særligt de store bogstaver og skråskriften gør, at vi ikke læser teksten flydende, hvilket medfører, at vi i høj grad tænker over hvert enkelt ord i dagbogen, frem for hvis teksten var skrevet på computer. En

dagbogs materialitet, om det er digitalt eller på papir, er derfor med til at forme og rammesætte dagbøgers indhold og dagbogsskribenternes hverdag, men samtidig også med til at forme, hvordan vi som kulturanalytikere læser og forstår dagbøgerne.

Afslutning

De to opfordringer minder meget om hinanden, da afsenderne opfordrer dagbogsskribenterne til at klargøre, hvad en ganske almindelig dag er. Alligevel lægges der i opfordringen fra 2017 vægt på, at *to dage aldrig er ens*. Dette skaber et interessant paradoks; for hvad er en ganske almindelig dag så, hvis den aldrig kan være identisk med en anden? Er en almindelig dag så altid unik? Og hvordan kan der være en *typisk* eller en *ganske almindelig dag*, hvis alle har en forskellig hverdag?

Der er i dagbogsmaterialet ikke én ganske almindelig dag, da der er flere aktører, der er med til at rammesætte hverdagen. Opfordringerne har forslag til, hvad den almindelige dag udgøres af, og hvilke hverdagspraksisser der udføres, men de er ikke determinerende for, hvad dagbøgerne udgøres af alene, idet de bliver formet i et samspil med dagbogsskribenternes faktiske hverdag og deres fortolkning af opfordringerne.

Hverdagens praksisser bliver synlige for en, når de bliver gjort eksotiske, som når Nationalmuseet og DR spørger ind til og ønsker indsigt i hverdagens små detaljer, og deltagerne dermed tvinges til at reflektere over, hvad deres hverdagspraksis er. Idet man vælger, hvordan ens hverdag skal forklares og fremstilles for andre, sker der en aktiv selektion, hvor noget træder i forgrunden og andet i baggrunden af ens fortælling. Der opstår altså et bestemt perspektiv og en fortælling om ens hverdagsliv, baseret på de valg man tager, og det samme gør sig gældende i vores analyser af, hvad der former, hvad en hverdag er. Vi er som kulturanalytikere også med til at lægge et lag af eksotisering på dagbøgerne, da det som beskrives kan virke forældet og fremmed for os, og vi forstår derfor hverdagslivet i dagbøgerne i forhold til vores eget liv.

Vi har derfor i denne artikel fundet frem til, at der er mange komponenter, som er med til at forme en *ganske almindelig* hverdag; både dagbogsskribenterne selv, Nationalmuseet og DR igennem opfordringerne, samt tid og materialitet, men i særdeleshed også os selv som

kulturanalytikere og vores analyse af dagbogsmaterialet samt hvilke redskaber, herunder analysestrategier og teoretiske begreber, vi bruger i vores analyse. Disse mange aktører og komponenter indgår i den kulturanalytiske assemblage, der er med til at forme, hvad denne *ganske almindelige dag* er.

Litteraturliste:

- Ehn Billy, Orvar Löfgren & Richard Wilk (2016): *Exploring Everyday Life. Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*, Rowman & Littlefield.
- Damsholt, Tine (2019): Hverdag i dagbøger – almindelighed, affekter, analyser, måltider og andre tidsligheder, *Culture and History*, nr. 4
- Haraway, Donna (1991): Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspective, *Simians, Cyborgs and Women. The reinvention of Nature*. Routledge, New York.
- Heuts & Mol (2013): What is a Good Tomato? A case of Valuing in Practice, *Valuation Studies*, vol. 1(2)
- Jensen, Cecilie & Josefine Seldorf (2019): Hverdagslivets måltider, *Culture and History*, nr. 4
- Löfgren, Orvar (2015): The Black Box of Everyday Life, *Entanglements of Stuff, Affects and Activities. Cultural Analysis 2014*, vol. 13
- Pedersen, Lykke L. (2019): En onsdag i september – historieskriver for en dag, *Culture and History*, nr. 4

Hjemmesider:

https://dsn.dk/lovtekster/Bekendtg_1948.pdf

Retskrivningsbekendtgørelsen fra 1948 (Sidst besøgt d. 31.07.2019)

Hverdagslivets måltider

En kulturhistorisk undersøgelse af måltidets forskellige betydninger i
hverdagen

Af

Cecilie Nordahl Jensen & Josefine Damm Seldorf

Europæisk Etnologi

ABSTRACT: I denne artikel undersøges, hvordan måltidet og dets betydning har ændret sig gennem tiden. Uddrag fra dagbogsindsamlinger foretaget af Nationalmuseet i 1992 udgør det primære materiale, men bringes samtidig i dialog med nutidige analyser af madvaner og eksisterende etnologiske undersøgelser af spisevaner, måltider og husmorkundskab. Afsøgningen af måltidet som kulturhistorisk fænomen foretages med tematisk fokus på forskellige måder, hvorpå måltidet indgår i vores rutiner, idealer, sundhed og tidsforståelse. Måltidets forskellige betydninger på tværs af forskellige tider er derfor med til at understrege artiklens overordnede pointe om, at måltidet må forstås som sammenfiltret.

NØGLEORD: Hverdagsliv, måltider, madlavning, madvaner, rutiner, dagbøger, sammenfiltrering/entanglement

Det daglige brød

”Den dag jeg frygter mest er når de enkle ting bliver meningsløse. Jeg ved, det er sket, når fanfaren i »Maden står på bordet« ikke længere opfattes. Jeg ved, at når serviettens kølighed mod læberne ved »Velbekomme« ikke længere gør indtryk og føles som et kys, er det forbi. Vi sætter os til bordet, og alt er som altid. Vi bryder brødet, hælder vin og vand op. Vi taler dæmpet, udenfor har vinden lagt sig. Jeg rejser mig, og vi tager sammen ud. Vi vasker op. Vi sætter ting på plads og fejer krummerne af bordet.

Vasen med blomster står nu, hvor den stod” (Rifbjerg 1984).

Klaus Rifbjerg beskriver i ovenstående uddrag, hvordan selv de mest enkle ting i vores hverdag kan have stor betydning. For ham er især de vante rutiner før, under og efter måltidet meningsfulde. Rifbjerg er dog langt fra den eneste, som retter opmærksomheden mod det hverdagslige og måltidet. Etnologer og kulturhistorikere har længe interesseret sig for hverdagen og hverdagslivets mange facetter, hvorfor det fortsat studeres på nye måder (Se Damsholts indledning i dette tidsskrift). I den forbindelse er det ofte nogle af de mest trivielle aspekter af hverdagen, der undersøges som for eksempel, hvad man vælger at spise, hvor og med hvem.

I artiklen “Befriet område” trykt i Weekendavisen den 26. april 2019 er det netop måltidets rolle i dag og dets fremtidige betydning, der bliver behandlet af journalist Pernille Steensgaard. Hun problematiserer, hvordan nogle af de nyere madlavningstendenser vil betyde, at det hjemmelavede måltids dage, som vi kender det, er talte (Stensgaard 2019). Når madlavningen er på vej ud med badevandet, mister vi ifølge Stensgaard ikke kun mange århundreders års visdom og fagkundskab, vi mister også forbindelsen til naturen og dens stedlige forankring.

Tidligere har madlavning været synonym med mange kvinders hverdag på lige fod med børnepasning og varetagelsen af hjemmet. I løbet af historien har kvindernes husarbejde dog ikke fået den samme store anseelse som mændenes lønarbejde. Gennem generationer er det alligevel kvindernes oplagrede og videreformidlede viden, der utrætteligt har fået hverdagen til at hænge sammen i mange husholdninger. Det er netop denne stiltiende men betydningsfulde viden, etnologen Ole Højrup forsøger at kortlægge og videreformidle i sin undersøgelse af

landbokvindens livsform (Højrup 1972). Højrup's beskrivelser tager udgangspunkt i årene op til og omkring år 1900 foretaget af Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser.

I denne artikel ønsker vi tilsvarende at tage udgangspunkt i et materiale baseret på Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, der i 1992 opfordrede den danske befolkning til at indsende en beskrivelse af deres dag den 2. september (Se Pedersens bidrag i dette tidsskrift). Det er det pågældende empiriske materiale, vi i nærværende artikel bruger til at undersøge måltider, madvaner og spisning. For at kontekstualisere dagbogseksemplerne trækker vi på kulturhistoriske eksempler og nutidige udviklingstendenser i måltidets praksis. Vi er i denne artikel derfor også inspireret af den svenske etnolog Orvar Löfgrens brug af bricolage som analytisk strategi til at forstå et fænomens flertydighed, og hvordan hverdagslivet er et entanglement eller på dansk en sammenfiltrering af flere forskellige elementer (Löfgren 2015, Ehn et al. 2016). Når vi fremhæver måltidet som analytisk objekt, er vi samtidig bevidste om, at vi ved at fremhæve ét aspekt af hverdagslivet nedtoner andre elementer, der også indgår i hverdagen og måltidets sammenfiltrering. Vi er derfor opmærksomme på, at andre forhold end mad og måltider også spiller en rolle. Vi er i denne artikel derfor selv med til at forme dagbogsmaterialets beskrivelser og udsagn. I den forbindelse har vi anvendt beskrivelserne til at fremhæve forskellige forståelser af måltidets praksis. Det har vi gjort ved at se på rutiner, idealer, sundhed og tidsforståelser vedrørende måltidet. Tidsforståelserne skal her forstås på flere forskellige planer, både i selve dagbogsmaterialet, hvor nogle spiser efter bestemte tidspunkter, mens andre improviserer. Tiden skal samtidig også forstås mere overordnet, som når vi sidder og analyserer og ser, hvordan der i de forskellige udsagn er mønstre, der både peger frem og tilbage i tiden. Med Löfgrens kulturhistoriske perspektiv undersøger vi, hvordan den 2. september 1992 både kan ses som sammenfiltret med fortidens sparsommeligheds idealer og fremtidens hurtige løsninger (jf. Löfgren 2014).

Måltidet som en tilbagevendende rutine

Rutiner og ubevidste indlejrede kropslige koreografier er netop til for, at vi ikke skal stoppe op og reflektere over hver eneste handling, vi foretager os (Damsholt 2019). Löfgren med flere har især beskæftiget sig med, hvordan man som kulturanalytiker kan benytte sig af forskellige strategier. En af Löfgrens oftest benyttede strategier er at starte sin analyse ved at tage "køkken"-

eller “sideindgangen” frem for den vanlige og formelle hovedindgang. Löfgren mener, at undersøgelser af det mundane og trivielle gør os i stand til at se forbindelserne mellem store og små problematikker som kulturanalytikere (Ehn, Löfgren og Wilk 2016).

Madpakken på udflugt skal helst være praktisk og nem at spise. Som ovenstående billede viser, kan den bestå af rugbrødsadder, skåret grønt og brikjuice (Privat foto 1993).

Med udgangspunkt i Löfgrens analytiske tilgang og dagbogsskrivernes beskrivelser undersøger vi, hvad de enkelte personer har valgt at fremhæve ved netop deres dag. På den måde får vi mulighed for at udforske nogle af de faste og usynlige rutiner, der for dagbogsskriverne kendetegner en “ganske almindelig dag” (Se Nielsen og Schönings bidrag i dette tidsskrift). Nogle af dagbogsskriverne har været meget eksplicite omkring deres refleksioner, mens andre har beskrevet deres dag alene gennem aktiviteter og daglige gøremål. Det er sidstnævnte, vi i det følgende vil se nærmere på i relation til vores overordnede interesse for måltidets betydning.

Morgenmåltidet lader til at være en fast bestanddel i mange af dagbogsskrivernes morgenrutine uanset, hvordan ens morgen ellers er struktureret. Ehn og Löfgren beskriver, hvordan morgener er et særligt sårbart tidspunkt, hvor vi forbereder os på dagens kommende aktiviteter. Her bliver de indarbejdede og ureflekterede rutiner det, som gør os i stand til de overvejelser, der kræver

vores fulde opmærksomhed (Ehn og Löfgren 2010:102). De kropsligt indlejrede koreografier giver altså mulighed for, at ens tanker vedrørende dagen får plads allerede inden, der er ryddet af morgenbordet. Vi ser dette hos en ung kvindelig gymnasieelev, der under morgenmaden lader tankerne vandre hen til hendes storebror, der er et andet sted på samme tidspunkt.

Jeg står op ca. kl. 6:30 (alt efter hvornår min mor kalder) og går i bad med det samme. Derefter spiser jeg morgenmad med mine forældre (min storebror er på dette tidspunkt taget med toget til Esbjerg, hvor han læser til maskinmester). [Dagbog 2]

Hendes morgenrutine består af faste elementer, hvornår hun står op eller rettere sagt bliver vækket hver dag, fælles morgenmad med familien og broderens pendlertilværelse. I eksemplet bliver morgenmåltidet en målestok for, hvor dagbogsskriverens familie plejer at befinde sig - ved bordet eller i et tog mod Esbjerg. Dette ved hun kun, fordi rutinen er blevet gjort utallige gange og fordi, det er blevet forbundet til et cirka tidspunkt for, hvornår familien plejer at spise og broderen plejer at sidde i toget. Her bliver måltidet derfor synonym med en indarbejdet rytme i tid. Anderledes forholder det sig hos en mandlig dagbogsskriver, der grundet sin pensionisttilværelse ikke har faste gøremål i løbet af dagen. Dermed bliver uvisheden om dagens forløb det eneste sikre, han ved. Fraværet af en daglig struktur bliver derfor en slags rutine for denne mand.

Jeg ved som sædvanlig ikke hvad jeg skal lave i dag, jeg sidder nu over morgenkaffen og tænker på Grethe. [Dagbog 11]

Alligevel bliver morgenkaffen og italesættelsen af den i bestemt form en indikation på, at den optræder som en fast bestanddel i mandens hverdag. Samtidig lader det til, at refleksionerne vedrørende Grethe udgøres af det tomrum, som opstår efter kaffen er lavet og koreografien ikke længere er fast. Kaffen bliver derfor det eneste faste holdepunkt i personens morgenrutine. Resten af dagen bliver på den måde fastsat ud fra tilfældige begivenheder, der lader til at kræve store anstrengelser for dagbogsskriveren. Omvendt forholder det sig hos en kvindelig dagbogsskriver, der arbejder som pædagog. Hendes dag er på forhånd fastlagt ned til måltidernes karakter, idet hun får varm frokost hver dag på hendes arbejde i en kommunal institution.

Om aftenen spiser jeg et stk. rugbrød med frikadeller og en rejemad, og drikker et glas vand (vi har godt drikkevand her fra Nøddebo vandværk), jeg spiser varm mad i vuggestuen hver dag, (det betaler vi 125 kr. for pr. mdr.) i dag var det [levergryde] med grøntsager og ris. [Dagbog 3]

Størstedelen af dagbogsskriverne prioriterer det varme måltid om aftenen, hvor frokosten midt på dagen ofte er kold og består af madder med pålæg. Sådan har det dog ikke altid været. Højrup beskriver, hvordan måltidet midt på dagen tidligere har været dagens varme hovedmåltid suppleret med mindre måltider inden og efter i landområderne. Her blev aftensmåltidet typisk rester fra middagsmaden eller noget, der minder om 'madder' (Højrup 1972). I takt med at flere og flere fik arbejde udenfor hjemmet op gennem 1900-tallet, blev måltidet midt på dagen nødt til at kunne transporteres og indtages i en pause på arbejdspladsen (Madkulturen).

For ovenstående dagbogsskriver bliver den varme mad på arbejdspladsen bestemmende for dagens øvrige måltider. På den måde 'overstås' det varme måltid væk fra hjemmet således, at aftensmaden ikke behøver at bestå af endnu et, men i stedet kan klares med et par rugbrødsmadder. Ifølge Madkulturens årlige rapport, der undersøger danskernes madvaner, er begge løsninger stadig gældende i dag (ibid.). Ifølge deres seneste undersøgelse fra 2018 er rugbrød med pålæg stadig det mest populære aftensmåltid. Det peger de på flere årsager til heriblandt, at det muliggør at få spist nogle af resterne i løbet af ugen som pålæg, men også at flere og flere som føromtalte dagbogsskriver får det varme måltid via daginstitutionen eller arbejdspladsen (ibid.:14). Måltidets form og indhold er derfor ikke alene bestemt af samtidens forhold, men rækker også tilbage og frem i tid.

Det gode måltid?

Hvordan bestemmes et godt måltid? I Madkulturens undersøgelse af danskernes idealer om 'det gode måltid' anno 2018 påvises det, at det hjemmelavede måltid er det herskende ideal for mange (Madkulturen). I tidligere omtalte artikel peger Stensgaard på, at takeaway-mad er begyndt at overskygge det hjemmelavede måltid, hvor hun samtidig uddyber, at praksis ikke følger med idealet; "man springer over, og bliver ked af det, fordi man har svigtet" (Stensgaard 2019). Idealet om det gode måltid stemmer ifølge Stensgaard ofte ikke overens med den hverdagslige praksis, idet flere faktorer som eksempelvis tid og manglende overskud spiller ind og derfor kan

vække stærke følelser omkring måltidet i form af at have svigtet. Problematikken med ideal over for praksis er ikke et ukendt fænomen og i artiklen “Having and Doing: the Case of the ‘Restless Kitchen’ ” (2007) beskriver Elisabeth Shove et al, hvordan hverdagens objekter spiller sammen med hverdagslig praksis. Forholdet mellem ‘at have’ de fornødne materielle forudsætninger og ‘at udleve’ dem i praksis kan ifølge Shove et al. både være i og ude af sync. Det bliver især tydeligt, når idealet ikke følger med praksis eller omvendt. Herunder fremhæves særligt køkkenet som eksempel på et sted for masser af aktivitet, men som samtidig hele tiden kræves og ønskes ændret (Shove et al. 2007:22). Køkkenet skal ifølge Shove et al. i dag være rum for social aktivitet og er derfor gået fra at være et sted, hvor madlavningen var i fokus og udelukkende et arbejdsrum til nu at være et “place of sociability” (ibid.).

På samme måde stiller Stensgaard spørgsmålstegn ved, hvorvidt køkkenet risikerer “at ende som mindstue” og kun have funktion som ramme for social aktivitet. Samtidig peger hun på, at idealet om det hjemmelavede måltid over tid vil blive mere og mere uoverskueligt, hvorfor de rummelige samtalekøkkener efterhånden vil stå tomme (Stensgaard 2019). Vi er i den forbindelse blevet nysgerrige på, hvorvidt ovenstående udvikling allerede var begyndt at vise sig i dagbogsskrivernes liv i 1992.

I det følgende har vores blik på fortiden derfor også rod i nutiden, hvilket bekræfter os i vores overordnede pointe om, at måltidet og madvaner ikke kan studeres isoleret, da det bygger på både tidligere og fremtidige idealer. En kvindelig studerende forklarer, hvordan hun oplever et af sine måltider.

Jeg er i gang med min anden kop kyllingesuppe. Egentlig synes jeg de er lidt ulækre disse kogende-vand-i-pulver-mad-løsninger. Men jeg er forkølet. [Dagbog 6]

Ovenstående uddrag fra dagbogen giver indblik i, hvordan skribenten har en bestemt idé om, hvilken mad der opleves som henholdsvis lækker og ulækker. I kraft af hendes sygdomstilstand, hvor overskuddet til madlavning ikke er stort, bliver hun nødt til at se bort fra sine idealer og ty til pulvermadsløsningen. Der bliver derfor et misforhold mellem hendes ideal og hendes efterlevelse af det i praksis. Antropologen Ida Wentzel Winther beskæftiger sig netop med, hvordan hjemmet bliver sted for en række implicite og eksplicite regler i ens hverdag

(2005:238). Reglerne og rutinerne varierer fra hjem til hjem, men Winthers pointe er, at reglerne sagtens kan brydes i og med, at de ikke har samme karakter som love. De såkaldte hjemmeregler for det gode måltid kan på samme måde brydes for at få en travl hverdag til at fungere bedst muligt, hvilket ovenstående bliver et eksempel på. Dagbogsskriveren vælger en tidsbesparende løsning, da overskuddet ikke er det store, selvom hun har en opfattelse af den løsning som værende ulækker. Hun undskylder sig med at være forkølet, hvilket er medvirkende til at retfærdiggøre hendes beslutning om at fravælge det hjemmelavede måltid.

Dagbogsuddraget belyser også, hvordan hensyn til madlavningsprocessen nogle gange vinder over resultatet. Hos den kvindelige studerende vægtes her den hurtige og nemme madløsning højere end selve slutresultatet. Anderledes forholder det sig hos en anden kvindelig dagbogsskriver, som også er studerende, men i dette tilfælde er hjemmeboende:

Far havde lavet mad da jeg kom hjem, han er ikke god til det med pasta, men noget rod sammen med fars og tomater og så i mikroen, det lykkes til gengæld hver gang. [Dagbog 20]

Denne dagbogsskriver sætter pris på det hjemmelavede måltid, som står klar til hende, når hun kommer hjem. Dog udtrykker hun i citatet en skepsis omkring processen for måltidet, idet pasta ikke er faderens stærkeste side, og hvor kombinationen samt tilberedningen fremhæves negativt. Hun skriver, at ”noget rod sammen kommes ”i mikroen”, hvilket understreger, at maden højst sandsynligt ikke lever op til det, hun opfatter som idealet for det gode måltid. Alligevel bliver slutresultatet ifølge den unge kvinde vellykket, og resultatet vægtes derfor højere end selve madlavningsprocessen, hvor det i førnævnte eksempel var omvendt. Samtidig er det interessant, hvordan denne dagbogsskriveres beskrivelse af sin aftensmad deler ligheder med forrige eksempel, hvor den kvindelige studerende spiser pulversuppe. Begge deres beskrivelser rummer en forestilling om, hvordan maden burde være, men alligevel indtages måltidet med en accept trods selve idealet eller forestillingen om det gode måltid er anderledes.

Måden hvorpå familier vælger at strukturere deres daglige gøremål og rutiner spiller også en rolle i forhold til madlavningen i dag. Stensgaard påpeger, hvordan rollefordelingen mellem mænd og kvinder bliver tydelig i denne konstellation. Eksempelvis ved at kvinder laver mad som en form for pligt og af omsorg for familien for at få hverdagen til at fungere, hvor mænd ofte laver mad

i weekenden, da de modsat kvinderne ser det som en hobby. Denne rollefordeling er dog næppe entydig, hvilket vi blandt andet ser i ovenstående uddrag fra dagbøgerne, hvor det er faderen, der af omsorg laver mad til sin datter. Dog bliver rollefordelingen i hjemmet en vigtig forudsætning for at få hverdagens travle rutiner til at glide så smertefrit som muligt (Stensgaard 2019).

Takeaway-madens fremkomst gør ifølge Stensgaard “det ene køns trælse, daglige byrde til en lykkelig ligestillingshistorie, hvis madlavningen simpelthen fordufter” (ibid.). Med takeaway-mad og andre hjælpeinitiativer muliggøres et nemt alternativ til det hjemmelavede måltid, som hos nogen kan føles som en sur pligt, der bare skal overstås. Dog finder vi det paradoksalt, at takeaway-mad i storbyerne bliver mere og mere eftertragtet og anvendt trods idealet om det hjemmelavede, der ellers fremhæves som et stadigt ideal for måltidet, ligesom interessen for madlavningsprogrammer samtidig er stigende (Radio24syv). Idealet om det hjemmelavede måltid kan derfor være en af grundene til, at rugbrødsmadder stadig er det mest populære aftensmåltid (Madkulturen). Det er nemt, hurtigt og beror stadig på en følelse af at være hjemmelavet.

Julemaden bygger på mange traditioner og forestillinger om det hjemmelavede måltid. Det skal helst laves fra bunden og med familiens egne versioner af de forskellige retter (Privat foto 1969).

"Et stykke hjemmebagt franskbrød med skrabet smør"

Fokus på sundhed spiller en større og større rolle i vores hverdag og samfund. Hver eneste dag bliver vi konfronteret med, at vi skal spise sundere, motionere mere og holde op med at ryge. Vi

ser det på sociale medier, i reklamer og nyheder samt hører det fra hinanden. Vi er bevidste om kulhydrater, kosttilskud, motion, at få nok grøntsager, ikke at spise for meget kød og den perfekte madpakke. Eksempler er der nok af. Alle har de en betydning for vores måde at tilgå måltidet hver især. Fokusset på sundhed er dog ikke et nyt fænomen. Folkets sundhed har i lang tid været et statsligt anliggende og interesseområde, hvilket især begyndte at vise sig i husmødrenes hverdagspraksis i 1950'erne. På dette tidspunkt skal befolkningens kost ” være sund, ernæringsrig og hygiejnisk” (Nationalmuseet), hvorfor også Statens Husholdnings Råd blev oprettet til at vejlede kvinder om det daglige arbejde i hjemmet (ibid.).

Etnolog Sigrid Leilund beskriver i artiklen “Det havde været mere rationelt straks at lægge pengene i skraldespanden”, hvordan den tids husmødre var eksperter i at udnytte madens ressourcer (Leilund 2012:43). Her var kendskabet til vitaminindholdet i grønkålen mindst lige så vigtig, som at lære at vride en karklud og sørge for et godt måltid (Ibid:55). Maden skulle ikke længere bare serveres og udnyttes korrekt, den skulle også være sund (Ibid.). Husholdningsskolerne stod derfor med ansvaret for at gøre kvinderne bevidste om den retmæssige kostsammensætning, og derfor blev det også en del af husmorpraksissen.

Forestillingerne og bevidstheden om sundhed og ernæring ekspliciteres også i dagbogsuddragene fra 1992. Nogle af dagbogsskriverne fremhæver især deres valg og fravalg vedrørende måltidernes indhold og hvordan det har en betydning for deres hverdag. Leilunds artikel understreger, hvordan den tids generation af især kvinder blev bevidste om vitaminindhold, ressourcebrug og sundhedstendenser. Dagbøgerne fra Nationalmuseet giver indblik i netop denne bevidsthed og belyser samtidig en generationsforskel blandt dagbogsskriverne i kraft af deres overvejelser omkring råvarer og dét at bruge al maden. Nedenstående uddrag viser, hvordan især sundhed udgør en vigtig del af en ældre kvindes morgenrutine.

Morgenmaden stod parat i køkkenet. Med et stort glas vand skyllede jeg mine to fiskeoliekapsler ned samt en pille for for højt blodtryk. Også en børnemagnyl gled ned. derefter spiste jeg et blødkogt æg, drak skummet mælk til, efterfulgt af to kopper kaffe og et stykke hjemmebagt franskbrød med skrabet smør og blommemarmelade. [Dagbog 19]

Kvinden fremstår særligt bevidst om sit valg i forhold til, hvad der skal indtages om morgenen. Fiskeoliekapslen indtages for hendes fysiske helbred, samtidig påpeges det, hvordan brødet er hjemmebagt, mælken er skummet og smørret skrabet. Morgenmaden optræder for denne dagbogsskriver ikke som et tilfældigt måltid, der blot skal indtages. Der er tværtimod tænkt nøje over de mindste detaljer omkring måltidet. Dette fremgår tydeligt, idet hun nedskriver måltidet så præcist og samtidig fremhæver mængden af det, der indtages. Det viser, at hun er meget bevidst om sine madvalg, hvor et sundhedstema synes gældende. Den præcise beskrivelse af morgenmadens forskellige 'trin' og indhold indikerer samtidig, at de er faste og tilbagevendende bestanddele af kvindens morgenrutine.

Helbredet bliver også fremhævet hos en anden af dagbogsskriverne. Her har det stor indflydelse på personens livskvalitet, idet det gennemsyres vedkommendes hverdag og faste rutiner. Nedenstående uddrag er fra pågældende dagbogsskriver, en førtidspensionist, der er pensioneret grundet astma.

Det er godt nok ikke en sygejournal, de har brug for [red. Nationalmuseet], men astma påvirker jo alt hvad man foretager sig, så helt se bort fra det kan man ikke. Min dag starter med at lave havregrød, til morgenmad. kl 07.00 skal jeg have min medicin og måle min lungekapacitet, den må ikke være under 250. [Dagbog 17]

I dette uddrag er førtidspensionistens sundhedshensyn afgørende på en helt anden måde end kvinden i tidligere dagbogseksempel. Førtidspensionisten påpeger, hvordan vedkommendes egen sygejournal er relevant, da helbredet netop er afgørende for, hvordan resten af dagen skal forløbe. Førtidspensionisten beskriver, hvordan der på klokkeslættet 07.00 skal indtages medicin i forlængelse af havregrøden til morgenmad. Denne persons helbredsmæssige tilstand styrer, hvornår måltiderne og andre gøremål ordnes. Sygdommens indflydelse på tilværelsen bliver også argumentet for, hvorfor astmaen medtages i beskrivelsen, da den netop er grund til dagbogsskriverens titel som førtidspensionist. Ud over morgenmåltidet i disse to dagbogseksempler har også andre måltider i løbet af dagen en betydning for de to dagbogsskribenter i forhold til sundhed. Kvinden fra tidligere eksempel forklarer videre, hvad hun indtager til frokost.

Spiste frokost, som indledningsvis bestod af friskblendet gulerod- og æblesaft, endvidere spiste jeg to skiver hjemmebagt rugbrød uden smør. Een med leverpostej m/surt, een med banan godt dynget til med et fiberprodukt, lægens ordre. Godt for tarmsystemet. [Dagbog 19]

I dette uddrag fra hendes dagbog bliver det tydeligt, hvordan også frokosten for hende indeholder refleksioner og valg vedrørende en sund levevis. Gulerods- og æblesaft er friskblendt, og fiberprodukter begrundes med lægens ordre. Både morgenmaden og frokostens sundhedsmæssige værdi har altså en betydning for denne dagbogsskriver, hvor især valgene og fravalgene (eksempelvis valget om det manglende smør) ekspliciteres i dagbogen. Bevidstheden vedrørende de sunde valg kan både skyldes dagbogsskriverens generations viden om god ernæring, sådan som Leilund belyser det, og nutidens fokus på sundhed, hvor ekspertviden som for eksempel lægens ordre også vejer tungt.

For begge dagbogsskrivere bliver sundhed og helbred afgørende for deres valg og praksis omkring måltidet. Det er dog ikke hos alle dagbogsskriverne, at valget om det sunde måltid og brugen af madens ressourcer bliver en målestok og en praksis som efterleves.

Jeg havde selvfølgelig glemt min madpakke - så endnu engang røg der 10 kr. til en burgerbolle m. skinke, salat, tomat og dressing. [Dagbog 10]

Denne universitetsstuderende dagbogsskriver indikerer med sit ironiske "selvfølgelig", at det ikke er første gang, at vedkommende har glemt sin madpakke. Dagbogsskriveren bliver derfor nødt til at købe en færdigmurt burgerbolle frem for den tiltænkte madpakke hjemmefra. Den købte mad i form af burgerbollen bliver for den studerende et kompromis og en løsning, der skal kompensere for den hjemmelavede madpakke. Den studerende vælger at skrive, at der "endnu engang røg" 10 kroner til burgerbollen, hvilket viser, at der også er en bevidsthed om prisen på den købte mad. At dagbogsskriveren netop skriver "endnu engang røg" fortæller også, at pengene forsvinder hurtigt på denne måde (jf. udtrykket "gå op i røg"), og at det ikke er en engangsforeteelse. Bevidstheden om penge frem for indhold kan også her forklares med en forskel på generationer eller livssituation, idet studerende er ofte kendetegnet ved at have et begrænset rådighedsbeløb at leve for.

Tid til mad, en mangelvare eller til rådighed

Det fremføres ofte, at mange i dag føler, at der er for få timer i døgnet og de timer, vi har til rådighed må udnyttes bedst muligt. Det er et kendetegn ved nyere tid, der blandt andet danner baggrund for sociologen Judy Wajcmans bog "Pressed for time" (2015). Her påpeger hun, hvordan vi på trods af en stigende mængde af tidsbesparende teknologiske virkemidler alligevel aldrig har haft følelsen af at have færre timer til rådighed end nu. Det er først i nyere tid og med industrisamfundets fremkomst, at vi har fået en opfattelse af arbejdstid som skemalagt eller opdelt i forskellige blokke af tid. Her blev praksis som for eksempel det at stemple ind og ud på arbejdspladsen medvirkende til en forståelse af tiden som en værdifuld vare, der fulgte markedskræfterne. En forståelse, der stadig hænger ved og præger manges opfattelse også i dag (Wajcman 2015:166). Wajcman påpeger derfor også, hvordan kvalitetstid sammen med familien er svær at forene med et tidsoptimerende samfund, da denne tid netop består i at give og modtage andres ubetingede og dedikerede tid. Det kan derfor blive en svær øvelse for mange forældre at fordele døgnets timer mellem arbejde, hjem, familie og fritid (ibid.).

I dag er tiden ikke kun kostbar i økonomisk forstand. Den er i sig selv blevet værdifuld netop på grund af det potentiale, den rummer i forhold til de mange ting, vi ønsker at bruge den til. Derfor bliver de løsninger, hvormed vi kan spare tid også at foretrække for mange, så den mængde tid vi har til rådighed kan udnyttes bedst muligt. Dette indebærer også tidsbesparende løsninger som for eksempel allerede nævnte takeaway-mad på vej hjem fra arbejde, det forudbestemte (og allerede indkøbte) måltid fra Aarstiderne eller at overlade de omstændelige processer til færdigløsninger, der bare skal varmes. De hjælper os alle til at frigive tid til de ting, vi gerne vil prioritere, eksempelvis kvalitetstid med familien, fritidsinteresser eller flere timer på jobbet. Tid bliver på den måde også et spørgsmål om overskud eller underskud af den, hvilket også har en afgørende betydning for, hvordan vi vælger at prioritere tiden i forhold til måltidet.

Nina Preus fra Landbrug og Fødevarer peger på, at de "nemme løsninger" eksempelvis de mange nyttilkomne convenience-produkter ikke nødvendigvis fremmedgør os fra råvarerne, men giver os mulighed for at spare tid på de mere trivielle og kedelige processer som kartoffelskrælning eller at vaske og hakke grønkålen (Heddam 2019). I dagbogsmaterialet bliver det tydeligt, hvordan tiden omkring måltidet også afhænger af ens øvrige gøremål. Mens nogle har overskud

af tid til at gøre sig overvejelser omkring, hvad der skal handles ind, er der andre for hvem, det gerne må gå hurtigt efter en endt arbejdsdag, eller fordi måltidet 'konkurrerer' med andre prioriteringer som for eksempel fritidsaktiviteter. Herunder følger et eksempel fra den tidligere omtalte dagbogsskriver, der ikke har en fast rutine. Netop fordi han ikke har andre konkurrerende gøremål, kommer de gøremål, han har, til at tage længere tid.

Nu er kl. 16.00 og jeg skal ind til byen, for at finde ud af noget at spise (...) så jeg skal vaskes og klædes om, har lige fået en kop kaffe og er faktisk skide træt. Det blev til en gang gule ærter.

[Dagbog 11]

På trods af at skribenten lader til at have rigeligt med tid i sin hverdag, har han en oplevelse af, at den ikke rækker i forhold til ønsket om mere tid til søvn. Alligevel går tiden og derfor er vedkommende heller ikke gjort i stand endnu, selvom det er ud på eftermiddagen. Aftensmaden bliver derfor ikke kun et spørgsmål om at tilberede og spise den men til et længere projekt, da han først skal soigner, transportere sig ind til byen, afgøre hvad måltidet skal bestå af, hjem igen og først derefter kan tænke på at tilberede den. Måltidet bliver til på trods af, at han giver udtryk for, at han ikke rigtig orker. Valget falder på gule ærter. En klassisk ret i det danske køkken, der kan spores langt tilbage i historien. Traditionelt set er retten simpel at lave, men har lang tilberedningstid, da den skal koges på en suppe af grisekød. Siden 1961 har der dog eksisteret hurtigere alternativer, der reducerer flere timer til fem minutter (Møllerens). Højest sandsynligt vælger denne dagbogsskriver den hurtige version, tidspunktet på dagen for hans overvejelser og hans overskud taget i betragtning.

De hurtige løsninger spores også hos flere andre af dagbogsbeskrivelserne fra 1992. Herunder bærer en kvindelig dagbogsskriveres morgenrutine præg af tiden som en afgørende faktor, idet hun også skal ud af døren og transportere sig til arbejde.

Morgenmad bestod af Nescafé (frysetørret) skummetmælk, musli. Smurte madpakke (2 skiver rugbrød med torskerogn), mens jeg ventede på vandet skulle koge (elektrisk vandkoger). [Dagbog 16]

Her er det ikke kun morgenmaden, der er blevet effektiviseret. Tiden, der bruges på, at vandet bliver bragt i kog, kan ikke spares væk. Ventetiden udnyttes til også at klare madpakken

bestående af rugbrød og torskerogn, der tager nogenlunde samme tid, som det tager for den elektriske vandkøber at opvarme vandet. Kvinden i eksemplet har en rutine om morgenen, hvor der skal planlægges i forhold til andre gøremål modsat tidligere eksempel.

En anden måde at spare tid i hverdagen er ved at genbruge råvarer og dermed få dem til at strække sig til flere dage. En kvindelig dagbogsskriver belyser, hvordan tiden investeret i måltidet dagen før kan omsættes til endnu et måltid dagen efter og gøre madlavningsprocessen hurtigere dagen efter. Det passede hende godt, da tidspunktet for hendes aftensmåltid blev senere end først tiltænkt. Her bliver "nem mad" derfor lig med hurtig mad af rester.

Middagsmad: varmfrikadeller m/brasede kartofler og bl. grønsager. Meget rart med nem mad, da mødet trak ud. [Dagbog 5]

At give nyt liv til gamle rester har tidligere været en nødvendighed især i bondesamfundet og knaphedstider. I husholdet på landet skulle maden helst række langt og mætte mange munde. Samtidig var sortimentet ikke det store, og det var det, som var i sæson, der var at gøre godt med. Derfor stegte man eksempelvis de daggamle kartofler sprøde i fedt, således at man også kunne holde ud at spise dem på femtedagen som brasede kartofler (Højrup 1972). Det har altid været kvinden på gården og senere husmoderens opgave at forvalte madbeholdningen bedst muligt. Som Leilund påpeger, blev det især i forbindelse med rationering under 2. verdenskrig gjort til en dyd at få mest muligt ud af de sparsomme ressourcer (Leilund 2015). Her var det ikke længere kun sæsonerne og vejrforholdene, der bestemte, nu var det også politiske beslutninger, der havde indvirkning på, hvad husmoderen havde at gøre godt med (ibid.: 50- 51).

Derfor er mange af de voksne dagbogsskrivere, der har levet omkring 1940'erne og efterkrigstiden bekendt med at skulle leve med knappe ressourcer. Det er først i de senere velstandsperioder, at middelklassen vokser og forbrugersamfundet får indflydelse på vores madvaner. Det betød også, at husmoderen ikke længere behøvede at skrabe det værste mug af brødet eller lugte sig frem til om mælken stadig kunne bruges. Fødevareindustrien overtog mange af husmoderens tidligere funktioner og forbrugersamfundet blev en realitet. Efter amerikansk forbillede blev supermarkeder sidenhen det eneste sted, man behøvede at handle ind til måltiderne (Nationalmuseet).

Dette mønster ses også i dagbogsmaterialet, hvor især dagligvarebutikken Irma nævnes som det sted, flere af dagbogsskriverne handler ind. Indkøbene må gerne være på vejen hjem og bekvemt.

Måltidet handler ikke kun om tilfredsstillelse af fysiske behov, det er ofte også med til at danne rammen for socialt samvær (Privat foto 1997).

MÅLTID

Vi er i arbejdet med dagbogsmaterialet blevet opmærksomme på forskellige betegnelser for måltiderne og hvilken funktion, de tjener. Antallet af måltider i løbet af dagen har ikke ændret sig meget i 1900-tallet, mens betydningen af dem har skiftet. Ordet måltid i sig selv er med til at pointere, at der er tale om et bestemt tidspunkt at spise på (Den Store Danske). Omkring slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet bestod dagen af flere måltider, hvor måltidet midt på dagen var det vigtigste. Dagen begyndte med “davre”, som var det tidligste måltid på dagen (Højrup 1972:142). Under arbejdet fulgte en formiddagsmellemmad, der nogle steder også blev opkaldt efter tidspunktet “klokken ti”. Senere fulgte middagen, hvor alle vendte hjem fra arbejdet og samledes ved bordet. Efter middagen fulgte eftermiddagssøvnen, der varede en time til halvanden og derefter en kop eftermiddagskaffe med sukker. Eftermiddagsmellemmaden blev indtaget senere, når sulten meldte sig igen ude i marken. Efter at dagens arbejde var færdiggjort om aftenen fik man det sidste måltid på dagen, “nadver”, inden man gik i seng (ibid.: 142-169). Måltidernes indhold var omskiftelige alt efter årstiden og med regionale variationer. Fælles for dem alle var dog, at de var med til at angive et specifikt tidspunkt på dagen, hvor der blev indtaget mad.

I dagbøgerne er nogle af de ældre betegnelser som formiddag og eftermiddag bibeholdt, mens davre er erstattet af morgenmad, måltidet midt på dagen med frokost og nadver med aftensmad eller i et enkelt tilfælde middag. Her har de specifikke måltider og deres betegnelser stadig en betydning for, hvornår/hvordan dagbogsskriverne beskriver/indtager måltidet. Også betegnelser som “morgenkaffe”, “middagshvilen” og “eftermiddagsturen” optræder i dagbogsmaterialet.

Selvom mange af de samme måltider stadig er bestemmende for hverdagslivet både i 1992 og i dag, er spisetiderne ikke længere knyttet til faste tidspunkter som tidligere. Hverdagslivet består af mange forskellige gøremål, ting og personer, der bliver sammenfiltret og flyder ind over hinanden (Löfgren 2014). Dette står i stærk kontrast i forhold til tidligere tiders bloktænkning, hvor hverdagens gøremål var inddelt i bestemte tidsrum (Wajcman 2007). I dag bliver det i højere grad op til den enkelte, hvornår det er måltid. Med ændringen af lukkeloven i 2012 er vi blevet vant til at kunne købe mad døgnet rundt. Det ses især på helligdage, hvor hylderne hurtigt bliver tømt hos de få butikker, der holder åbent. Vi er blevet dybt afhængige af supermarkedernes åbningstider som en ubegrænset ressource, netop fordi vores madvarer/råvarer er blevet udliciteret til andre end os selv. Tidligere var det sæsonbestemt, hvad menuen stod på, mens det i dag er producenterne og storpolitiske konjunkturer, der har indflydelse på indholdet i vores indkøbskurv. Som flere kritikere er inde på, vil vi med tiden se en stigning i manglende viden om, hvor maden kommer fra (Steensgaard 2019, Radio24syv). Maden som sæsonbestemt knyttes til en forståelse af tid som cyklisk. I den cykliske tidsforståelse er det de tilbagevendende årstider, der styrer væksten af råvarerne, alt efter om det er sommer eller vinter. Den cykliske tidsforståelse har især været bundet op på bondesamfundet, hvor årstiden var altafgørende for, hvilke afgrøder der kunne høstes og dyrkes (Højrup 1972). I dag er den cykliske tid ikke afgørende for os som forbrugere, da eksempelvis bananer ’altid’ er i sæson. Vi er blevet vant til, at eksotiske råvarer bliver fragtet til Danmark året rundt, hvorfor man kan stille spørgsmålstegn ved, hvorvidt mange menneskers bevidsthed om råvarernes oprindelse og sæsonafhængighed i dag er tilstedeværende. Vi kender selv til følelsen af sommer, når danske jordbær og kirsebær sælges hos den lokale købmand eller når vi selv kan plukke dem frit i haven, selvom de i princippet er tilgængelige året rundt. Alligevel er der også flere eksempler på modtendenser som Aarstiderne, der gennem deres navn signalerer en bestræbelse på at spise efter sæson. De har gjort det til deres opgave at gøre folks hverdag nemmere ved at tilbyde skræddersyede måltider

med gode og så vidt muligt lokale råvarer. Det betyder, at folk skal lave maden selv, alt andet er der sørget for (Aarstiderne).

Spørgsmålet vedrørende manglende bevidsthed omkring maden behandler Stensgaard ligeledes i sin artikel. Hun påpeger, hvordan befolkningen i byerne også har mistet fornemmelsen for, at det rent faktisk er dyr, som befinder sig i de vakuumpakkede emballager i køledisken (Stensgaard 2019). "Frygten" for om køkkenet dør er ikke den eneste bekymring Steensgaard fremfører, men også hvorvidt de kommende generationer vil miste forståelsen for både håndværket og råvarerne (ibid.).

Direktør i Madkulturen, Judith Kyst, udtrykker også stor bekymring for den stigende brug af hurtige løsninger, der siden 1990'erne er steget i omfang og sortiment. Der er ifølge hende mange halvfabrikerede produkter, vi ikke længere tænker over er tilberedte eksempelvis hakkekød eller dåsemajs ifølge hende. Kyst finder det problematisk, at vi først og fremmest udliciterer vores sundhed, men samtidig mister følingen og interessen for det, vi indtager og dermed også evnen til selv at tilberede vores mad (Heddam 2019). Omvendt peger Coops CSR-chef, Thomas Roland, på, at disse færdigløsninger også kan være med til at udvide folks kendskab til flere forskellige fødevarer og smagssammensætninger (ibid.). Uanset hvad tyder Madkulturens undersøgelser på, at de nemme og tidsbesparende løsninger er kommet for at blive, hvilket vi allerede ser i 1992.

Vi har undersøgt, hvordan måltidet som kulturhistorisk fænomen har udviklet sig fra starten og i midten af 1900-tallet, i 1992 og op til i dag. Ved at kontrastere forskellige generationers forhold til måltidet gennem Højrup's undersøgelser og dagbøgerne ser vi, hvordan nogle tendenser har været gennemgående, mens de hurtige løsninger har vundet frem de senere årtier. Med Steensgaards artikel og Madkulturens kritik bliver det klart, hvordan tendenser som takeaway-mad er steget i forbrug og former folks opfattelse af det gode måltid. Som tidligere omtalt påpeger Wajcman, hvordan flere har en følelse af at have mere travlt end tidligere. Fokus på tidsoptimering viser sig allerede i 1992, men har siden kun taget fart, hvorfor også flere alternativer til det hjemmelavede måltid dukker frem. Idealet om sundhed ses nu også i takeaway-løsninger og måltidskasser, som skal gøre det nemmere og hurtigere for familier at få opfyldt deres respektive idealer om det gode og sunde og helst hjemmelavede måltid i hverdagen.

Med inspiration fra Löfgrens kulturhistoriske strategi har vi set på, hvordan måltidet ikke har gennemgået en entydig kulturhistorisk udvikling, men rummer elementer fra både fortidige idealer om sparsommelighed og nutidige hurtige madløsninger, der ifølge kritikere kan få fremtidige konsekvenser for vores forhold til måltidet. Måltidet skal derfor forstås som en sammenfiltrering af forskellige betydninger på tværs af forskellige tider.

Vi indledte denne artikel med Rifbjergs betragtninger vedrørende hverdagens gøremål, der rummer langt større betydning, end vi umiddelbart tillægger dem. Han beskriver handlinger som at bryde brødet, hælde vin og vand op som en bibelsk lignelse. En respekt og opmærksomhed vi ifølge ham også bør tildele måltidet. For Rifbjerg må hverdagslivets små detaljer ikke blive trivielle handlinger, som ikke længere gør indtryk på os. Selv de tilbagevendende rutiner må tildeles en daglig opmærksomhed. Denne betragtning har længe kendetegnet etnologers interessefelt, hvorfor den også har været med til at sætte rammen for vores undersøgelse af måltider og madvaner på tværs af forskellige tidslige idealer.

Litteraturliste:

- Billy Ehn, Orvar Löfgren og Richard Wilk (2016): *Exploring Everyday Life. Strategies for Ethnography and Cultural Analysis*, Rowman & Littlefield
- Ehn, Billy & Orvar Löfgren (2009): *Time, Consumption and Everyday Life - Practice, Materiality and Culture* (red.) E. Shove, F. Trentmann & R. Wilk. Berg
- Hededam, Louise (2019): Vi skal spise om 30 sekunder: Samvirke, Albertslund.
- Højrup, Ole (1972) *Landbokvinden. Rok og kærne - Grovbrød og vadmel*, Nationalmuseet
- Leilund, Sigrid (2012): Det havde været mere rationelt straks at lægge pengene i skraldespanden...: *Kulturstudier Nr. 2*.
- Löfgren, Orvar 2015: The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis* 2014, vol 13
- Shove, Elisabeth, Watson, Hand and Ingram (2007): Having and Doing – the case of the restless kitchen, In: *The Design of Everyday Life*.
- Stensgaard, Pernille (2019): Befriet område, udgivet d. 26. april 2019, I: *Weekendavisen*.
- Wajcman, Judy (2015): Finding time in the digital age, I: *Pressed for Time*.
- Winther, Ida Wentzel (2005): Hjemmeregler. Hvordan hjem gennem regler bliver en inklusiv eksklusivitet, I: *Arkitektur, krop og læring* (Kristian Larsen red.) Hans reitzels forlag
- Damsholt, Tine (2019): Hverdag i dagbøger – almindelighed, affekter, analyser, måltider og andre tidsligheder. *Culture and History* nr. 4 2019
- Pedersen, Lykke (2019): En onsdag i september – historieskriver for en dag. *Culture and History* nr. 4 2019

- Nielsen, Emilie Asta & Marie Amalie Schøning (2019): En ganske almindelig dag, hvad det så end er. Culture and History nr. 4 2019
- Rifbjerg, Klaus (1984) Udenfor har vinden lagt sig, Rifbjergs digte – Udvalgt af Brostrøm, Gyldendal, 2001

Hjemmesider:

<https://madkulturen.dk/viden/>

Madkulturen "Nye tal om danskernes madlavning" – (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

<https://www.24syv.dk/programmer/55-minutter/51340374/moderne-madkultur/arkivlink>

Radio24syv "55 minutter – Moderne madkultur" - (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

<https://natmus.dk/historisk-viden/temaer/historisk-mad/mad-fra-1950/>

Nationalmuseet "Mad i slutningen af 1900-tallet" – (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

<http://guleaerter.dk/om-mollerens/>

Møllerens "Gule ærter - populær i mange generationer" – (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

http://denstoredanske.dk/Mad_og_bolig/Gastronomi/M%C3%A5ltider_generelt/m%C3%A5ltid

Den Store Danske (2017) "Måltid" - (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

<https://www.aarstiderne.com/velkommen>

Aarstiderne, "Kom godt i gang med hverdagen" - (Sidst besøgt d. 13.09.2019)

EN OSTEMAD TIL ALT

En undersøgelse af hvordan ostemaden fremtræder i forskellige praksisser

Af:

Sofie Agerholm Christensen & Karoline Weismann Jensen
Europæisk Etnolog

ABSTRACT: Artiklen undersøger, hvordan ostemaden optræder i 24 tilfældigt udvalgte dagbøger fra Nationalmuseets Etnografiske Undersøgelers dagbogsindsamling i 1992. Ostemaden analyseres som multipel, idet den gøres på mange forskellige måder, ligesom den knyttes til skiftende, forskellige og til tider sameksisterende affekter, der bor i eller praktiseres gennem osten. Dette undersøges gennem to analytiske nedslag; 1) skæreostens kulturhistorie i Danmark fra de første andelsmejerier til supermarkedernes kølediske, og 2) ostemadens optræden i dagbogsmaterialet og vores eget hverdagsliv. Pointen er, at ostemaden på trods af en stadigt mere standardiseret osteproduktion ikke er entydig, idet den gøres på mange måder. Ostemaden skal forstås som en multipel materialitet, der værdisættes efter, hvilken praksis den gøres i.

NØGLEORD: skæreostens kulturhistorie, multiplicitet, stemninger og affekter, måltider, værdisættelse, autoetnografi, hverdagsliv.

Ostens multiplicitet

Vi er begge børn af 1990'erne, og lige så længe vi kan huske, har osten været en del af vores hverdag. Som små blev vi præsenteret for Ostehaps og Havartiost, mens vi nynnede med på de kendte strofer "Ost, jeg vil ha' ost, jeg må ha', ost!" fra Sebastians Ostesangen (1986); som

skolebørn levede vi med frygten for den stinkende ost i madpakken; som teenagere spiste vi revet cheddarost på vores nachos; og i dag serverer vi med glæde Vesterhavsoست med et glas vin for vores venner ved særlige lejligheder. Osten optræder for os i flere facetter, og vi giver den forskellige betydninger alt efter, hvor i livet vi befinder os. Men er det ostens utallige varianter og former, der giver den værdi? Eller er det snarere de skiftende praksisser, som osten indgår i, der er afgørende for, hvordan vi opfatter osten som appetitlig?

Denne artikel vil med udgangspunkt i Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser (NEU) dagbogsindsamling fra 1992 undersøge, hvordan ostemaden gøres i forskellige praksisser. En ostemad er hverken dramatisk eller særlig eksotisk, men som Tine Damsholt skriver indledningsvist i dette tidsskrift, er det netop det udramatiske og ikke-iøjnefaldende, der må studeres (Damsholt i dette tidsskrift). Men hvordan får man øje på det ikke-iøjnefaldende? I denne artikel har ostemaden fungeret som analytisk objekt, hvilket har muliggjort et studie af det velkendte i den ellers umiddelbare og trivielle hverdag (Ehn & Löfgren 2010). Med udgangspunkt i 24 tilfældigt udvalgte dagbøger fra onsdag den 2. september 1992 vil artiklen undersøge, hvordan ostemaden optræder i fire af dagbøgerne som en del af dagbogsskribenternes hverdagsliv. På den måde bliver det muligt at vise, hvordan ostemaden både gøres og knyttes til forskellige affektive betydninger i de skiftende praksisser, den optræder i. Ostemaden bliver således artiklens analytiske objekt, hvor vi gennem dagbøgerne undersøger ostemaden som multipel i de skiftende praksisser, den gøres i.

Vores overordnede spørgsmål er, hvordan ostemaden gøres i forskellige praksisser. Artiklen søger at operationalisere dette ved at undersøge, hvordan ostemaden gøres forskelligt i takt med, at de praksisser den indgår i forandres. Dette gøres gennem to analytiske nedslag; dels gennem ostens kulturhistorie, hvor vi følger skærestens udvikling fra de første andelsmejerier til køledisken i supermarkedet, og dels gennem ostemadens optræden i dagbogsmaterialet, hvor den gøres foranderligt og knyttes til forskellige affektive værdier. Ved at undersøge ostemaden gennem kulturhistorien og dagbogsmaterialet tydeliggøres det spændingsfelt, ostemaden befinder sig i. Gennem det kulturhistoriske blik fremhæves standardiseringen af osteproduktionen, hvormed ostemaden kan opfattes som entydig. I kontrast til dette fremhæves ostens foranderlighed gennem nedslag i NEU's dagbogsmateriale, hvor de skiftende hverdagspraksisser konstant gør ostemaden forskelligt. Ostemadens mange forskellige former

og versioner er således med til at underbygge forståelsen af ostemaden som en multiplicitet, der værdisættes efter, hvilke praksisser den gøres i (Heuts & Mol 2013).

Det teoretiske udgangspunkt er, at ostemaden ikke er givet på forhånd, men forudsætter et *møde*. Ostemaden indgår i en lang proces med en række forskellige møder; fra malkekoen på gården til supermarkedets køledisk, hvorfra den finder vej til spisebordet eller madpakken. Dette er møder mellem osten og de praksisser, der er med til at definere, hvad den 'gode' ostemad er (Heuts og Mol 2013). Vores felt skal derfor hverken forstås som afgrænset til eller defineret af bestemte lokaliteter, idet ostemaden gøres forskelligt i foranderlige praksisser, hvilket er med til at definere dens multiple karakter og 'godhed' (Abrahamsson og Mol 2013).

Artiklen vil først afsøge osten i et kulturhistorisk perspektiv ud fra den danske mejerihistorie belyst gennem andelstanken. Vi følger udviklingen af den klassiske skæreost, der starter på de mindre gårds- og herregårdsmejerier til de opblomstrende andelsmejerier i slutningen af 1800-tallet, samt hvordan osteproduktionen op gennem 1900-tallet har fundet vejen til standardiserede produkter på hylderne i supermarkederne. Derefter undersøges, hvordan ostemaden på trods af en standardiseret produktion optræder forskelligt i dagbogsmaterialet. Gennem nedslag i dagbøgerne viser vi, hvordan skiftende, forskellige og til tider sameksisterende affekter bor i og praktiseres gennem ostemaden. Undervejs supplerer vi analysen med eksempler fra vores egen hverdag, for på den måde at underbygge ostemadens multiplicitet. Ved at undersøge hvordan ostemaden optræder foranderligt i dagbogsmaterialet, synliggøres det spændingsfelt, hvori ostemaden befinder sig; hvor den både kan opfattes som en entydig standardisering og som multipel i praksis. Analysen af dagbogsmaterialet tydeliggøre således, hvordan både producenter, supermarkeder og forbrugere er med til at gøre ostemaden på forskellige måder afhængig af praksis. Pointen er, at ostemaden på trods af en stadigt mere standardiseret osteproduktion ikke er entydig, idet den gøres på mange måder. Ostemaden skal forstås som en multipel materialitet, der værdisættes efter, hvilken praksis den gøres i.

“En for alle og alle for en”

Når vi åbner køleskabet hos os selv, familie eller venner, finder vi med stor sandsynlighed en skæreost på køl. Skæreosten har været en spise i Danmark i flere århundrede, og den danske

nationalost, Danbo osten, er tilmed en skæreost (Arla Foods). I dag bliver størstedelen af den danskproduceret skæreost fremstillet på de danske andelsmejerier, der står for 91 % af osteproduktionen (Mejeriforeningen).

Indtil de første andelsmejeriers oprettelse i slutningen af 1800-tallet var det husmødrene, rundt omkring på landets gårde, der fremstillede ost. Osten blev også dengang produceret af det overskydende mælkefedt, der er rigt på proteiner, men blev primært brugt til eget husbehov og med det formål, at udnytte alle koens ressourcer (Drejer 1952). Denne egenproduktion af ost ændredes midlertidigt med andelsmejeriernes opblomstring i slutningen af 1800-tallet, hvor både ost, smør og mælk blev en produktionsvare. Det første andelsmejeri regnedes som Hjedding Mejeri ved Varde i 1882, hvor landmænd købte sig ind i et fælles etableret og ejet mejeri. Andelsmejeriet gav landmændene en række fordele i forhold til anskaffelse af nye maskiner og eksport af varer, som medførte, at produktionen i løbet af kort tid steg. Overskuddet fordeltes mellem landmændene, og blev beregnet efter, hvor meget mælk de havde leveret (Burchardt 2014). Andelsmejeriet i Hjedding var det første blandt flere, der opstod i samme periode, som var præget af et systemskifte i industrialiseringen, fremgang inden for naturvidenskaberne, ændringer i handels- og transportforholdene, øget befolkningsvækst og stigende velstand (Jensen 1985). De mange andelsmejerier medførte et temposkift i landbruget, hvor særligt mælkeproduktionen blev den styrende faktor i det danske landbrug. Andelsmejerierne blev dermed både en vigtig del i det lokale liv og landbrugets indtjening.

Med andelsmejeriernes udbredelse bliver osten en vare, der produceres så hele landets befolkning kan få glæde af den, da den ikke længere kun produceres til eget forbrug (Burchardt 2014). Osten bliver således en fast del af danskernes hverdag, hvilket den har været lige siden. Op gennem 1900-tallet opstår der med jævne mellemrum økonomisk stilstand på mejerierne, hvilket medfører nedlæggelser og sammenlægninger af de mindre andelsmejerier. I 1970 stiftes det første store mejeriselskab, Mejeriselskabet Danmark. Med de nye store mejerier bliver det muligt at fordele mælken mellem mejerierne, så produktionen kan foregå jævnt året rundt i modsætning til tidligere, hvor andelsmejerierne i løbet af året er præget af stilstand på grund af mælkefattige perioder (Burchardt 2014). Det bliver slutningen på de første andelsmejeriers tid, hvor mejerierne går fra at være små lokale fikspunkter i landsbyerne til at blive lagt sammen til større mejerier. Denne udvikling ses fortsat i dag med blandt andet Arla Food og Thise Mejeri,

der dominerer mejeriproduktionen i Danmark, og har været med til at gøre skæreosten til allemandseje i både ind- og udland (Mejeriforeningen).

En standardiseret ost?

Den gennemsnitlige dansker spiser årligt 15 kilo ost (Burchardt 2014). De første oste som andelsmejerierne producerer, fremstilles i mindre mængder af skummetmælk. I løbet af de første år begynder man på mejerierne at eksperimentere med fremstillingen af flere forskellige skæreoste, hvor særligt de fede oste bliver en eftertragtet vare. I den forbindelse etableres osten som et nyt håndværk, der i 1910 sættes i system, idet den får sin egen faglige uddannelse (ibid.). De nyuddannede mejerister og ostekonsulenter bliver en fast del af personalet på mejerierne. På trods af faglærte specialister har andelsmejerierne fortsat svært ved at kontrollere uønskede bakterier i mælken, hvormed mejeriprodukterne og osten bliver skyld i flere folkelige epidemier som for eksempel tyfus. Dette ændres imidlertid i 1950'erne, hvor Danmark får etableret en leverandørkreds til Amerika (ibid.). Der lægges en ny norm for det danske mejeribrug, hvor der stilles krav om hidtil usædvanlig høje standarder af hygiejne og mælke kvalitet - standarder der kun er blevet flere af.

I 1970'erne etableres der laboratorier på mejerierne, hvor uddannede laboranter ansættes til at foretage prøver og kontroltjek af råmælk, returnmælk, syrekultur, saltlage, ostemælk og ost. En kontrol der med tiden udvides til at være en del af den ugentlige praksis. I forlængelse heraf pålagdes der regler og standarder på ost. Ostene blev standardiseret ud fra fedtprocenter og vægt som for eksempel den populære Havartiost, der pålagdes krav om en fedtprocent på 45 % (Burchardt 2014).

Denne udvikling kan ses som et udtryk for en generel udvikling, hvor krav om mere kontrol og flere standardiserede produkter er blevet en integreret del af hele fødevarerproduktionen. Disse krav er opstået i takt med en stigende efterspørgsel hos forbrugerne, der i dag i højere grad handler deres dagligvarer i supermarkeder (Freidberg 2007). Det er derfor blevet nødvendigt at standardisere og kvalitetssikre de store eksporter, så de ikke risikerer at sprede sygdomme til forbrugerne. Langt størstedelen af de varer vi finder i supermarkederne, er derfor indpakket i emballage, så hygiejnen sikres og producenten kan spore eventuelle fejl i produkterne. En standardisering vi som forbrugere ikke kun møder i supermarkederne, men også gennem statslige

tiltag som for eksempel Miljø- og Fødevareministeriet. Gennem kontrol og standardiseringer af landbrug, fiskeri og fødevarer har ministeriet blandt andet til formål at sørge for, at den mad danskerne køber og spiser, er sund og god (Miljø- og Fødevareministeriet 1). Kontrollen kan samtidig ses som en måde, hvorpå staten gennem standardiseringer har mulighed for at regulere supermarkederne og danskernes hverdag.

Geografen Susanne Freidberg forklarer i et studie om supermarkedernes udvikling, hvordan de mange standarder medfører, at det ikke længere er muligt at sanse, smage og lugte produktet. I supermarkedernes store udvalg, finder vi ikke blot oplysninger om produkternes indhold, men kan tilmed læse om de forhold, varerne er produceret og fremstillet under (Freidberg 2007). Når vi står ved supermarkedets køledisk og skal vælge, hvilken ost vi vil have med hjem, går vi ikke bare efter, om den er økologisk, men også efter om den er produceret lokalt og under gode arbejdsvilkår. Etik og godhed af varernes fremstillinger får dermed betydning for, hvad vi vælger at lægge i indkøbskurven. Denne fremstilling er ligeledes med til at afstandardisere osten, da vi for eksempel lægger vægt på at osten er fremstillet af lokal gårdmælk og ikke på en stor fabrik. Osten fremhæves dermed gennem indpakninger med diverse certificeringer såsom økologi-, nøglehuls- og Fairtrade-mærker som noget særligt. Freidberg forholder sig imidlertid kritisk over for supermarkedernes udvalg, da hun hævder, at supermarkederne er med til at regulere markedet, når de sætter universelle standarder for, hvilke varer der kvalificeres til at være de 'gode' varer gennem blandt andet indpakninger og certificeringer. Emballagen og kvalitetsmærkningen af fødevarerne rummer dermed en dobbelthed, idet de både sikrer indholdets og den etiske kvalitet samtidig med, at de har gjort det muligt for supermarkederne at regulere markedet. Supermarkedernes praksisser er således med til at definere ostens 'godhed'.

Supermarkederne er blevet den mest gængse måde at forhandle og handle ost og andre fødevarer på i det 21. århundrede. Som forbrugere sanser vi ikke længere i klassisk forstand varernes kvalitet, idet vi ikke har direkte adgang til at smage eller se varerne. Til gengæld kan vi på indholdsbeskrivelserne finde oplysninger om fedtindhold, vægt og datomærkning på diverse oste og andre fødevarer (Cochoy & Grandclément-Chaffy 2005).

Udvalget af ost er stort både i supermarkeder og specialbutikker, hvor ostene sælges som standardiserede produkter (privat foto, 2019).

Gennem klassifikationer og standardiseringer kan det derfor virke som om, at den sansede oplevelse er forsvundet. Men vores sanser aktiveres stadig, når vi går på jagt efter den helt rigtige ost i supermarkedernes kølediske. På trods af at vi ikke længere som hos ostehandleren overdynges af den skarpe lugt, de mange oste tilsammen udgør, eller nyder de små smagsprøver, vi bliver budt, samt den lille men informative snak med ostehandleren, så er sanserne fortsat til stede, når vi handler vores ost i dag. For når vi står ved køledisken og rækker hånden ind på hylden for at tage osten ud, mærker vi kulden, der holder den kold; når vores hænder griber om osten, mærker vi plastikken, der omslutter den og holder den fri for bakterier; og når vi læser på indholdsbeskrivelserne, får vi den information, vi typisk ville have spurgt ostehandleren om. Det er dog først, når osten rammer køkkenbordet, og vi åbner for emballagen, at vi sanser dens lugt, farve og struktur.

Måderne hvorpå vores sanser aktiveres, når vi i dag handler ost, har således ændret sig i takt med standardiseringen af osteproduktionen. Denne udvikling kan give anledning til at opfatte osten, og for den sags skyld ostemaden, som entydig. I det følgende afsnit vil vi følge ostemaden i dagbøgenes hverdagslige praksisser og vise, hvordan den standardiserede skæreost gøres forskelligt i hverdagens mange praksisser, hvormed ostemaden alligevel er multipel.

Ostemadens foranderlighed

Vi undersøger med udgangspunkt i NEU's dagbogsindsamling fra den 2. september 1992, hvordan ostemaden optræder og knyttes til forskellige affektive værdier i dagbøgerne. Det bliver således muligt at vise, hvordan ostemaden gøres forskelligt i takt med de skiftende praksisser, den optræder i. Hermed tydeliggøres artiklens overordnede pointe om, at ostemaden er multipel.

De 24 tilfældigt udvalgte dagbøger indeholder alle beskrivelser af skribenternes måltider i løbet af dagen. Måltider der byder på alt fra kyllingesuppe og boller i karry til toast og ostemadder. I vores læsning af dagbøgerne er vi blevet opmærksomme på, at ostemaden som det eneste måltid går igen i materialet. Vi har derfor valgt anvende ostemaden som analytisk objekt, hvormed vi belyser, hvordan et tilsyneladende entydigt og standardiseret måltid alligevel praktiseres på forskellige måder.

Analysen af ostemadens optræden i dagbogsmaterialet har samtidig givet anledning til refleksioner over, hvordan ostemaden har optrådt i og fortsat er en del af vores hverdag. Vi vil derfor i analysen af de fire dagbøger supplere med eksempler fra vores egen hverdag for at lade den velkendte ostemad træde frem på flere forskellige måder. Vi er opmærksomme på, at vi med en autoetnografisk strategi som denne, hvor vi gør egen livshistorie til genstand for analysen, ikke lader vores egne erfaringer overtage analysen af dagbøgerne (Wilk 2011).

Når vi tænker tilbage på vores barndom, erindrer vi ostemaden som et morgenmåltid, der hører weekendernes morgener til, og som står i kontrast til dagligdagens hektiske morgener med havregryn og cornflakes. Som vi er blevet ældre, optræder ostemaden som en fast del af vores morgenmåltid alle ugens dage. Dette gør sig tilmed gældende for langt de fleste danskere, der starter dagen med en skive brød med smør og ost (Miljø- og Fødevareministeriet 2). Ostemaden er således en foretrukken morgenspise for flere danskere, da den med sin simple og forholdsvis neutrale smag er både hurtig og nem at indtage samtidig med, at den indeholder en række næringsrige stoffer. Vi har på baggrund af dette undersøgt, hvordan ostemaden gøres i dagbøgerne herunder *hvornår*, med *hvad* og *hvor* den indtages.

[...] startede min dag kl. 7.30 hvor jeg stod op, spiste morgenmad som bestod af en kop varm kakao og 2 stk. brød med ost og syltetøj. Jeg læste lidt i avisen "Politiken" inden jeg cyklede godt 6 km. til mit arbejde, [...] [Dagbog nr. 3]

Dagbogsskribent 3 starter sin onsdag morgen i 1992 med to skiver brød med ost og syltetøj. Et morgenmåltid der ikke er kompliceret eller tidskrævende, men som i beskrivelsen fremstår ligetil. Ostemaden er let at smøre og kræver hverken nogen større anretning eller efterfølgende opvask. Det er derfor ikke overraskende, at ostemaden på grund af sin lethed og mættende karakter siden andelsmejeriernes tid er blevet fremhævet som kilden til en god start på dagen. Det der i mellemtiden har ændret sig, er de parametre, osten vurderes efter. Hvor der tidligere bliver sat pris på ostens høje fedtindhold, vurderes den i dag i et sundhedsperspektiv ud fra andre kvaliteter (DR). I det 21. århundredes sundhedsdiskurser er der kommet et øget fokus på danskernes indtag af fødevarer med et højt fedtindhold, hvormed Miljø- og Fødevareministeriet anbefaler, at man vælger sin ost med omhu i forhold til dens fedtprocent (Miljø- og Fødevareministeriet 2). Værdisættelsen af den 'gode' ostemad ændrer sig således efter hvilke sundhedsdiskurser, der er de dominerende i samfundet.

Sammen med en kop varm kakao og dagens avis tager dagbogsskribent 3 sig tid til at spise sine ostemadder i ro og mag, inden dagens opgaver venter forude. En prioritering vi genkender fra vores egen hverdag, hvor vi ligeledes forsøger at prioritere en rolig start på dagen ved blandt andet at sætte tid af til at nyde vores ostemad og morgenkaffe. Det interessante er, hvordan ostemaden som objekt er med til at muliggøre en stemning af ro og afslapning. Ostemaden er således medskabende til skribentens rolige start på dagen.

Vi finder det samtidig interessant, hvorvidt ostemaden ville fremtræde anderledes, hvis dagbogen var skrevet en lørdag eller søndag morgen. Vi genkender fra os selv, hvordan der i weekenden oftest er bedre tid til at sove længe, bage brød eller gå til bageren og til at hele familien kan samles om morgenbordet, hvor osten anrettes og serveres sammen med kaffe, juice og andet pålæg. Der er således forskel på, hvordan osten optræder alt efter, om den spises i hverdagen eller weekenden, alene eller sammen med andre. Hvor osten i hverdagen spises på en skive brød, inden man haster videre med dagens gøremål, optræder osten i weekenden ofte i selskab med flere aktører, hvor den gøres til mere end blot en skive brød med ost og syltetøj.

Sammen med æg, smør og mælk serveres osten i weekenden på spisebordet, hvor den nydes med familien (privat foto, 1999).

En anden praksis ostemaden optræder i, er senere på dagen, hvor dagbogsskribent 17 spiser en ostemad til frokost:

[...] Til frokost nøjes jeg med et par klemmer med ost, en tomat og et glas mælk [Dagbog nr. 17]

I citatet ser vi, hvordan skribenten “nøjes” med et par rugbrødsmadder med ost og tomat til frokost. Slår vi nøjes op i ordbogen, dækker ordet over, at klare sig med noget uden at forlange eller forvente mere (Den Danske Ordbog). Skribenten regner således ikke ostemaden for at være noget særligt andet end at blive mæt. Tænker vi tilbage på vores egne madpakker som skolebørn i 1990’erne, erindrer vi begge de hjemmesmurte rugbrødsmadder, som en nem og hurtig måde at stille sulten på. I dag oplever vi, hvordan rugbrødsmadderne er skiftet ud til fordel for frokostkantinernes store udvalg af lækre og sunde alternativer. Dette er en generel tendens blandt danskerne, hvor opblomstringen af frokostordninger på arbejdspladserne har betydet, at rugbrødsmadderne ikke længere er så populære som tidligere (Ost & Ko). Det gør sig imidlertid anderledes gældende, når rugbrødsmadderne og osten bliver omdrejningspunkt for årets tilbagevendende højtider som for eksempel påske- og julefrokoster. Her bliver rugbrødsmadder til smørrebrød, og osten serveres som en dessert i form af et ostebord med kiks og frugt (POV).

At nøjes med en ostemad indikerer således en hverdag, hvor osten gøres som det simple og mættende måltid i kontrast til, hvordan den gøres ved særlige arrangementer og begivenheder.

I ordet nøjes ser vi samtidig, hvordan ostemaden hos dagbogsskribent 17 giver en bestemt følelse af, at dagen ikke er noget særligt. Ifølge den svenske etnolog Jonas Frykman får objekter betydning gennem sanser, minder og affekter (Frykman 2018). Det ser vi eksemplificeret ved skribent 17, hvor ostemaden tillægges den affekt at være et helt almindeligt måltid, hvilket giver både skribenten og læseren en følelse af, at der er tale om en helt almindelig hverdag. Dette adskiller imidlertid fra skribent 3, der prioriterer at sætte tid af til at spise sin ostemad, hvilket giver en følelse af ro. Der er således forskel på, hvilke affektive værdier de to skribenter knytter til ostemaden. Vi genkender også selv, hvordan vi gennem sanserne knytter minder til objekter. Når vi lugter til osten Gamle Ole, tænker vi nostalgisk tilbage til køkkenbordet hos vores bedsteforældre, hvor vi som børn holdt os for næsen for at undgå den kraftige lugt af ost. Måden, hvorpå vi sanser en ostemad, hænger således sammen med hvilke affekter og minder, vi associerer den med. Men er det kun sanserne, der giver ostemaden værdi, eller er det også de praksisser, den indtages i, der er med til at give den værdi?

[...] Vi spiser aftensmad ved 7-tiden. I dag fik vi boller i karry. Derefter nyder jeg resten af aftenen foran fjernsynet med en kop kaffe og en ostemad og min familie + hund [Dagbog nr. 1]

Modsat skribenterne i dagbog 3 og 17, der spiser deres ostemadder alene, nyder skribenten i ovenstående citat en ostemad foran fjernsynet med sin familie. Ostemaden er i eksemplet med til at understøtte den hyggelige stemning, skribenten oplever, når familien samles foran fjernsynet en helt almindelig hverdagsaften. Ostemaden optræder anderledes end de forrige dagbogseksempler ved hverken at være et morgen- eller middagsmåltid, der skal give næring og mæthed men derimod som en aftensnack, der nydes med en kop kaffe i samvær med andre. Ostemaden praktiseres dermed som en form for social 'godhed', idet dens formål bliver at bidrage til, at familien kan hygge sig foran fjernsynet. I det følgende citat ser vi ligeledes, hvordan ostemaden optræder som en del af en social praksis, hvor den bliver samlingspunktet for et par:

[...] Vi mødes herhjemme kl. 22.30, får et lille glas rødvin og en ostemad inden vi begge går til ro kl. 23.30 [Dagbog nr. 2]

I ovenstående eksempel spises ostemaden ligeledes i selskab med andre. Modsat dagbogseksempel 1, hvor ostemaden bidrager til den hyggelig stemning og det sociale samvær med familien, bliver ostemaden det sociale samlingspunkt for et kærestepar, der bruger ostemaden i samspil med et glas vin som anledning til at vende dagen. Hvor ostemaden i dagbog 1 indtages sammen med kaffe og fjernsyn, optræder ostemaden i dagbog 2 sammen med et glas rødvin. I denne praksis muliggør ostemaden kvalitetstid i et parforhold med lange arbejdsdage uden for hjemmet.

Som det ses i de ovenstående to eksempler indtages ostemaden med et andet formål end hidtil. Hvor ostemaden i de to første citater spises som henholdsvis et morgen- og nemt frokostmåltid, bliver ostemaden i dagbog 1 og 2 en aftensnack. Det er bemærkelsesværdigt, hvordan ostemadens værdi ændres alt efter, hvornår på dagen ostemaden optræder; optræder den i et reelt måltid, lægges der vægt på, at den giver mæthed og næring, modsat når den serveres som en aftensnack, hvor det er dens sociale værdi, der fremhæves. Forståelsen af ostemadens 'godhed' ændrer sig således efter hvilken praksis, den optræder i.

Ostemaden er trods en stadig mere standardiseret produktion ikke en entydig størrelse i dagbøgerne. Gennem nedslag har vi vist, hvordan skribenterne gør ostemaden på forskellige måder og knytter den til forskellige affektive værdier. Ostemadens mange forskellige former og versioner i både dagbøgerne og vores autoetnografi er således med til at gøre ostemaden som en multipel materialitet, der værdisættes og tilpasses alt efter, hvilken praksis den gøres i.

En knap så triviell ostemad

Jeg holder af hverdagen

Mest af alt holder jeg af hverdagen

Den langsomme opvågningen til den kendte udsigt

der alligevel ikke er helt så kendt (Dan Turéll, 1993)

I denne artikel har vi med ostemaden som analytisk objekt vist, hvordan den standardiserede mejeriest ikke er entydig, idet ostemaden gøres på mange forskellige måder. Ved at kombinere ostens kulturhistorie, kulturanalytisk nærlæsning af dagbøgerne og autoetnografi har vi analyseret ostemaden som multipel. Ostemaden gøres på forskellige måder, ligesom den knyttes til skiftende, forskellige og til tider sameksisterende affekter, der bor i eller praktiseres gennem osten. Ostemadens forskellige former og versioner er således med til at underbygge forståelsen af osten som en multipel materialitet, der værdisættes alt efter, hvilken praksis den gøres i. Dette er med til at give indhold og karakter til ostemadens mange 'godheder'.

NEU's dagbogsindsamling kan med god grund anvendes i studier af hverdagslivet, hvor det blandt andet kan undersøges, hvordan materialitet gøres i forskellige praksisser og knyttes til forskellige affektive værdier. Ostemaden er blot et mønster blandt mange, der optræder i materialet, og som fortsat venter på at blive studeret. For som Dan Turèll skriver i digtet Hyldest til hverdagen (1993) er det netop den til tider trivielle hverdag, der alligevel aldrig helt ligner sig selv, der er det interessante.

Litteraturliste:

- Abrahamsson, S. & Annemarie Mol (2013): Food. *The Routledge Handbook of Mobilities*, London, New York, Routledge
- Burchardt, Jørgensen (2014): *Da ost blev for alle – 100 års udvikling set fra Brørup Mejeri*. Egnsmuseet på Sønderkov, Forlaget Kulturbøger
- Cochoy, Franck & Catherine Grandclément-Chaffy (2005): Publicizing Goldilocks. Choice at the Supermarket. The Political Work of Shopping Packs, Carts and Talk. *Making things public: atmospheres of democracy*
- Damsholt, Tine (2019): Hverdag i dagbøger – almindelighed, affekter, analyser, måltider og andre tidsligheder. *Culture and History* nr. 4 2019
- Drejer, A. Axelsen (1952): Landbrugets andelsbevægelse. *Den danske andelsbevægelse, Andelsudvalget gennem Socialpolitisk Forening*, Det Danske Forlag, 6. udgave
- Ehn, Billy og Löfgren, Orvar (2010): *Kulturanalyser*. Forlaget Klim
- Freidberg, Susanne (2007): Supermarkets and Imperial Knowledge. *Cultural Geographies*
- Frykman, Jonas (2018): Känsliga sammenhang. Tingen vid arvskiften. *Mitt och ditt. Etnologiska perspektiv på ägandets kulturella betydelse*. Lund Studies in Arts and Cultural Sciences
- Heuts, Frank & Mol, Annemarie (2013): What is a Good Tomato? A case og Valuing in Practice. *Valuation Studies* vol. 1(2)

- Jensen, S. P. (1985): Landbrugets systemskifte i 1870-1914 belyst gennem dagbøger og regnskaber fra en enkelt gård. *Bol og By: Landbohistorisk Tidsskrift*, Landbohistorisk Selskab, Nr. 2
- Turéll, Dan (1984): Hyldest til hverdagen. *Kom forbi*. Borgen Forlag
- Wilk, Richard (2011): Reflections on orderly and Disorderly Ethnography. *Etnologia Europea*, 41:1, Special issue. Irregular Ethnographies

Hjemmesider:

<http://www.lyricsbook.net/Sebastian-Ostesangen-646638.html>

Ostesangen - (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://www.arla.dk/produkter/produkt historier/skareost/>

Arla Food - (sidst besøgt d. 12.09.2019)

<https://mejeri.dk/branchen/branchen-i-tal/mejeristatistik/05-ost/5-2-produktion-af-ost>

Mejeriforeningen - (sidst besøgt d. 12.07.2019)

<https://mfvm.dk/ministeriet/om-ministeriet/miljoe-og-foedevareministeriets-opgaver/>

Miljø- og Fødevareministeriet 1- (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://altomkost.dk/tips/til-maaltiderne/morgenmad/>

Miljø- og Fødevareministeriet 2 - (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://www.dr.dk/levnu/mad/kostraadene-gennem-tiden>

DR - (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://ordnet.dk/ddo/ordbog?query=n%C3%B8jes>

Den Danske Ordbog - (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://www.ostogko.dk/danbo-fremtiden-for-danmarks-nationalost/>

Ost og Ko - (sidst besøgt den 12.09.2019)

<https://pov.international/hyldest-til-det-danske-frokostbord/>

POV - (sidst besøgt den 12.09.2019)

Hverdagens ordninger i og af tid

Mønstre i tider, materialiteter, aktiviteter og affekter på tværs af dagbøgerne.

Af:
Anna Norup Lindblad
Europæisk Etnologi

ABSTRACT: Denne artikel undersøger mønstre i dagbogsskrivernes hverdagsrytmer gennem en analyse af ordninger i og af tid. Ordningerne indkredses med fokus på begrebet entanglement, hvor forskellige elementer som materialiteter, affekter, tider og aktiviteter er sammenfiltrede. Ydermere kontrasteres der til natten og tankestrømme som fraværende i dagbøgerne. Hermed analyseres også fravær som en ordning af tid, selvom ordningen ikke er eksplicit noteret i tidspunkter. I stedet flyder tankestrømme ligesom fortid og fremtid og udfylder hverdagens nutid.

NØGLEORD: Dansk hverdagsliv, *entanglement*, mønsterskabelse, ordninger i og af tid, fravær og nærvær.

*Og dog, og alligevel
[hverdagen] glemt for en belysning over græsset og tagene,
en sol i et fjernt vindu -
eller for en spinkel vedholdende fløjtetone
hvorfra? Indefra os selv, eller udefra,
fra en fugl, et barn, en elskende elsket,
så selyfglemmende ubekymret, at hverdagen,
den gode hverdag bliver
et langt øjeblik til verden. (Bjørnvig 2004: 348)*

Digteren Thorkild Bjørnvig skriver, at *hverdagen, den gode hverdag bliver et langt øjeblik til verden*. Jeg vil i det følgende undersøge, hvordan dette øjeblik kan ses materialiseret gennem dagbøgerne fra 02. september 1992. Øjeblikket var en *ganske almindelig dag*, en hverdag som har været, men findes fastfrosset gennem skriftlige nedfældninger af dagen i dagbøgerne.

I denne artikel undersøger jeg, hvordan hverdagen gøres i og af tid. Herunder vil jeg analysere, hvordan hverdagen kan ses som en *entanglement* af aktiviteter, materialiteter og affekter som noget, der både kommer 'indefra os selv, eller udefra', som Bjørnvig skriver i ovenstående digt. Jeg ønsker at indkredse dette ved at se på mønstre i ordningerne i og af tid i de 24 dagbøger og særligt se på, om der er mønstre i hvilke specifikke aktiviteter, materialiteter og affekter, som ordningen i og af tid knyttes sammen med, samt hvilken tid og hvilke elementer der er fraværende.

Først vil jeg kort beskrive den dag, dagbogsskriverne beretter om set ud fra den moderne standardisering og ordning af tid, hvor september måned på den nordlige halvkugle er kendt som den første efterårsmåned. Sommerferien er for længst forbi, og hverdagens vante gænge har formentligt taget fat i kroppens koreografier igen. I 92 var middeltemperaturen i september 12,9 grader celsius. (Danmarks Statistik 1993: 22). Lige i midten af arbejdsugens 5 dage finder vi onsdag som en middelværdi. Onsdag d. 02. var onsdag nr. 36 på året og dag nr. 246. Solen stod op i København kl. 06.17 og gik ned kl. 20.01. Den dato havde 24 timers længde, ligesom alle andre døgn har.

Mønstre i ordninger af tid, materialiteter, aktiviteter og affekter

I det følgende vil jeg uddybe, hvilke etnologiske analysestrategier der anvendes i artiklen. Ved hjælp af sociolog John Laws begreb om mønsterskabelse er det muligt at undersøge, hvordan dagbogsskriverne gør hverdagen i og af tid. For at besvare artiklens hovedspørgsmål vil jeg analysere, hvordan der skabes mønstre gennem ordningen af tid, og hvilke materialiteter, aktiviteter og affekter der knytter sig dertil. Jeg vil indkredse, hvordan de skrivende trækker bestemte tidspunkter frem i deres selektive formidling af deres hverdag, og hvad de beskriver ud fra de pågældende tidspunkter. (Law 2004:108-109).

Med begrebet *entanglement*, som på dansk kan oversættes til sammenfiltrering, vil jeg klarlægge ordningerne af tid og tidspunkters sammenfiltrering med andre elementer. Etnolog Orvar Löfgren skriver, at hverdagen kan forstås som en sameksistens og sammenfiltrering af mennesker, materialitet, tider, følelser og aktiviteter, der hænger sammen og kan udløse hinanden (Löfgren 2015: 81). I Löfgrens beskrivelse er hjemmet noget, der hele tiden bliver til i kraft af forskellige elementers sammenfiltrering. På samme måde vil jeg beskrive og argumentere for hverdagen som et forløb, hvor heterogene elementer sætter hinanden i gang og lader hverdagen bevæge sig af sted med en særlig rytme med pauser og hastigheder.

I nærværende artikel har jeg valgt at inddrage danske digte for at indfange og formidle den affektive stemning, som hverdagsmønstrene skaber og kan associeres med. Brugen af digte tager afsæt i Löfgrens artikel ”Catching a mood” fra *Exploring everyday life*, hvori han beskriver skønlitteraturen som et sted, man kan søge hen for at få yderligere forståelse af, hvordan en stemning kan indfanges og formidles (Löfgren 2014).

I sidste del af artiklen ser jeg nærmere på, hvilke tidspunkter og aktiviteter der ikke er til stede i dagbøgerne. Med inspiration fra Laws begreb om *absence/ presence*, hvor det fraværende er med til at forme det nærværende, vil jeg studere det fraværende i dagbøgerne (Law 2002: 121). Law eksemplificerer begrebet med formaliseringer som ligningen for sammenhængen mellem et flys vindrespons og vægt. I ligningen er piloternes kroppe, deres risiko for fly-syge og nervøsitet fraværende, men når et fly skal flyves, så er piloterne et nærværende element f.eks. i form af implicite maksimumværdier for vindrespons. (Law 2002: 117-123).

Det nærværende fravær er i denne artikel relevant for at kunne se, hvordan nogle tider er en del af et heterogent netværk, hvor flere komponenter er med til at definere, hvordan hverdagen gøres i og af tid gennem ordninger, og i fraværet af det der ikke indgår eksplicit.

Morgentid

I dette afsnit vil jeg belyse morgens mønstre, og hvordan de i dagbøgerne viser sig som en sammenfiltrering af aktiviteter og materialiteter. Hjemmesygeplejersken, gymnasieeleven og

forskningsbibliotekaren står op kl. 06.30, en pensionist er tidligere på den og er oppe kl. 5.30, en anden pensionist står op kl. 07.30, en arbejdsløs sidder klar ved radioen kl. 9.10 og hører, ”De ringer - vi spiller”, og de sidste, der vågner kl. 11.30, er et ægtepar, der hver for sig har skrevet ind, og dagen forinden og natten til d. 2. september har holdt 50-års fødselsdag. Sådan starter de fleste af dagbøgerne med notering af opvågningstidspunkt som det første. Nogle bliver vækket af familie, herunder hunde og mødre, andre af vækkeuret. Personen eller vækkeuret bliver således elementet, der sætter rytmen i gang og lader dagen begynde. Der ses et entydigt mønster i, at alle de 24 læste dagbøger starter om morgenen med undtagelse af en, hvor tidsangivelser er undladt, og tankestrømme udgør dagbogens indhold, hvilket jeg vil uddybe senere. Der ses en ordening i tiden ved, at hverdagen har et sted, den begynder fra, hvilket er, når dagbogsskriverne vågner.

Herefter følger særlige handlinger og materialiteter, som sætter dagens fremadskridende proces i gang. Folk skal i bad og spiser deres morgen-ostemadder. Morgen-badet eller -afvaskningen foretages af de fleste i dagbøgerne. De skriver f.eks.,

[...] saa vasker jeg mig faar Tøj paa, [...] gjorde mit toilette [...] Jeg vågnede igen 7.25, for at styrte rundt som en halv hønsegård for at nå det hele (bad, pakning af taske osv.) [dagbog 4, 24, 20].

Badet er en morgenbeskæftigelse, som knyttes til tidsrummet fra den dagbogsskrivende vågner, til personen skal ud af døren eller i gang med sine gøremål og pligter. Efter badet spiser folk gerne en ostemad. Hvordan osten fremtræder i dagbøgerne, analyseres nærmere i Karoline Weismann Jensens og Sofie Agerholm Christensens artikel, *En ostemad til alt*, i nærværende tidsskrift.

Den materialitet, der beskrives om morgenen i dagbøgerne, giver associationer til Benny Andersens *Svantes lykkelige dag*. Her går karakteren Nina i bad, mens jeg’et spiser ostemad.

Danmark var i starten af 1990'erne et af de mest kaffedrikkende lande i Vesteuropa ifølge publikationen: Kaffe – Danmarks Nationaldrik udgivet i 1992 i anledning af 75-års jubilæet i Foreningen af Danske Kaffebrænde-rier. (Foto: Thomas Kaare Lindblad).

I Andersens fortælling om Svante lyder næste vers i første strofe: *Livet er ikke det værste man har, og om lidt er kaffen klar.* Det næste, der følger for flere af dagbogsskriverne, er netop også en kop kaffe. Med morgenstundens materialitet og mine affektive associationer til Svante kan kaffen ses som et objekt, der skaber en pause i hverdagens hastighed. I starten af 90'erne indtog danskerne cirka 4 kopper kaffe om dagen, hvoraf danskerne i dagbøgerne i store træk skænker den første kop kaffe om morgenen (Blom 1991: 8).

Flere bruger betegnelsen 'morgenkaffe' om deres første kop kaffe, men det er ikke kun morgentiden, der udløser kaffe. Drikken går igen i løbet af dagen på forskellige tidspunkter og ifølge ovenstående statistik har gennemsnittet 3 kopper kaffe tilbage. Den indtræder, når der er en pause og kan beskrives som varm, slumrende og forbundet med hygge (Hoff: 258, 270, 279). Det kan være baggrunden for, at de fleste af dagbogsskriverne drikker kaffen, når tempoet og rytmen for hverdagen sænkes eller har sin begyndelse. Den udløser en langsommere hastighed i aktivitet.

I dagbøgerne skabes en morgentid, hvor rytmen gentages af den samme materialitet og handling.

[...] morgenkaffe med krydderboller + 1 glas juice alt imedens jeg læser dagens avis, som er Berlingske tidende (Dagbog 2).

Hos hjemmesygeplejersken i dagbog 2 er ikke blot morgenkaffen en gentagelse, der ordner morgentiden, men også avislæsningen går igen. Ordningen af tiden består også i specifikke materialiteter og deres indbyggede tider. 1 glas juice tager en bestemt tid at drikke, en kop kaffe ligeså, krydderbollen tager en bestemt tid at spise, og dele af avisen læses muligvis samtidig med den tid, de andre dele tager at indtage. Der er en ordning af morgentiden gennem de elementer, som skaber og udgør den.

Morgenen opløses, da hjemmesygeplejersken må videre og på arbejde, hvor en ny materialitet og handling sættes i gang, som kræver bevægelse gennem transportmidler og kroppen. Ordningen af tiden, der udtrykkes ved tidspunkter og bestemte handlinger og materialiteter, kan ses som et mønster på tværs af dagbøgerne. Morgenen kan beskrives som en klargøring af krop og tasker, der skal med videre på arbejde eller til skole. Om det er lønnet arbejde eller reproduktivt arbejde i hjemmet, så skal kroppen istandgøres, klædes på og have energi i form af mad og drikke. Der sættes et punktum, når kroppen er klar til at bevæge sig videre. Derfra forlader dagbogsskriverne morgenen, og vi læser videre ind i dagens gang, hvor et nyt mønster viser sig.

Eftermiddagen og efteråret

Ordningen af tid viser sig i flere af dagbøgerne, som vist ovenfor når dagbogsskriverne nævner opvågningstidspunkt eller sætter tid på en materialitet som eksempelvis morgenkaffe. Der er også flere eksempler på, at skribenterne noterer præcise tidsangivelser, som udløser en handling, affekt og materialitet, som er interessante at se på i analysen af mønstre på tværs af dagbøgerne. En mand på førtidspension skriver:

KL. 9³⁰ Kommer posten, gad vide om jeg får svar i dag, på min ansøgning om telefon, det er gennem Socialcentret Blågård [dagbog 17].

Postens tidspunkt for levering af breve udløser her en følelse af forventning og en mulig ny telefon til hjemmet. Præcise tidsangivelser anvendes mere eksplicit som en ordning af dagens gang hos børnefamilien på fire, hvor moderen i familien skriver:

08.25. Jeg går i bad

09.15. Jeg rydder op [...]

10.45. I mens jeg lytter til radioen, rydder jeg op og ordner vasketøj.

11.50. Nu vasker jeg op og bagefter forbereder jeg min frokost [dagbog 15].

Dagbog 15 fortsætter på samme vis med noteringer af klokkeslæt efterfulgt af en aktivitet indtil sengetid. På den måde kan man tale om en ordning af tid gennem klokketid, som gør det muligt at se mønstre af materialitet og aktivitet på bestemte tidspunkter. Tiden, handlingen og materialiteten er sammenfiltrede, idet tidspunktet udfyldes af en bestemt handling, eller handlingen sker på det tidspunkt. Der sættes et punkt i tiden og et punktum for en handling og en materialitet, fordi en ny proces sættes i gang. Kl. 10.45 lytter moderen til radioen, mens hun rydder op og ordner vasketøj. Radioen har også en sendeplan, der er bestemt ud fra en tidsplan, derfor bliver også radioen og lyden, klokkeslættet og vasketøjet sammenfiltrede. En ny aktivitet starter kl. 11.50, da en opvask og frokost nu kræves. Kroppens sult forløses gennem en ordning af spisetider, og omkring klokken 12.00 noterer de fleste som tidspunktet for indtagelse af frokost. Hos moderen i dagbog 15 gøres ordningen af hverdagen ud fra dagens klokkeslæt, hvormed dagbogen næsten kan læses som en tidsplan.

Fra morgen og i løbet af eftermiddagen er de fleste på arbejde, i skole, i haven eller i gang med andre gøremål. Arbejdstiden beskrives sjældent i detaljer hos de lønarbejdende skribenter. I praktiseringen af hverdagen gennem dagbøgerne ses et mønster, hvor fritid, familieliv, det sociale og hjemmeliv beskrives mere indgående end arbejdslivet. Det kan læses som et udtryk for, at dagbogsskriverne muligvis tillægger tiden ved siden af arbejde større betydning, i forhold til hvad der definerer deres hverdag. Eller det kan ses som udtryk for, hvad de forestiller sig Nationalmuseet er interesseret i at læse.

Efter arbejde skal flere forbi posthuset eller ud at handle ind. Skribenterne køber blandt andet fødselsdagsgaver til familiemedlemmer, mad- og husholdningsvarer og tøj. Der tales en del i telefon både formiddag og eftermiddag. Nogen skal ordne huslige pligter, andre til sport, læse lektier, slappe af eller til spil og andre fritidsaktiviteter.

I løbet af eftermiddagen indtræffer de største forskelle mellem dagbøgerne, og det er svært at påpege et gennemgående mønster i aktiviteterne her. Alligevel kan man tale om et mønster i

ordningen af tid. Der er dog ikke i lige så høj grad præcise tidsangivelser på eftermiddagen, som der er på morgenen og formiddagen. En kvinde skriver:

Om eftermiddagen slapper jeg af med at få læst aviserne Frederiksborg Amtsavis og Hillerød ugeavis, jeg fyrer op i brændeovnen da det er køligt [dagbog 3]

I stedet for en præcis tidsangivelse skriver kvinden ‘om eftermiddagen’, som anvendes som en angivelse af tiden af flere af dagbogsskribenterne. Eftermiddagen kan derfor tolkes som en tidsperiode i løbet af hverdagen, hvor der ikke handles ud fra præcise klokkeslæt. Eftermiddagen som tidsrum praktiseres muligvis forskelligt fra dag til dag og indgår dermed ikke med én fast aktivitet på alle ugens hverdage, som eksempelvis arbejde eller pligter kan gøre. I den forstand kan man læse ordet fritid ind i eftermiddagen, hvilket flertallet af dagbogsskribenterne, som allerede illustreret med eksempler, fylder tidsrummet ud med. Her er tiden fri til forskellige aktiviteter, nogle er faste elementer i ugeplanen, mens andre virker mere impulsive, og disse har derfor ikke nødvendigvis et præcist klokkeslæt knyttet til sig.

Ydermere nævnes temperaturen i ovenstående citat, hvilket er et element, der får kvinden til at fyre op i brændeovnen. Vejret er et udefrakommende element, som er med til at udløse handlinger og særlige affekter, som især kommer til udtryk hen ad eftermiddagen i flere af dagbøgerne. De fleste skriver, at det regner og blæser i løbet af septemberdagen. Nogen starter med at beskrive vejret som tørt, men skriver senere, at det trækker op til regn. I dagbog 1 har gymnasieeleven en aftale med sin mor om, at hvis det er ’LORTEVEJR’ (dagbog 1), så skal de hygge med varm kakao og franskbrød, hvilket må være en tilbagevendende hverdagsaktivitet, når man tager det danske vejr i betragtning. I dagbog 6 skriver den studerende, at det er blæsende og vådt, og det er ærgerligt, fordi hun ellers elsker sensommer og indian summer.

I sidstnævnte eksempel skrives en affekt frem, som udtrykker en vejr-præference, der ikke kan indfries d. 2. september. Efteråret er på vej, og september bliver ordnende for, hvad den studerende skriver og ønsker. Årstiden muliggør indian summer, men muligheden indfries ikke, da det regner og blæser. En ærgerlig affekt opstår på den baggrund, derfor er også vejret og årstiden et element, der indgår i en ordning i og af tiden, der er sammenfiltret med handlinger, materialiteter og affekter.

Aftentid

Gennem ordningen af tid i dagbøgerne, nærmer vi os nu aftenen, som markerer sig ved aftensmaden som et overgangspunkt. Det sætter punktummet for dagen og lader aftenen træde indenfor. Den fremadskridende proces sættes ned i tempo, og rytmen, som kroppen har været med til at definere, sænkes. På samme måde som om eftermiddagen, tyndes der ud i dagbøgenes angivelser af klokkeslæt.

Aftenaktiviteterne knytter sig primært til hjemmet, hvor kroppens aktivitetsniveau falder og udgøres af TV-kiggeri, læsning af bøger eller aviser. Enkelte er dog også hjemmefra. En studerende tager til Volleytræning, en hjemmesygeplejerske går i studiekreds i kirken og en pensioneret tandlæge besøger sin kones bror om aftenen (Dagbog 2, 10, 14).

Der ses et gentagende mønster i, at mange ser TV i løbet af aftenen alene eller sammen med familie. De ser blandt andet underholdningsprogrammet, 'Lykkehjulet', TV-avisen, zapper lidt mellem TV2 og DR, andre ser den amerikanske spillefilm, 'Højt spil i New Orleans' fra 1965. Tre dagbogsskrivere nyder en kop kaffe til deres aftenaktiviteter, som igen indtages på et tidspunkt, hvor aktivitets hastigheden er langsommere.

De fleste nævner, at de ser DR som viser åbningen af Parken i København, der efter længere tids reovering står færdig. Programmet for åbningen står beskrevet i Berlingske d. 02. september, som hjemmesygeplejersken sad og læste i, hvis morgentid blev beskrevet tidligere. I avisen står der, at den tidligere komikerduo, Monrad og Rislund skal være konferencierer, og en fodboldkamp mellem mediefolk og kendte skal underholde de mange seere og tilskuere. Musikere som Johnny Madsen, Mek Pek, Gnags, Caroline Henderson, Lis Sørensen og flere skal sætte feststemningen, der vil ende ud i et festfyrværkeri (Kristensen 1992). Kl. 21.45 til 23.05 sender DR1 live fra åbningen. DR1 stopper herefter med at sende TV for onsdagen, hvilket står markeret som, 'På gensyn i morgen', i Informations TV og radio-oversigt. DR's TV-oversigt har dermed også en sendeplan med præcise klokkeslæt. Sendeplanen for dagen har en begyndelse om morgenen, og en slutning, når natten nærmer sig. Nogle dagbogsskrivere noterer også TV-

kiggeriet ud fra DR's sendeplan, som bliver styrende for, hvornår de ser TV, eksempelvis når der vises TV-avisen kl. 19.30.

Om aftenen bevæger kroppen sig mindre og lytter og ser, mens det bliver mørkere udenfor. Der er et gennemgående mønster i måden, hvorpå aftenen forløber sig. Aftentid er TV-tid, og når kroppen er i ro, sænkes hastigheden af forskellige elementers sammenfiltrering, og udskiftningen af elementerne er mindre dynamiske. Det ses for eksempel ved, at de præcise klokkeslæt ikke nævnes ligeså hyppigt med skiftende aktiviteter og materialiteter.

Den næste handling er for de fleste at gå i seng. Sengetid indtræffer mellem kl. 22.00 til midnatstid. Dagen ender, når dagbogsskribenterne går i seng, og øjnene lukkes. Vores indblik i hverdagslivet som læsere slutter også her, fordi det sidste punktum for dagbogen sættes. Rytmen sænkes, ligesom kroppens puls, når søvnen tager over.

Den fraværende nat

Jeg vil i dette afsnit se nærmere på, hvordan natten og tanker er fraværende, men alligevel med til at forme det nærværende, og hvordan tanker er med til at skabe andre ordninger af tid i dagbøgerne.

*nætterne findes, natskyggen findes
natsiden, navnløshedens kåbe findes*

*bevidsthedens nordgrænse findes, dér
hvor det drømte åbner og lukker sin
nordlige krone i nastiske³ drejninger.*

(Christensen 1981: 60)

‘Nætterne findes’, skriver Inger Christensen, men i de 24 dagbøger er der ingen, der skriver indgående om natten. Hvis vi følger den moderne standardisering af tid gennem ordningen af et

³ nastier er plantebevægelser, der ikke er forårsaget af ydre påvirkninger som eksempelvis lys, berøring m.fl. (Halkier 2016).

døgn, kan man argumentere for, at dette afsnit i artiklen burde ligge i begyndelsen, fordi d. 02. septembers første sekund var kl. 00.00.01, som gik forud for morgen, middag og aften.

Når Christensen skriver om 'bevidsthedens nordgrænse' i ovenstående uddrag fra digtsamlingen, alfabet, kan det tolkes som det sted, hvor drømmen begynder. Bevidsthedens grænse er det øjeblik, du falder i søvn, og drømmene får rum. I dagbøgerne er drømmene fraværende sammen med natten. Ovenstående digt udtrykker nattens mystik og abstraktion. Natten er blandt andet et symbol på det ubevidste, hvorfor den muligvis ikke indgår i hverdagen. Det kan være svært at beskrive det immaterielle og abstrakte som følelser og drømme og dermed gøre sig bevidst om, hvad der er sket i nattens løb.

Dagbøgerne begynder som sagt alle sammen med morgenen, også selvom et ægtepar har været vågne om natten for at fejre mandens 50-års fødselsdag (dagbog 9, 18). På trods af at en dato indtræder efter midnat, og et nyt døgn begynder, så er det bemærkelsesværdigt, at det ikke er en 'døgnbog', de fører. I stedet forstås og praktiseres ordet, dagbog, bogstaveligt, idet dagen starter om morgenen og slutter om aftenen. De rammer holder alle sig stort set indenfor, afhængigt af på hvilket tidspunkt i løbet af dagen, dagbogen skrives. En enkelt skribent slutter dagbogen til en familiefødselsdag midt på dagen, men de fleste beskriver deres dag, indtil de ligger i deres seng om aftenen.

'Hver-dags-bog' knytter sig ikke til natten. Hverdagen har en bestemt tidslighed og ordnes i og af en vågentid. Hverdagen er handlende, har rytme og er i gang, i kraft af forskellige elementer, som er sammenfiltrede. I den forståelse er kroppen også et fraværende element, som dog er nærværende gennem måltider og handlinger. Kroppen er den materialitet, der går igen gennem morgentiden, eftermiddagstiden, aftentiden og nattetiden. Den er med til at definere ordningen af tiden, som også er en ordning af kroppens tid ved en systematisering af behov som sult og søvn. Søvn er også et behov og en ordnende omstændighed, som indgår i 'hvernatten'. Natten er fraværende i dagbøgerne, men alligevel nærværende, idet de alle vågner fra den og falder i søvn ind i den. Seniorforsker ved Nationalmuseet, Mikkel Venborg Pedersen, skriver i bogen, *I søvnens favn*:

Søvn er både en kulturel proces i sig selv og underkastet andre kulturelle processer. For eksempel er den private følelse, der knytter sig til søvnen, i familie med den intimiseringsproces, som har foregået i Europa [Pedersen 2009: 12].

Pedersen beskriver søvnen som noget privat, som ikke er tilgængeligt for andre. Det er en del af en historisk intimiseringsproces, som henviser til udviklingen af det private rum og hjemmet som et afskærmet sted i kontrast til det offentlige (Pedersen 2009: 12-14). Søvnen og natten er et privat rum, hvor sanserne er lukket ned, og kroppens bevægelser, lyde og syner ikke kan styres. Det, der ikke kan styres, kræver afskærmning og kan vække pinlige affektioner, som Pedersen videre skriver, når andre eksempelvis ser på en sovende. (Pedersen 2009: 12-19).

Der kan være mange grunde til, at natten ikke indgår i dagbøgerne. Det kan være på grund af dens private karakter, drømmes til tider abstrakte beskaffenhed og nattens ubevidste rum, som hos mange også bare er en lang søvn, hvor det sidste man husker, når man vågner, er, at man gik i seng. Det kan også handle om måden, hvorpå opfordringen fra Nationalmuseet er skrevet, som Marie Amalie Schøning og Emilie Asta Nielsen skriver om i deres artikel, *En ganske almindelig dag, hvad det så end er*, i nærværende tidsskrift. I opfordringen indgår natten nemlig ikke.

I mange af dagbøgerne er også tankestrømme fraværende, men der hvor tankerne indgår, beskrives de uden sted og tid. De bevæger sig udenfor hverdagens ordninger af eksempelvis præcise anførelser af tidspunkter. Tankerne og refleksionerne repræsenterer hermed en anden ordning. Der er kun få skribenter, der har nedskrevet refleksioner og tanker om sig selv og andre, som fylder mere end beskrivelser af dagens gang og handlinger. I de dagbøger, hvor tankestrømmene fylder mere, kommer tankerne uden klokkeslæt. De udgør ikke på samme måde afrundede aktiviteter, men fremstår som noget, der flyder gennem hverdagen. Her er det en strøm af tanker, som bevæger sig af sted og skaber forløb. En lærer fra Nordsjælland skriver:

Med årene bliver det sværere og sværere at slappe af – for ikke at tale om at holde ferie her i huset. Selvefølgelig hænger det vel også sammen med, at vi ikke har haft penge i de senere år til at få hjælp til at få repareret i huset – vedligehold [Dagbog 22].

I citatet er det bekymrede tanker, der fylder dagbogen ud, og i disse indgår klokkeslæt ikke. I stedet skriver hun, *med årene*. I lærerens dagbog ordnes tiden ikke i bestemte tidspunkter på dagen, fordi følelsen af ikke at kunne slappe af er en voksende indre tilstand, som tager til over længere tid - over år. I stedet bliver det affekter og associationer, der her bestemmer, hvad der nedfældes i dagbogen. Her udgøres dagens forløb altså af affekter og tanker. Dagbogen starter eksempelvis med sætningen: *Jeg har været temmelig deprimeret* (dagbog 22). Således bliver affekten det, der udløser hverdagens begyndelse og forløb. For at forstå ordningen af tiden via affekter i dagbog 22, kan man inddrage Löfgrens udsagn:

Feelings also move in time; a past history may be suddenly evoked, transporting an old conflict or a happy memory right into the present, while worries colonize the future [Löfgren 2015: 94].

Hos læreren har man indtryk af, at følelserne er til stede før, nu og i fremtiden, ligesom ovenstående citat udtrykker. Bekymringerne rykker med ind i de kommende aktiviteter, der vil følge i de kommende hverdage og weekender, og er derfor ikke kun knyttet til d. 2. september 1992. I stedet flyder tankestrømme ligesom fortid og fremtid og udfylder hverdagens nutid. Hverdagen er her ordnet af affekter, der blandt andet sættes i gang på baggrund af en materialitet, som dagbogsskriveren omgiver sig med og er i sammenfiltrering med, hvilket står i kontrast til flertallet af dagbogsskriverne. Ordningen af tiden gøres ud fra affekter og bekymringer, som har en langstrakt tidslighed, der ikke kan defineres med en præcis tidsangivelse.

Min konvolut er en dag

Generelt trives, vokser og udvikler handlinger, materialiteter og affekter sig med hinanden og lader hverdagen bevæge sig fremad i dagbøgerne. Ligesom skriften udfylder dagbogen, udfylder de forskellige elementer hverdagen. Elementerne giver hverdagen en rytme, hvori der sættes punktummer med tidspunkter og materialiteter. Kaffen skaber et punktum, fordi den indleder en pause. Efter morgentiden sættes der et punktum, hvorpå en angivelse af et nyt tidspunkt starter en ny sammenfiltrering, og sådan bevæger hverdagen sig fremad i forskellige hastigheder. Hverdagen går fra morgen til aften, hvor nogle bestemte genstande og fænomener knytter sig til den tid på dagen, dagbogsskriverne befinder sig i. Om morgenen går flere i bad, om aftenen ser de fleste TV, og i løbet af dagen drikker de fleste en kop kaffe på et eller andet tidspunkt.

Ordningen af tiden i dagbøgerne viser dagbogsskrivernes forståelse af hverdagen som noget, der starter og slutter og har et forløb. Dette forløb er kroppen også med til at definere. I forløbet findes tanker og drømme også som et nærværende element hos de få og fraværende hos de fleste, men til stede alligevel. I kraft af at dagbogen er skrevet, er der også blevet reflekteret over, hvad der skulle nedfældes, og hvad der skulle udelades, hvilket kan tolkes som tankernes fraværende nærvær. Natten er noget dagbogsskriverne vågner fra og falder i søvn ind i. Derfor er natten også et fraværende element, der alligevel er nærværende i hverdagen.

Per Højholt skriver i digtet, 'Rapport om R': *Min konvolut er en dag. Hver morgen kryber jeg ned i en ny version* (Højholt 2005: 182). Dette poetiske udsagn får lov at afslutte artiklen, da det kan forstås på mange måder i denne sammenhæng. Det er for det første et billede på de mange dagbøger, der blev lagt i konvolutter og sendt af sted til Nationalmuseet. Det udtrykker dog også, at hver dag er forskellig, og hver dag er en ny version af det, der skete i går. Endelig kan det også ses som et udtryk for de analysestrategiske valg, jeg har foretaget i denne artikel. Som dagbøgerne er forskellige, er dagene også forskellige og teoretiske vinkler forskellige. Der er andre mønstre, ordninger og tider, som man kunne have analyseret. Det teoretiske perspektiv, jeg har valgt, er en konvolut, som jeg har lagt dagbøgerne ned i og sendt af sted til dig, der læser med i dag.

Litteraturliste:

- Bjørnvig, Thorkild (2004): Hverdagen. *Samlede digte 1947-93*. Gyldendal, 2. udgave
- Blom, Karsten (1992): Prolog. *Kaffe – Danmarks nationaldrik* (Holm, Peter red.). Foreningen af Danske Kaffebærere
- Christensen, Inger (1981): 14. nætterne. *Alfabet*. Gyldendal
- Christensen, Sofie Agerholm og Jensen, Karoline Weismann (2019): En ost til alt. *Culture and History nr. 4 2019*
- Hoff, Annette 2015: Moderne cafékultur, gourmetkaffe og baristaer. *Den Danske Kaffehistorie*, Wormianum Den Gamle By
- Højholt, Per (2005): Rapport om R. *Per Højholt samlede digte*. Gyldendal
- Larsen, Hanne Hartvig (1992): Kaffe – konkurrenceforholdene. *Kaffe – Danmarks nationaldrik* (Holm, Peter red.). Foreningen af Danske Kaffebærere
- Law, John 2002: On Hidden Heterogeneities: Complexity, Formalism and Aircraft Design. *Complexities. Social Studies of Knowledge Practices*. Duke University Press
- Law, John 2004: Non-conventional forms (Chapter 6) + Interlude: hinterland and reality. *After method. Mess in social science research*. Routledge.

- Löfgren, Orvar 2014: Catching a mood. *Exploring Everyday Life*
- Löfgren, Orvar 2015: The Black Box of Everyday Life: Entanglements of Stuff, Affects and Activities. *Cultural Analysis 2014, vol 13.*
- Pedersen, Mikkel Venborg 2009: Søvnens kulturhistorie. *I søvnens favn – Om søvn og sovevaner på landet 1600-1850*, Museum Tusulanums Forlag, København
- Schøning, Marie Amalie og Nielsen, Emilie Asta: En ganske almindelig dag, hvad end det så er. *Culture and History nr. 4 2019*

Aviser:

- Berlingske Tidende (1992): Det er i dag. Berlingske Tidende, 02. september, forside
- Information (1992): RADIO OG TV s. 13. Information, Onsdag d. 2. september,
- Kristensen, Jens-Carl (1992): Allan Simonsen må sende afbud. Berlingske Tidende, 02. september, Sport, 1. sektion.

Hjemmesider

<https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=16682&sid=helt>

Danmarks Statistik (1992): "Statistisk årbog 1992"- (sidst besøgt d. 10.07.19)

<https://www.dst.dk/Site/Dst/Udgivelser/GetPubFile.aspx?id=16683&sid=helt>

Danmarks Statistik (1993): "Statistisk årbog 1993" – (sidst besøgt d. 10.07.19)

http://denstordanske.dk/Natur_og_milj%C3%B8/Botanik/Plantefysiologi/plantebev%C3%A6gelse
Halkier, Barbara Ann: "Plantebevægelser" - (sidst besøgt d. 13.08.2019)

HVERDAG I DAGBØGER

Oktober 2019

IINDEKS OVER NATIONALMUSEETS DAGBOGSSKRIBENTER 2. SEPTEMBER 1992

Dagbog 1

Kvinde, gymnasieelev, bor hjemme

Håndskrevet dagbog, blå kuglepen, blankt papir, fire sider

Bopæl: Esbjerg

Dagbog 2

Kvinde, hjemmesygeplejerske, samlevende med mand

Håndskrevet dagbog, sort kuglepen, stiplet papir, to sider

Bopæl: Ukendt

Dagbog 3

Kvinde, pædagog, ugift men samlevende med ven

Håndskrevet dagbog, blå kuglepen, stiplet papir, fire sider

Bopæl: Østerbro og Esrum

Dagbog 4

Kvinde, pensionist, bor alene

Håndskrevet dagbog, blå kuglepen, blankt papir, to sider

Bopæl: mindre landsby

Dagbog 5

Kvinde

Håndskrevet dagbog, skråskrift, blå kuglepen, linjeret papir, en side

Bopæl: Ukendt

Dagbog 6

Kvinde, studerende (grafisk design)

Håndskrevet dagbog, sort kuglepen, blankt papir, to sider

Bopæl: bor på en bondegård

Dagbog 7

Køn ukendt, lærer

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, to sider

Bopæl: ukendt

Dagbog 8

Kvinde, pensionist

Håndskrevet dagbog, skråskrift, sort kuglepen, stiplet papir, to sider

Bopæl: Hovedstadsområdet (muligvis Ballerup)

Dagbog 9

Mand, gift med kvinde fra dagbog 18

Håndskrevet dagbog i kalender, sort kuglepen, to sider

Bopæl: Omkring Greve

Dagbog 10

Kvinde, studerer jura, bor alene

Håndskrevet dagbog, skråskrift, blå kuglepen, stiplet papir, to sider

Bopæl: Århus

Dagbog 11

Mand, pensionist, bor alene

Håndskrevet dagbog, skråskrift, blå kuglepen, blankt papir, en side

Bopæl: ukendt

Dagbog 12

Kvinde, gymnasielærer, bor sammen med sin datter

Håndskrevet dagbog, sort kuglepen, blankt papir, to sider

Bopæl: Middelstor provinsby

Dagbog 13

Køn ukendt, arbejdsløs, bor alene

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, en side

Bopæl: Hjallelse, Fyn

Dagbog 14

Mand, pensioneret tandlæge, gift og samlevende med kone

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, en side

Bopæl: Fyn, omkring Odense

Dagbog 15

Kvinde, arbejdssøgende, gift og samlevende med mand

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, en side

Bopæl: Hovedstadsområdet

Dagbog 16

Kvinde, forskningsbibliotekar, bor alene

Håndskrevet dagbog, skråskrift, blå kuglepen, blankt papir, ni sider

Bopæl: København

Dagbog 17

Køn ukendt, førtidspensionist, bor alene

Håndskrevet dagbog, blå kuglepen, renskrevet den 4. september 1992 på grund af sygdom, tre sider

Bopæl: Nørrebro, København

Dagbog 18

Kvinde, gift og samlevende med mand fra dagbog 9

Håndskrevet dagbog med sirlig skråskrift, sort kuglepen, stiptet papir, en side

Bopæl: Omkring Greve

Dagbog 19

Kvinde, gift og samlevende med sin mand

Håndskrevet dagbog med sirlig skråskrift, blå kuglepen, stiptet papir, tre sider

Bopæl: Brønderslev

Dagbog 20

Kvinde, gymnasieelev, bor hjemme

Håndskrevet dagbog med skråskrift, blå kuglepen, ternet papir, tre sider

Bopæl: Stenløse

Dagbog 21

Kvinde, gartnermedhjælper, gift og samlevende med mand

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, en side

Bopæl: Klippinge

Dagbog 22

Kvinde, lærer, gift og samlevende med mand

Håndskrevet dagbog, sort kuglepen, blankt papir, tre sider

Bopæl: Humlebæk

Dagbog 23

Kvinde, folkepensionist

Håndskrevet dagbog med delvis skråskrift, blå kuglepen, ulinieret papir, to sider

Bopæl: ukendt

Dagbog 24

Kvinde

Maskinskrevet dagbog, sort skrift, en side

Bopæl: Geneve, Schweiz

HVERDAG I DAGBØGER

Oktober 2019